

FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISKA SPRÅK
OCH LITTERATUR

Iva Grubješić

Översättning av passiv från svenska till kroatiska

Magisterarbete

Handledare: dr.sc. Jasna Novak Milić, docent

Zagreb, januari 2015

Innehållsförteckning

Teoridelen

Inledning	1
Översättning av passiv från svenska till kroatiska – analys	2
Avslutning	10

Översättningarna

Text 1	12
Översättning 1	25
Text 2	38
Översättning 2	46
Text 3	54
Översättning 3	58
Text 4	62
Översättning 4	70
Text 5	78
Översättning 5	82
Text 6	86
Översättning 6	89

Litteratur	92
-------------------------	----

Teoridelen

Inledning

Som det står i Svenska Akademiens grammatik (1999: 154), är passiv ”en speciell typ av konstruktionsväxling [i vilken] verbets form också förändras.“ Nämligen innebär det att subjektet är föremålet för handlingen i satsen, i motsats till aktiv, där subjektet utför handlingen.

I svenskan finns det två typer av passiv – en morfologisk och en perifrastisk passiv. När det gäller morfologisk passiv, förklarar Mårtenson och Fjeldstad (1993: 82) att ”den morfologiska ändelsen -s läggs till de aktiva formerna i infinitiv, preteritum och supinum.“ Å andra sidan bildas perifrastisk passiv genom omskrivning med hjälpverben *vara* eller *bli* och perfekt particip av satsens huvudverb. Viberg et al. (1986: 94) omnämner att en passiv sats i svenskan ofta har samma betydelse som en aktiv sats med obestämt subjektspronomen *man* som subjekt.

Enligt Barić et al. (2005: 452), uttrycks passiv i kroatiskan, mestadels genom omskrivning eller med hjälp av reflexivt pronomen *se*. I kroatiskan, att bilda passiv genom omskrivningen måste man ta den riktiga formen av hjälp verbet *vara* och perfekt particip av satsens huvudverb som bildas ur infinitiv- och presensstam på vilken man lägger till ändelser -n, -en, -jen, -ven eller -z. Det kan ses i det följande exemplet av passiv omskrivning:

A: *Oni (S) vole (V) Anu (O).*

P: *Ana (S) je voljena (V).*

Som det kan ses från den passiva meningen, man tar hjälp verbet *vara* som står i tredje person singular tack vare verbböjningen som kroatiskan har, och perfekt particip av den aktiva satsens huvudverb som bildas ur infinitivstam (*volje*) och ändelsen -n(a). Ändelsen -a som är i slutet av participen betecknar kön, dvs. att subjektet, i detta fall *Ana*, är en kvinna.

Enligt min mening är passiv ett särskilt intressant lingvistiskt fenomen när det gäller översättning. Viberg et al. (1986: 93) hävdar att ”passiven ofta har någon form av motsvarighet i andra språk.“ De påstår också (ibid.) att ”det dock finns ett betydande avgränsningsproblem mellan motsvarigheter till passiva satser, reflexiva konstruktioner och satser med *man*.“ Det är precis vad jag ska analysera i detta arbete – motsvarigheter och skillnader som finns mellan passiva former i kroatiskan och svenskan när det gäller översättningen. Jag ska analysera dessa motsvarigheter och skillnader genom exempel som jag har tagit från fyra texter; två av dem har jag översatt från svenska till kroatiska och de andra två från kroatiska till svenska. Jag har valt att analysera dessa fyra texter i syftet att

uppfylla villkoret om att analysera vad händer med passiven i ett antal olika texttyper. Från svenska till kroatiska har jag översatt det andra kapitlet i boken *Victoria: Prinsessan Privat* skriven av Johan T. Lindwall och två kapitel ur boken *Svensk Invandrar och Flyktingpolitik* publicerad av svenska Arbetsmarknadsdepartementet. Från kroatiska till svenska har jag översatt texten *Allergier* som publicerades i tidskriften *Drvo znanja* och det första kapitlet ur boken *Renesansa* skriven av Milan Pele. Jag har också översatt en annan text från kroatiska till svenska, *Aten*, men denna text ska jag inte analysera eftersom i denna finns det inte nog exempel av olika passiva konstruktioner.

Översättning av passiv från svenska till kroatiska – analys

När det gäller användningen av passiva former, finns det en skillnad mellan svenskan och kroatiskan. I svenskan används passiv i många olika situationer. Som Holm och Nylund (1985: 107) förklarar, några av dessa situationer är när det är oklart eller oväsentligt vem som utför en handling, när vi vet vem agenten är ur sammanhanget, när vi vill accentuera subjektet av den passiva satsen osv. Härmed utelämnar man många onödiga och redundanta informationer och därmed hjälper man språkets ekonomi som är av stort kommunikationsvärde. Å andra sidan, som Težak (1971) och Ham (1990) och många andra språkforskare har redan diskuterat, i kroatiskan finns det en tendens att undvika passiva former när det är möjligt och att använda aktiva former i stället. Produkten av denna tendens är att vissa aktiva konstruktioner låter mer naturligt än de passiva. Till exempel, när jag översatte det andra kapitlet i boken *Victoria: Prinsessan Privat*, uppstod det några passiva former som jag, som modersmålstalare av kroatiskan, tyckte var bättre att översätta med aktiva former. Nedan har jag skrivit en av dessa översatta meningar både i dess aktiva och passiva form, så att det ses hur ”onaturligt” det kan låta när man översätter en svensk passiv mening i vilken agenten är underförstådd med prepositionen *av* med den kroatiska motsvarigheten *od strane*:

Silvia jagades ständigt av pressfotografer. (2010: 41)

(Silvia je neprestano bila proganjana od strane fotoreportera.)

Silviju su neprestano proganjali fotoreporteri.

Som Bolander (2005: 203) hävdar, ”även om svenskan inte har lika stor frihet som t.ex. språk med många kasus, kan således också svenskans ordföljd ses ur ett textgrammatiskt perspektiv.” Enligt Börjeson (2010: 5) innebär det att i svenskan kan satsled placeras med hänsyn till vad som är känd respektive ny information i en sats. I språksammanhang kallas denna princip tema – rema principen, eller, som Hultman (2008: 300) förklarar, temat är känd information och kommer före remat som återger det nya i sammanhanget. Med tanke på tema – rema principen, kan man komma till slutsatsen att i svenskan förhållanden mellan tema och rema beror på om en mening uttrycks i passiv eller aktiv form. Till exempel, om den ovannämnda passiva meningen görs om till den aktiva (*Pressfotografer jagade Silvia ständigt.*), förändras meningsinnehållet i tema och rema. Emellertid avslöjas här en ”fördel” som kroatiskan har över svenskan – i kroatiskan framställs kasus genom böjningen och därför kan meningen uttryckas i båda form utan att förhållandet mellan tema och rema förändras. Tack vare böjningen kan man i kroatiskan använda omvänd ordföljd och subjektet, dvs. agenten (*pressfotografer*) kan placeras sist och då är meningens rema igen på sin ”rätta” plats, dvs. i slutet av meningen. Det samma gäller för meningens tema, som är också på sin ”rätta” plats, dvs. i början av meningen, även om jag har gjort i min översättning ett utbytande mot den aktiva formen. Jag gjorde nämligen bara en förändring i den aktiva satsens ”konventionella” ytstruktur. Det kunde naturligtvis också ha varit *Fotoreporterer su neprestano proganjali Silviju* och kanske skulle det ha varit det mest naturliga valet för några modersmåltalare, men kroatisk morfologi möjliggör olika lösningar och jag ville i min översättning bevara den passiva satsen tema – rema struktur.

Här är ett annat exempel av en mening i passiv form som jag översatte med aktiv form och igen har jag valt att bevara den passiva satsens tema – rema struktur:

De tog uppståndelsen med ro, njöt av sommarvärmen och lät sig inte påverkas av det mediala trycket. (2010: 43)

Smireno su prihvatili gužvu, uživali u toplini ljeta i nisu dopustili da na njih utječe pritisak medija.

När jag vidare analyserar mitt beslut att översätta de två ovannämnda passiva meningarna i deras aktiv form, ser jag att jag byggde mitt beslut på faktumet att agenten är uttryckt med prepositionsfras infört av prepositionen *av*. Som Ham (1990) förklarar, i många grammatiker står det att det är bättre att inte konkretisera agenten med prepositionen *av*, dvs. *od (strane)* i

kroatiskan. Då rekommenderar man användningen av aktiva former. I de översatta texterna finns det några andra likartade exempel av aktiva meningar som står i dess passiva former i originalen. Här är några exempel av dessa meningar, tagna både ur *Victoria: Prinsessan Privat* och *Svensk Invandrar och Flyktingpolitik*:

▪ exempel 1

Han kunde överhuvudtaget inte förstå varför något skulle ändras som hade fungerat så bra fram till nu. (2010: 46)

Nikako nije mogao shvatiti zašto bi itko mijenjao nešto što je dosad tako dobro funkcioniralo.

▪ exempel 2

Victorias första år i livet var präglade av två saker: Trygghet och harmoni. Trots att mama och pappa inte alltid var hemma. (2010: 47)

Victorijinu prvu godinu života obilježili su sigurnost i sklad, unatoč tome što mama i tata nisu uvijek bili kod kuće.

▪ exempel 3

Det är ovanligt att den som har dyslexi också drabbas av oförmågan att känna igen ansikten. (2010: 57)

Neobično je da osobu koja ima disleksiju zadesi i nemogućnost raspoznavanja lica.

▪ exempel 4

Förmåner enligt socialtjänstlagen kan inte utges utanför Sverige. (1988: 86)

Prema Zakonu o socijalnim službama, socijalne povlastice ne mogu ostvariti osobe koje žive izvan Švedske.

▪ exempel 5

Vissa av utredningens förslag resulterade i en proposition, som antogs av riksdagen år 1985, då krav på svenskt medborgarskap för vissa befattningar och offentliga tjänster slopades. (1988: 87)

Određeni prijedlozi istraživačke komisije rezultirali su prijedlogom zakona koji je švedski parlament usvojio 1985. godine kada je švedsko državljanstvo ukinuto kao jedan od uvjeta za rad u javnim službama.

▪ exempel 6

From 1 januari 1989 skärps bestämmelsen. (1988: 89)

Odredba je proširena 1. siječnja 1989. godine.

Som det kan ses, i exemplet 1 och exemplet 4 bytte jag ut den passiva formen mot den aktiva, men införde jag också ett obestämt subjekt. Som det förklaras i grammatikerna, i en aktiv sats, subjekt utför handlingen, i motsats till en passiv sats där subjektet är föremålet för handlingen i satsen. Således införde jag ett obestämt subjekt i den översatta, aktiva meningen, jag tycker att meningen låter tydligare och klarare med införandet av subjektet.

Å andra sidan är det viktigt att omnämna att, som Börjeson (2010: 25) hävdar, ”det finns skillnader i valet av form beroende på om översättningarna gäller skön- eller facktext.” Hultman (2008: 154) förklarar att i många facktext, speciellt dessa som har att göra med lagstiftningen, subjektet är så bekant och självklart att det inte behöver utsägas och därför använder man i sådana texter passiva konstruktioner oftare än i sköntexter. Det kan ses i texten *Svensk Invandrar och Flyktingpolitik* som talar om lagen och juridiska rättigheter, och i vilken det finns flera exempel av passiva formen som jag har också översatt med kroatiska passiva formen. Här är några av dessa exempel:

▪ exempel 1

Sålunda har endast svenska medborgare en oavvislig rätt att vistas i riket, en svensk medborgare kan inte heller berövas sitt medborgarskap eller utvisas ur landet. (1988: 83)

Na primjer, samo švedski državljani imaju neotuđivo pravo na boravak u Švedskoj, odnosno, švedski državljani ne mogu biti lišeni državljanstva ili protjerani iz zemlje.

▪ exempel 2

Den viktiga grunden lades under 1950-talet då den nordiska konventionen om social trygghet och överenskommelsen om den gemensamma nordiska arbetsmarknaden tillskapades. (1988: 23-24)

Važni su temelji postavljeni 1950-ih godina kada je usvojena Nordijska konvencija o socijalnoj zaštiti, kao i sporazum o zajedničkom tržištu rada nordijskih zemalja.

▪ exempel 3

Vidare stadgas i regeringsformen att endast den får vara statsråd som är svensk medborgare sedan minst tio år. (1988: 85)

Nadalje, Instrumentom je vlade propisano da ministar može postati samo onaj strani državljanin koje švedsko državljanstvo ima najmanje deset godina.

▪ exempel 4

Rätt att delta i kommunalval och vara valbar till kommunala organ infördes från och med 1976 års val. (1988: 85)

Pravo sudjelovanja na općinskim izborima i mogućnost ulaska na izbornu listu za općinska tijela vlasti uvodeno je na izborima 1976. godine.

När det gäller översättningen från kroatiska till svenska finns det också några exempel på utbytande av passiva mot de aktiva formerna, men i dessa fall gjorde jag det motsatta – jag bytte ut de aktiva formerna mot de passiva. Detta kan ses i de följande exemplen tagna ur texten *Allergier*:

▪ exempel 1

Imunološki sustav štiti organizam od svih potencijalno štetnih stranih tvari koje nazivamo antigeni. (2002: 3)

Immunförsvaret skyddar kroppen från alla potentiellt skadliga främmande ämnen och dessa kallas antigener.

▪ exempel 2

To su molekule imunoglobulina kojih ima pet klasa (IgG, IgA, IgM, IgD, IgE), a razlikuju se po strukturi i funkciji. (2002: 3)

Dessa är immunoglobulinmolekyler som indelas i fem klasser (IgG, IgA, IgM, IgD, IgE) och som skiljer sig åt i struktur och funktion.

Som jag har redan sagt, i svenskan används passiv i många olika situationer och i många av dem låter det mer naturligt. Jag tycker att mitt val har att göra med faktumet att i dessa exempel är tonvikten på icke-levande subjekt som fungerar bättre som föremål för handlingen. (genomföra Engdahl, 2000)

Vidare hävdar Viberg et al. (1986: 94) att ”som en tumregel kan man säga att [...] (serbo)kroatiskan ofta använder en reflexiv konstruktion, där svenskan har passiv.“ När man gör det, som Težak (1971: 104) hävdar – bara i tredje person singular och plural – byter man i översättningen ut den passiva formen som står i källtexten mot den aktiva formen som har passiv betydelse. Det kan ses i översättningen av texten om svensk invandrar- och flyktingpolitik som gavs ut av svenska Arbetsmarknadsdepartementet:

▪ exempel 1

Uppfattningarna förändras dock över tid, förhållandena likaså, vilket gör det nödvändigt att revidera lagstiftningen från tid till annan. (1988: 83)

Međutim, stavovi se s vremenom mijenjaju, kao i okolnosti, zbog čega je s vremena na vrijeme potrebno revidirati zakone.

▪ exempel 2

Många kommer dessutom från lågindustrialiserade länder och avlägsna kulturer och saknar sådan yrkeserfarenhet och utbildning som efterfrågas på den svenska arbetsmarknaden. (1988: 92)

Štoviše, mnogi dolaze iz gospodarski slabije razvijenih zemalja i dalekih kultura i nedostaje im radno iskustvo i obrazovanje koje se na švedskom tržištu rada traži.

Težak (1971: 104) hävdar att detta utbytande har mindre att göra med passivitet än med allmängiltigheten hos handlingen. Denna allmängiltighet framhålls oftast i texter som talar om vissa administrativa särdrag som ger tonvikten på handlingen och skyddar makthavaren.

Den ovannämnda meningen kunde man också översätta med passiv (... *i nedostaje im radno iskustvo koje je na švedskom tržištu rada traženo.*), men jag ville lägga tonvikten på opersonlighet vilken, som Težak (1971: 144) förklarar, uttrycks starkare med den reflexiva än passiva konstruktionen.

I den andra texten som jag har översatt från svenska till kroatiska, *Victoria: Prinsessan Privat*, finns det också några exempel på detta utbytande mot det reflexiva pronomenet *se*:

▪ exempel 1

Kungen och drottningen kom till slut fram att man skulle ta en bild på drottningen och Victoria. Den skulle sedan delas ut gratis till alla tidningsredaktioner. (2010: 44)

Kralj i kraljica donijeli su odluku da će se kraljica slikati s Victoriom i da će se ta fotografija zatim podijeliti svim novinskim redakcijama.

▪ exempel 2

Slottet vid Drottningholm användes inte vid den här tiden som bostad, men kungen och Silvia insåg snart att det skulle kunna bli ett perfekt hem för deras familj.
(2010: 48)

U to se vrijeme u palači Drottningholm nije boravilo, ali kralj i Silvia brzo su uvidjeli da bi upravo ta palača mogla biti idealno mjesto za život njihove obitelji.

Båda meningarna kunde också översättas med passiv, som skulle låter ganska naturligt här (... *i da će ta slika zatim biti podijeljena svim novinskim redakcijama; U to vrijeme palača Drottningholm nije korištena za stanovanje...*), men igen valde jag att använda det reflexiva pronomenet *se* eftersom jag ville lägga tonvikten på opersonlighet av handlingen. Anledningen till mitt beslut är först och främst att agenten inte uttrycks i källtexten. Som jag har redan sagt ovan, i kroatiskan finns det en tendens att undvika passiva former när det är möjligt och att använda aktiva former i stället, men i dessa exempel är det inte så lätt att göra just tack vare faktumet att agenten inte uttrycks och man kan inte göra agenten till subjektet av den aktiva meningen. Emellertid kan man ta den reflexiva konstruktionen, i vilken verbet står i sin aktiv form men har passiv betydelse, och göra en omskrivning just som i de två

exemplen ovan. Enligt min mening är detta det bästa sättet att översätta de två passiva meningarna som finns i källtexten så att de låter naturligt i måltexten. Det kan sägas att det är det personliga stilvalet som jag har som översättare.

I texten *Alergije* översatte jag naturligtvis passiva konstruktioner med reflexivt pronomen *se* med svenskt s-passiv, som t.ex.:

▪ exempel 1

Sklonost alergijama se nasljeđuje. (2002: 3)

Disposition för allergier ärvs.

▪ exempel 2

Alergija ili imunološka preosjetljivost nastaje kada se iz nekog razloga imunološki sustav poremeti i reagira na tvari inače bezopasne za većinu drugih ljudi. (2002: 3)

Allergi eller immunologisk överkänslighet förekommer när immunförsvaret störs av någon anledning och reagerar mot ämnen som annars är ofarliga för de flesta andra människor.

Det samma har jag gjort när jag översatte texten *Renesans* skriven av Milan Pele, som i meningarna nedan:

▪ exempel 1

Dapače, u svojim bitnim urbanim odrednicama gradovi se ne mijenjaju sve do prestanka turske opasnosti u 17. st., odnosno početka industrijskog doba. (2007: 23)

Dessutom förändrades städerna inte när det gäller deras viktiga urbana riktlinjer förrän i slutet av det turkiska hotet på 1600-talet, dvs. början av den industriella eran.

▪ exempel 2

Postojeći burgovi, kašteli i tvrđi gradovi ojačavaju se novim kulama, zidinama i bastionskim sustavima. (2007: 23)

Befintliga slott, borgar och befästa städer förstärktes med nya torn, fästningsvallar och bastionssystem.

När det gäller konstruktioner med *man* kompliceras situationen eftersom det finns inget obestämt subjektspronomen i kroatiskan som man kan använda på samma sätt som *man* används i svenskan. Som det står i inledningen, en passiv sats i svenskan ofta har samma betydelse som en aktiv sats med obestämt pronomen *man* som subjekt, dvs. det är en aktiv konstruktion med passiv betydelse. Därför översätter man sådana konstruktioner mestadels med hjälp av reflexivt pronomenet *se* eller använder man aktiva former i stället. I mina översättningar från svenska till kroatiska och tvärtom dykte konstruktioner med *man* inte upp så tyvärr hade jag inget material att analysera vad som händer med *man* i översättningen mellan dessa två språk.

Avslutning

I detta arbete har jag skrivit om passiv, dvs. om motsvarigheter och skillnader som finns mellan passiva former i svenskan och kroatiskan när det gäller översättningen. Jag har analyserat dessa motsvarigheter och skillnader på exempel som jag har tagit från fyra texter som jag översatte från kroatiska till svenska och tvärtom. Det är viktigt att vara medveten om att det i kroatiskan finns en rekommendation och följaktligen en tendens att undvika passiva former och att använda aktiva former i stället, medan svenskan använder passiva former mycket mer och i många fler situationer. Tack vare denna tendens att undvika passiv betraktas och låter aktiv form i dag som den mer ”naturliga” formen i kroatiskan. När jag översatte de fyra texterna, bytte jag ut flera passiva former mot de aktiva eftersom jag tyckte att aktiven passade bättre i det kroatiska språkets ”anda“. Vidare är det viktigt att omnämna att man använder ofta i kroatiskan det reflexiva pronomenet *se* där svenskan har passiv. Enligt några språkforskare har detta utbytande att göra med allmängiltighet hos handlingen och opersonlighet, och inte med meningens passivitet. I svenskan finns det också aktiva konstruktioner med det obestämda subjektspronomenet *man* som har passiv betydelse, medan det i kroatiskan inte finns ett sådant pronomen.

För att sammanfatta kan man säga att jag har analyserat problem som kan dyka upp i översättningen mellan svenska och kroatiska när det gäller passiva konstruktioner.

Översättningarna

Text 1

Lindwall, Johan T. *Victoria: Prinsessan Privat*. Stockholm: Bokförlaget Forum, 2010., str. 40-58.

2

Den 14 juli 1977 kom Victoria till världen på Karolinska universitetssjukhuset i Solna.

Sista veckan av graviditeten var kungen den mest nervösa hemma på slottet, Silvia var lugn och samlad, men kungen var allt annat än det. Han gick fram och tillbaka, fram och tillbaka. Till slut blev det så jobbigt att Silvia fick tvinga honom att lämna rummet. Vänner till kungen minns än i dag hans ständiga telefonsamtal och hur trött Silvia var på hans ängslighet. Kungens killkompisar fick flera gånger rycka in och lugna honom. Det var ju inte han som skulle föda.

Redan på den här tiden var tidningarna rejält på hugget och ville vara först med kungliga nyheter. Inne vid Stockholms slott hade flera redaktioner positionerat sina bästa fotografer och reportrar. De hade bara en uppgift: Få bilden när Silvia lämnade slottet för färden till sjukhuset.

Eller i den bästa av världar: När Silvia klev in genom dörrarna till BB.

Detta visste hovet och kungen om. Det irriterade alla. Till slut blev irritationen så stor att de började lägga upp en plan för att lura journalisterna.

Kungen och hans närmaste medarbetare beslutade att Silvia skulle smugglas ut från slottet och in på BB. På det sättet skulle ingen få en bild av den höggravida drottningen. Det var uteslutet att gömma Silvia i baksätet på en bil, med tanke på hennes tillstånd. De var helt enkelt tvungna att komma på något annat. Till slut var det Silvia själv som kom på lösningen: En peruk.

Kungen och Silvia var vana vid att klä ut sig, sedan åren innan deras förhållande blev officiellt. Från det att de träffades 1972 och fram till förlovningen 1976 var de tvungna att smyga med sitt förhållande. Silvia jagades ständigt av pressfotografer. I Tyskland var det stor uppståndelse över att en tysk kvinna kunde bli Sveriges nästa drottning. Silvia har flera gånger berättat för vänner om alla de resor från hemmet i Innsbruck till Stockholm då hon var utkladd i både peruk och solglasögon för att lura de svenska och tyska fotograferna.

I god tid inför förlossningen 1977 ordnades en ljus peruk fram till slottet i Stockholm. Till

denna ett par stora svarta solglasögon. Planen var att ingen skulle känna igen Silvia. På eftermiddagen den 14 juli kände Silvia att det var dags. I samråd med sina läkare tog hon beslutet att lämna slottet för att åka till BB. Hon tog på sig peruken och steg in i baksätet på en av hovstallets mörka bilar. När bilen rullade ut genom västra valvet på slottet var det ingen av fotograferna som anade något. De höjde reflexmässigt sina kameror, men när de upptäckte att det var en ljushårig kvinna i baksätet sänkte de dem igen. Silvia log. Hon gjorde inget för att gömma sig, tvärtom.

Än i dag finns det fotografer som var på plats som förbannar sig själva för att de inte åtminstone tog en bild. De hade i sådana fall fått bilden på en kvinna med stort ljus hår. De hade med största säkerhet upptäckt efter närmare granskning att det var landets höggravida drottning, utklädd, bara timmarna före förlossningen.

Bilen kunde i lugn och ro rulla mot Karolinska sjukhuset. Där åkte den ner i en av kulvertarna och lyckades lura det stora pressuppbåd som hade samlats vid entrén. Silvia var inte ensam i bilen. I sitt sällskap hade hon mamma Alice Sommerlath som hade flugit upp från Tyskland för att vara med och se sitt barnbarnfödas. Kungen stannade kvar och väntade hemma på slottet.

Klockan 21:45 föddes Victoria, 3 250 gram tung och 50 centimeter lång. Den som skötte förlossningen var den erkänt duktiga barnmorskan Maj-Lis. Vad hon hette i efternamn? Westling.

Lilla Victoria blev historisk på många sätt. Hon var det första barn som föddes inom en regerande svensk kungafamilj på över 160 år. Senaste gången var 1807 då prinsessan Cecilia föddes, Gustav IV Adolfs femte barn.

Efter bara ett par timmar på sjukhuset smugglades Silvia ut genom en av kulvertarna. Nu hade hon sin nyfödda dotter med sig tillbaka hem till slottet.

Dagen efter hade kungen konselj och där avslöjade han sin dotters namn:

”Victoria Ingrid Alice Désirée.”

Efter bara en vecka hemma på slottet ville både kungen och Silvia lämna Stockholm för Öland. Med sin lilla Victoria bilade man de 50 milen ner till sommarparadiset Solliden. Där väntade återigen ett stort pressuppbåd. Många av fotograferna kom från Tyskland och alla hoppades få första bilden på Sveriges nya prinsessa.

Vid den här tiden var Victoria bara prinsessa, inte kronprinsessa. Först tre år senare skulle hon komma att bli kronprinsessa av Sverige, efter det att successionsordningen hade

ändrats.

Trycket de närmaste veckorna efter födseln var enormt. Alla ville se Sveriges nya prinsessa. Fotograferna på Öland blev efter ett tag desperata. Vissa köpte stegar som de reste mot stängslet som omgav slottet i hopp om att kunna ta en bild in på området.

Ett team från Tyskland började prata om att hyra ett litet flygplan och ta sig in över slottsområdet luftvägen, men i sista stund valde de att avstå.

För hotellen i Borgholm var dessa veckor guld värda. Varje kväll, efter ett väl utträttat dagsverke utanför Solliden, var det dags för reportrarna och fotograferna att smörja kråset. Vid den här tiden rådde en annan policy inom presskåren när det gällde alkohol. Eller rättare sagt: det fanns ingen policy. Ofta slutade kvällarna med att en eller annan reporter somnade vid sitt bord på någon bar nere i Borgholms hamn. Tydligt var de tyska journalisterna värst. Men så länge de betalade för sig blev de serverade. Det fanns helt enkelt inga gränser.

1,5 kilometer bort från journalisterna satt kungen och Silvia med sin nyfödda dotter, på betryggande avstånd från allt tumult inne i Borgholm. De tog uppståndelsen med ro, njöt av sommarvärmen och lät sig inte påverkas av det mediala trycket.

“Det är vi som avgör när vi ska visa upp Victoria”, förklarade kungen lugnt och sakligt när han fick frågan av sina medarbetare.

Men kungen, som vid det här laget var van vid massmedia, började snart inse att situationen var ohållbar. De var tvungna att visa upp Victoria för Sverige och omvärlden. Att släppa in fotografer på Solliden var uteslutet. Kungen och drottningen kom till slut fram till att man skulle ta en bild på drottningen och Victoria. Den skulle sedan delas ut gratis till alla tidningsredaktioner. Valet av fotograf föll på den rutinerade Claes Lewenhaupt.

Det blev en fantastisk bild på Silvia i en klarröd klänning med lilla Victoria i famnen. Länge och väl övervägde kungen och Silvia var bilden skulle tas. Silvia ville att det skulle framgå att den var tagen på Solliden och till sist enades man om att ta bilden på slottets nedervåning. I bakgrunden på bilden syntes alla blöinsterodlingar ute i trädgården. Både Silvia och kungen var mer än nöjda med bildresultatet och den skickades ut till tidningsredaktionerna. Tills vidare hade man lättat på trycket och resten av sommaren fick kurigaparet vara i fred med sin lilla Victoria.

Fotograferna reste hem. Många av dem var förbannade. De tyckte att Silvia gott kunde ha kommit ut för några minuters fotografering så att de själva hade kunnat ta sina bilder. Men hon hade fattat sitt beslut och det stod fast. Det var första, men långt ifrån sista, gången som medierna fick känna av Silvias järnypor och starka vilja.

Kungen och Silvia stannade rekordlänge på Öland den sommaren. De ville inte lämna sitt paradiset. Det fanns inte heller någon anledning. Victoria mådde bra och på Solliden fick de vara i fred.

I mitten av september återvände den lilla familjen upp till Stockholm. Det var snart dags för nästa stora föreställning: Döpet i Slottskyrkan.

Enligt traditionen var det ärkebiskopen som skulle förrätta döpet. Dåvarande ärkebiskopen hette Olof Sundby och även överhovpredikanten Hans Åkerhielm fanns med framme vid dopfunten. Det var de som året dessförinnan hade vigat kungen och Silvia i Storkyrkan.

Victoria hade på sig den kungliga dopklänningen. Längst ner på den var namnen broderade på alla personer som tidigare blivit döpta i klänningen. Kungen och alla hans systrar hade burit den.

Den 14 juli 1978 fyllde Victoria 1 år och den dagen startade kungen och Silvia en tradition som lever än i dag.

Inne i slottsparken på Solliden hade hundratals nyfikna besökare samlats i hopp om att få en skymt av födelsedagsbarnet Victoria. Det var inte alls något som var planerat och snart började besökarna ge upp hoppet om att få se sin lilla prinsessa. Men så strax efter lunch kom kungen och Silvia ut på trappan på framsidan av slottet. Kungen höll stolt Victoria i sin famn. Hon var lyckligt omedveten om att alla hade samlats för att få se henne.

”Stort grattis på Victorias ettårsdag”, skrek kungen och fick alla i slottsparken att jubla.

På kvällen berättade kungen för sina vänner om den lyckade uppvaktningen utanför slottet.

Det var också vid den här tiden som Victoria fick sitt smeknamn, som fortfarande används bland familj och vänner.

En tidig morgon på Solliden lekte Silvia med Victoria. Drottningen försökte få Victoria att säga efter henne. Det hon provade var Victorias namn. Men när lilla Victoria skulle uttala sitt eget namn blev det:

”Oja.”

I flera år kallade Victoria sig själv för just ”Oja.”

Den 1 januari 1980 var en historisk dag i Sverige. Victoria blev då kronprinsessa. Året innan

hade riksdagen tagit det nödvändiga beslutet om en ändring av gällande successionsordningen.

Året innan, den 7 november, hade beslutet drivits igenom i riksdagen med siffrorna 165 mot 21. Rekordmånga avstod från att rösta, 147 ledamöter. Sverige blev då först i världen med så kallad kognatisk tronföljd. Det innebar att äldsta barnet, oavsett kön, ärver tronen.

Den dagen Victoria blir drottning så blir hon Sveriges fjärde kvinnliga monark. Före henne finns: Margareta, som regerade mellan åren 1389–1412., Kristina, 1632–1654, och Ulrika Eleonora, 1719–1720.

Det var inte alla som var glada över ändringen. Kungen var rasande. Han kunde överhuvudtaget inte förstå varför något skulle ändras som hade fungerat så bra fram till nu. Kungen var extra irriterad över att Carl Philip i och med detta framtogs sin kronprinstitel.

Bara ett halvår tidigare hade Victoria fått en lillebror. Carl Philip föddes den 13 maj 1979 och under ett antal månader var han kronprins av Sverige. Så ville kungen också att det skulle förbli.

Men han hade inget att säga till om när riksdagen tog sitt beslut, utan fick finna sig i situationen. Under många år var han irriterad och än i dag minns hans vänner att kungen kunde ta upp ämnet långt senare.

Några röster:

”Han var på riktigt förbannad. Han ville att Carl Philip skulle vara kronprins och ärva tronen.”

”Kungen kan vara oerhört långsint när gäller sådana saker. Han tycker verkligen inte om när saker går emot honom. Speciellt inte om han tycker att det är fel typ av saker. Riksdagens beslut var ett sådant.”

Victorias första år i livet var präglade av två saker: Trygghet och harmoni. Trots att mamma och pappa inte alltid var hemma. Ofta fick Victoria och lillebror Carl Philip vara själva med någon av de två barnflickor som är anställda på heltid för att sköta om kungabarnen.

Silvia och kungen befann sig ofta ute på längre resor. Kungen var den som hanterade det bäst medan Silvia många gånger beklagade sig inför sina vänninor om de långa perioderna hon tvingades vara borta från barnen. Även när de var hemma på slottet innebar ofta kvällarna att Silvia nätt och jämnt hann säga ett snabbt god natt till barnen innan det var dags för någon officiell middag på slottet. När kungaparet väl kom tillbaka från middagen sov både Victoria

och Carl Philip sedan länge. Godnattsagorna blev för det mesta lästa av någon av barnflickorna. Silvia var frustrerad över att inte kunna vara nära sina barn, men samtidigt insåg hon vilken uppgift hon hade och fann sig tillrätta. När hon väl var ledig hemma på slottet tog hon igen all förlorad tid med barnen. Då umgicks familjen – dygnet runt.

De första fyra åren i livet bodde Victoria med mamma och pappa på Stockholms slott. Efter ett tag kände kungen och Silvia att det var ohållbart att bo där med barn. Den enda gräsmattan som fanns låg precis vid den hårt trafikerade Skeppsbron.

Kungen och Silvia var båda uppväxta med naturen runt hörnet. Kungen har under årens lopp ofta pratat om sin lyckliga barndom ute vid Haga slott.

När de ville hitta på något med barnen var de tvungna att ta sig ut till kungliga Djurgården, och ofta blev det också bilresor ut till Drottningholms slott. Slottet vid Drottningholm användes inte vid den här tiden som bostad, men kungen och Silvia insåg snart att det skulle kunna bli ett perfekt hem för deras familj. Efter en omfattande renovering gick så småningom det stora flyttlasset från Stockholm ut till Drottningholms slott.

Silvia var överlycklig. Hon hade under en lång tid saknat närheten till naturen. Kungen var också nöjd över flytten, men tyckte att det skulle bli jobbigt att åka in till jobbet varje dag. Hittills hade han varje morgon bara kunnat gå genom korridorerna från kungafamiljens privata våning upp till sitt kontor i en annan av flyglarna på slottet. Kungen tyckte det var väldigt praktiskt.

Dessutom sparade han mycket tid. Kungen är en person som värdesätter tid. Bland det värsta han vet är människor som inte håller utsatta tider.

”Det är ett otyg”, brukar han säga till vännerna.

Både Carl Philip och Victoria fann sig snabbt tillrätta på Drottningholms slott och lekte ofta fritt i den stora parken. Vid den här tiden fanns det inte någon säkerhetsrisk med att låta barnen springa omkring ute i parken. I dag hade det varit helt omöjligt med tanke på den hotbild som alltid finns mot kungafamiljen.

Det kunde bli långa dagar ute på Drottningholms slott. Silvia älskade att hitta på egna sagor och historier för Victoria. Låtsasapan Micki blev snart en stor favorit och än i dag kan Silvia fråga Victoria om hon vill höra en historia om Micki. Numera brukar Victoria skratta när Silvia pratar om Micki, men under skolåren var det inte lika roligt när mamma Silvia, inför skolkompisar, frågade om någon ville höra en historia om Victorias favoritapa Micki. Victoria tyckte det var pinsamt och brukade be mamma att sluta med sina historier.

Det var nu Victoria började hitta en trygghet i alla anställda på slottet. Hon föredrog att leka med någon ur personalen istället för att umgås med jämnåriga. Fortfarande minns anställda på slottet hur Victoria kunde vistas i koket i timmar och hjälpa till inför de stora officiella middagarna. Hon älskade framför allt att vara med när det skulle göras i ordning stora bakverk. Carl Philip, däremot, tyckte om att hjälpa till ute i den enorma trädgården.

Mamma och pappa var naturligtvis de två viktigaste personerna i Victorias liv. Sedan kom de två barnflickorna och mormor Alice. Victoria hade också en stor idol utanför familjen: drottning Ingrid av Danmark. Hon var född svensk prinsessa, dotter till Gustav VI Adolf och kronprinsessan Margareta, och sedermera drottning av Danmark. Ofta satt Victoria och Ingrid tillsammans och pratade och Ingrid blev med åren ett bra bollplank för Victoria.

“Utän henne vet jag inte vad jag skulle ha gjort i vissa situationer”, har Victoria berättat. ”Hon är nog den klokaste människa som jag någonsin har känt.” När det uppstod kniviga situationer och om Victoria hade frågor som hon ville ha ett klokt svar på så fanns drottning Ingrid där med sin kunskap.

Kungens gamla barnflicka Ingrid "Nenne" Björnberg var också en viktig person i Victorias liv. Hon bodde kvar på slottet och under Victorias uppväxt fungerade hon som den farmor Victoria aldrig hade haft. Victorias riktiga farmor, prinsessan Sibylla, avled 1972, fem år före Victorias födsel. Victorias farfar, arvprinsen Gustaf Adolf, hade omkommit i en flygolycka på Kastrups flygplats år 1947.

Stundtals var det tomt ute på slottet och ensamt för Victoria. De stora salarna kunde vara skrämmande för ett barn. För att inte tala om alla tunga oljemålningar med döda kungligheter avporträtterade. Dessa kunde Victoria ha väldigt svårt för. Men ofta lekte hon och lillebror Carl Philip kurragömma i alla stora salar. När mamma och pappa var hemma från sina resor brukade de också vara med i leken.

Victoria älskade redan vid den här tiden små upptåg. Hon brukade smyga in i mammas garderob och klä ut sig i olika kjolar och blusar. På privata middagar med släkt eller vänner var det alltid Victoria som stod för underhållningen.

När jag har pratat runt med vänner till familjen har de alla vittnat om samma sak: Victoria var redan i tidig ålder oerhört mogen. ”Klok och skotsam”, är ett återkommande omdöme. ”Alltid lika omtänksam och rar”, säger många av kungaparets vänner om Victoria.

Sina positiva egenskaper visade hon inför hela familjen, men framför allt mot sina syskon. Den 10 juni 1982 föddes Victorias lillasyster Madeleine. Hon kom till världen ute på

Drottningholms slott och det var två stolta syskon som fick komma in i sovrummet och se sin nya lillasyster. Nu var de tre syskon och Victoria tog snabbt på sig rollen som storasyster.

Av barnen var det Madeleine som hade svårast att acceptera att föräldrarna ofta var borta på kvällarna. Många gånger fick Victoria trösta och lugna sin lillasyster när mamma och pappa gav sig i väg på något officiellt uppdrag. Madeleine ville absolut att de skulle vara hemma och hon skrek ofta i protest. Victoria var då en duktig storasyster och lugnade ner situationen.

Uppväxtåren var överlag harmoniska för Victoria. Hon var fortfarande helt omedveten om den börda som senare skulle komma att läggas på hennes axlar. Ända upp till skolåren hade Victoria ingen aning om att hon var speciell, att hon var en kronprinsessa. Kungen och Silvia var oerhört måna om att Victoria skulle känna sig som vilken jämnårig flicka som helst. De ville så länge som möjligt hålla henne borta från officiella tillställningar. Det var i princip bara vid den årliga julfotograferingen och födelsedagsfirandet på Öland som Victoria visade upp sig.

Julfotograferingarna på slottet brukade vara en säkert kort för veckotidningarna. Snart insåg alla att lilla kronprinsessan var en riktig showtjej. Jul efter jul tog hon över fotograferingen och spexade inför kamerorna. Flera gånger fick kungen och Silvia lugna ner henne. Det fick inte bli för mycket av det goda.

Det var först när Victoria fyllde fem år som kungen och Silvia beslutade att hon skulle få vara med vid ett officiellt arrangemang. Valet föll på Svenska flaggans dag på Skansen i Stockholm.

Kvällen innan planerade kungen och Silvia hur de skulle lägga upp Victorias framträdande. De hade sedan tidigare bestämt att Victoria skulle vara klädd i en hembygdsdräkt från Västergötland eftersom Victoria är hertiginna av det landskapet.

Eskorterade av poliser kom kungen, Silvia och Victoria till Skansen på eftermiddagen. Där hade tusentals människor samlats och det utbröt kaos. Alla ville få en skymt av kronprinsessan Victoria. Silvia fick panik och tyckte det var en jobbig situation. Hon var van vid stora folksamlingar sedan sina resor i Sverige och Europa, men nu var det något helt annat. Nu handlade det om dottern Victoria.

Den som tog allt coolast var Victoria. Hon klättrade ut ur den bepansrade bilen som tillhörde hovstallet och stannade till på tröskeln. ”Hej, hej”, ropade hon och alla inne på Skansen jublade. Sedan hoppade hon vant ner och började gå runt och hälsa på människor

som hade kommit för att ge henne blommor. Victoria var fem år och det var hennes första officiella representationsuppdrag för kungahuset. Alla som var på plats kunde lätt konstatera att Victoria verkade vara som klippt och skuren för uppgiften.

1984 kom Victoria att möta pressen på allvar för första gången. Hon och kungaparet bestämde sig då för att närvara vid premiären av långfilmen ”Ronja Rövardotter”, i regi av Tage Danielsson. Victoria var lyrisk inför sin första biopremiär. Hon skulle nämligen få träffa sin stora idol Astrid Lindgren. Men varken kungaparet eller Astrid Lindgren hade räknat med den enorma uppståndelse som skulle bli inne på biografen i centrala Stockholm.

Alla ville prata med Victoria. Trots sin ringa ålder var Victoria, redan då, klok och tog själv hand om de närgångna reporterna. När en tv-reporter sträckte fram mikrofonen för andra gången och frågade: ”Hur känns det att vara på en premiär?”, tittade Victoria på honom och sa kort: ”Dumma frågor får dumma svar.”

I augusti samma år började Victoria skolan. Hittills hade det varit en lätt tillvaro i förskolan i Västerleds församling. Inga större krav, men nu i skolan skulle Victoria både lara sig läsa och räkna. Det var också nu de riktiga problemen började. Problem som skulle komma att följa Victoria under många år.

Den där dagen i augusti 1984 var en speciell dag för Victoria. Fotograferna väntade utanför skolan och fick vara med inne i det lilla klassrummet under uppropet.

Kungen och Silvia hade länge funderat fram och tillbaka innan valet föll på Smedslättsskolan i Bromma. Det var en vanlig kommunal skola, inte en privatskola som många hade trott att kungaparet skulle välja. Men de var fortfarande väldigt måna om att Victoria skulle få en så normal uppväxt som möjligt och ville absolut inte att hon skulle börja i en privatskola. Den som hade varit mest bestämd på den punkten var kungen. Oftast blev det också som han sa. Den här gången hade han även Silvia med sig i sitt beslut. Hon ville inte heller, inte för något i världen, att Victoria skulle bli särbehandlad. Det spelade ingen roll om hon var prinsessa eller inte, hon skulle gå i en vanlig skola.

Första dagen i skolan hölls det en liten ceremoni utanför klassrummet. Rektorn Bo Löfgren var mäktigt stolt och stod i enskild ställning utanför skolan när Victoria anlände med sina föräldrar.

Vad ingen visste då var att skolan snabbt skulle bli ett helvete för Victoria. Hon skulle på mer än ett sätt upptäcka att hon inte var som sina klasskamrater och då handlade det inte om prinsessrollen.

Till en början trodde alla i Victorias omgivning att hon kanske hade lite svårt att anpassa sig till skolan. Det var nya rutiner och en stor omställning. Men det var mamma Silvia som först anade oråd. Det var hon som insåg att det nog handlade om ett allvarigare problem än att bara anpassa sig till en ny miljö. Silvia märkte att Victoria inte hade lika lätt att hänga med i skolan som sina klasskamrater. Barnflickorna hemma på slottet berättade också för drottningen att det här med bokstäver inte verkade vara Victorias favoritsyssla. Silvia avvaktade dock. Hon ville inte ta ut något i förskott, men i bakhuvudet fanns vetskapen att kungen hade haft oerhört svårt i skolan på grund av läs- och skrivsvårigheter – dyslexi. Och det var ett funktionshinder som kunde föras vidare till nästa generation.

Snart blev problemen för uppenbara. När de andra i klassen började kunna läsa bokstäver och sätta samman ord var det helt omöjligt för Victoria. Hon har efteråt berättat att det var som att ”allt bara flöt samman i en enda stor sörja”. Det var omöjligt för henne att tyda vad som stod i böckerna.

Silvia och kungen pratade diskret med skolledningen. Vid den här tiden var kunskaperna om dyslexi begränsade, men alla insåg snart att Victoria verkligen hade stora dyslexiproblem. Detta fick absolut inte komma till allmänhetens kännedom. Locket lades på och till en början kallades inte ens en speciallärare in för att hjälpa Victoria. Det var först när hon överhuvudtaget inte hängde med i klassarbetet som kungen och Silvia insåg att de var tvungna att göra något på allvar.

De första åren i grundskolan blev på så vis jättejobbiga för Victoria. Hon hade sett fram emot att få börja i skolan, men hennes läs- och skrivsvårigheter gjorde skolarbetet outhärdligt. Victoria kände sig korkad. När klasskamraterna skrev och plötsligt hade börjat läsa, kunde inte hon bilda en enda mening.

Jag och Victoria har många gånger pratat om hennes dyslexi. Genom våra samtal har jag förstått att det har varit en ständig plåga.

”Först trodde jag att jag var dum. Att jag inte fattade något och att alla mina kompisar var så mycket smartare. Och vem hade inte gjort det? Jag kände mig inte tillräcklig”, berättade Victoria när vi träffades hösten 2007 på Lärarhögskolan i Stockholm. Hon var där för att dela ut det stipendium som skapats av språkresearrangören EF:s grundare Bertil Hult i kampen mot dyslexi. Han har, liksom Victoria, sedan barnsben fått kämpa för att övervinna sin dyslexi och framför allt omgivningens krav. Victoria avslöjade för mig att det är nu i vuxen ålder som hon har läst sin första bok.

”Under skoltiden var det helt uteslutet. Jag öppnade inte en bok frivilligt. Jag minns

bara i skolan hur alla satt och läste. Vände blad efter blad och jag kom ingenstans. Det tog bara stopp. Jag fattade inget.”

Victorias räddning blev speciallärare. Hon bytte skola från den kommunala Brommaskolan till Enskilda gymnasiet högstadiesamfundet vid Tegnérslunden i Stockholm. I augusti 1990 skrevs hon in och det första skolan gjorde var att tilldela Victoria två specialistlärare. Utåt sett låtsades hovet och kungen som ingenting. Att skolbytet berodde på att Victoria led av dyslexi yppades det inte ett ord om. Genast blev skolgången enklare för Victoria. Det fanns lärare omkring henne som var experter och hon var inte heller den enda i klassen som var dyslektiker.

Victoria fick dock kämpa för att hålla någorlunda jämn takt med andra i klassen. En av de saker Victoria gjorde varje morgon före skolan och varje eftermiddag efter skolan var att träna sig i att skriva ord. I nästan en timme satt hon för sig själv och skrev ner ord som lärarna hade gett henne som hemuppgift. Fortfarande var skolan en kamp och Victoria började ställa allt högre krav på sig själv. Hon ville inte att omvärlden skulle betrakta henne som korkad. Hon ville, som kronprinsessa och tronarvinge, visa att hon dög. Efter en tid började Victoria utveckla små knep för att lära sig olika texter.

”Jag kunde exempelvis lägga en linjal under texten. Sedan läste jag raden om och om igen. Till slut satt den. Den där linjalen bar jag med mig överallt.”

Även talböcker blev en stor tillgång för Victoria. Tricket var att lyssna på boken samtidigt som hon tittade på texten. I dag brukar hon ofta köpa de nyutkomna svenska deckarna, av författare som Camilla Läckberg och Stieg Larsson, som ljudböcker. För henne är det fortfarande en alltför stor kamp att läsa en hel bok. Det går, men det tar alldeles för lång tid.

Ganska snart insåg kungen och Silvia att även Carl Philip hade dyslexi. Efter Victorias svårigheter var alla mer förberedda och specialistlärare sattes in med en gång. Prinsen skickades också på specialistutbildning till USA, samma utbildning som Victoria skulle komma att få senare under sin tid i USA.

Dyslexin var inte Victorias enda problem. När hon i slutet av skoltiden hade börjat representera Sverige ihop med mamma och pappa kungen insåg de att dottern hade svårt för ansikten och namn. Genom åren hade alla i Victorias omgivning märkt att hon lätt glömde bort vad folk hette. Det hände också väldigt ofta att hon inte kände igen människor som hon hade mött några veckor tidigare. Det kunde till och med vara så att hon träffade en person och bara ett par timmar senare hade glömt både hennes utseende och namn.

Efter att ha konsulterat läkare konstaterades att Victoria led av prosopagnosi, det vill säga ansiktsblindhet. Det är ovanligt att den som har dyslexi också drabbas av oförmågan att känna igen ansikten, Men Victoria är ändå lyckligt lottad – vissa kan inte ens känna igen sina närmaste familjemedlemmar. Det finns till och med fall där den drabbade inte känner igen sig själv i spegeln.

Kungen och Silvia kämpade för att hjälpa sin dotter Victoria med dyslexin. Men det var inget som någon ville skulle komma ut. Kungen hade länge varit mån om att dölja sina egna problem. Det var först 1973 när han besökte Falu gamla koppargruva som hans läs- och skrivsvårigheter blev kända. Efter att ha hälsat på alla närvarande kommunrepresentanter skulle han skriva sin namnteckning inne i gruvan. Det blev ”Gal Gustf”. Kungen kände sig efter det förödmjukad och förlöjligad. Få visste att det handlade om ett funktionshinder, de flesta trodde helt enkelt att den nye kungen inte kunde stava. Det som hände då tänkte kungen till varje pris undvika med sina barn. Framför allt med dottern Victoria. Kungen och Silvia kom överens om att Victorias dyslexi inte skulle komma till allmänhetens kännedom. När Victoria bytte skola fick de nya lärarna skriva under ett sekretessavtal. Många av klasskamraterna var barndomskamrater till Victoria och ingen röjde hennes hemlighet. Inte ens i en tv-intervju år 2000 valde Silvia att erkänna dotterns dyslexi. På en rak fråga om något av barnen hade ärvt kungens handikapp svarade Silvia: ”Det finns... en släng av det.”

Sedan ville inte Silvia prata mer om det. Först två år senare, 2002, på en konferens om mobbning valde Victoria att själv avslöja sina problem. De 300 personer som hade samlats i en sal på Universitetet i Örebro förväntade sig att höra ett standardtal från Victoria. Hon var där för att inviga konferensen. Det blev istället ett helt spontant tal från hjärtat om hennes dyslexi och skoltid:

”För mig var skolan en väldigt rolig tid, men också mycket krävande. Har man läs- och skrivsvårigheter, så är det kämpigt ibland... Det kan låta som ett simpelt problem, men det är det inte. Jag vet.”

Victoria fortsatte med att berätta om all träning hon hade fått: ”Det var inte alltid så kul att sitta de där extra timmarna och ordträna. Men i dag inser jag att jag är lyckligt lottad, jag har fått mycket hjälp och stöd med min dyslexi. Därför har jag inga problem att prata öppet om det. Men det finns många som inte fått lika bra stöd som jag.”

Än i dag vet ingen varför Victoria valde just det tillfället och den tidpunkten att avslöja sina läs- och skrivsvårigheter. Många av de vänner jag har pratat med tror att det handlar om att Victoria då, för första gången under alla år, hade funnit en trygghet och ett självförtroende.

Hon hade nyligen fyllt tjugofem år, träffat stora kärleken Daniel Westling och äntligen blivit kvitt sina ätstörningar. För första gången kände hon en harmoni och vågade visa vem hon egentligen är: en tjej med ett handikapp som faktiskt går att besegra.

Jag har flera gånger frågat Victoria om det var där, sommaren 2002, som vändpunkten kom i hennes liv. Varje gång har hon gett mig ett leende som svar.

Översättning 1

2.

Victoria je na svijet došla 14. srpnja 1977. godine u Sveučilišnoj bolnici Karolinska u Solni, prigradskoj općini Stockholma.

Posljednjeg tjedna trudnoće kralj je bio najnervoznija osoba na dvoru. Kraljica Silvia bila je smirena i sabrana, a kralj je bio njezina potpuna suprotnost. Hodao je naprijed – nazad, naprijed – nazad, što je postalo toliko naporno da ga je kraljica natjerala da napusti sobu. Kraljevi prijatelji još se uvijek sjećaju njegovih neprestanih telefonskih razgovora i koliko je Silviju iscrpljivala njegova zabrinutost. Njegovi su prijatelji više puta priskakali u pomoć i smirivali ga. Nije on trebao roditi.

U to su vrijeme novinari već bili na oprezu, svaki je od njih želio biti prvi koji će objaviti veliku vijest. Nekoliko je uredništava postavilo svoje najbolje fotografe i reportere ispred kraljevske palače u Stockholmu. Imali su samo jedan zadatak: uslikati kraljicu Silviu kada napusti palaču i krene prema bolnici.

Ili još bolje, uslikati Silviu dok ulazi u rodilište.

To su znali kralj i čitav dvor Sve ih je to toliko ljutilo da su, kada je nervoza dosegla svoj vrhunac, počeli smišljati plan kojim bi prevarili novinare.

Kralj i njegovi najbliži suradnici odlučili su da će Silviu kriomice izvesti iz palače i odvesti u rodilište kako nitko ne bi uspio u svom naumu da snimi fotografiju kraljice u visokoj trudnoći. Imajući na umu njezino stanje, nije dolazilo u obzir da Silvia iz palače izađe skrivajući se na zadnjem sjedištu automobila. Jednostavno su bili prisiljeni smisliti neki drugi plan. Na kraju je Silvia došla do rješenja: perika.

Kralj i kraljica već su imali iskustva s prerušavanjem, iz vremena prije nego što je njihova veza službeno objavljena. Od 1972. godine kada su se upoznali pa sve do objave zaruka 1976. godine bili su prisiljeni prikrivati svoju vezu. Silviu su neprestano proganjali fotoreporter. U Njemačkoj je vladalo veliko uzbuđenje zbog toga što bi jedna Njemica mogla postati sljedeća švedska kraljica. Silvia je često prijateljima prepričavala kako je u Stockholm putovala iz svojega doma u Innsbrucku s perikom i sunčanim naočalama na glavi kako bi zavarala švedske i njemačke fotografe.

Dovoljno ranije, uoči porođaja 1977. godine, u kraljevsku je palaču stigla svijetla perika i uz nju crne sunčane naočale. Plan je bio da nitko ne prepozna Silviju. Silvia je 14. srpnja poslijepodne osjetila da je kucnuo čas. U dogovoru s liječnicima odlučila je napustiti palaču i otići u rodilište. Stavila je periku na glavu i sjela na zadnje sjedište tamnog dvorskog automobila. Kada je automobil prošao kroz zapadni izlaz dvorca, nitko od fotografa ništa nije ni slutio. Refleksno su podignuli svoje kamere, ali kada su opazili da je na zadnjem sjedištu svjetlokosa žena, ponovno su ih spustili. Silvia se nasmijala. Nije učinila ništa kako bi se sakrila, naprotiv.

Još i danas neki od fotografa koji su toga dana bili ondje proklinju sami sebe što nisu snimili barem jednu fotografiju. U tom bi slučaju bili snimili ženu s puno svijetle kose. Nakon detaljnije provjere s velikom bi sigurnošću bili utvrdili da se u automobilu nalazila švedska kraljica u visokoj trudnoći, prerušena, i to svega nekoliko sati prije porođaja.

Automobil je mogao u miru i tišini nastaviti svoj put do bolnice Karolinska. Ušli su kroz jedan od podzemnih prolaza i uspjeli su zavarati veliku skupinu reportera i fotografa koji su se okupili ispred ulaza. Silvia nije bila sama u automobilu. Društvo joj je pravila majka, Alice Sommerlath, koja je doputovala iz Njemačke kako bi bila prisutna na rođenju svoje unuke. Kralj je ostao čekati u palači.

Victoria se rodila u 21:45, bila je teška 3 250 grama i dugačka 50 centimetara. Porod je izvela primalja Maj-Lis, poznata po svojoj stručnosti. Kako se primalja prezivala? Westling.

Malena Victoria na mnogo je načina ispisala povijest. Bila je prvo dijete rođeno u vladajućoj kraljevskoj obitelji Švedske nakon više od 160 godina. To se posljednji puta dogodilo 1807. godine kada se rodila princeza Cecilia, peto dijete Gustava IV. Adolfa.

Nakon svega nekoliko sati provedenih u bolnici, Silviju su kriomice izveli kroz jedan od podzemnih prolaza. Sada se s njom u palaču vozila i njezina novorođena kći.

Idućeg je dana kralj održao sastanak vlade i na njemu otkrio da će ime njegove kćeri biti Victoria Ingrid Alice Désirée.

Nakon svega tjedan dana provedenih kod kuće, i kralj i Silvia željeli su napustiti Stockholm i otići na Öland. Sa svojom malenom Victorijom vozili su se 500 kilometara do rajskog ljetnog odmorišta, palače Solliden. Ondje ih je također čekao velik broj fotografa i reportera. Mnogi su fotografi došli iz Njemačke i svi su se nadali kako će baš oni snimiti prvu fotografiju nove princeze Švedske.

U to je vrijeme Victoria bila samo princeza, ne i prijestolonasljednica. Tek tri godine kasnije postat će prijestolonasljednica Švedske promjenom Zakona o nasljeđivanju prijestolja.

Pritisak koji je uslijedio u tjednima nakon porođaja bio je golem. Svi su željeli vidjeti novu švedsku princezu. Nakon nekog vremena fotografi koji su se nalazili na Ölandu postali su očajni. Neki su kupovali ljestve koje su zatim postavljali na ogradu koja je okruživala palaču, sve kako bi došli do fotografije.

Jedna je njemačka reporterska ekipa razmišljala o najmu malenog zrakoplova kojime bi ušli u zračni prostor nad palačom, no u zadnji su čas od te ideje odustali.

Ti su tjedni bili zlata vrijedni za hotele u gradu Borgholmu. Svake večeri, nakon naporno odrađenog posla ispred palače Solliden, došlo bi vrijeme da se fotografi i reporteri dobro najedu i napiju. U to je vrijeme među reporterima vladala drugačija poslovna politika kada je riječ o alkoholu. Ili, bolje rečeno, nije je bilo. Večeri su često završavale tako da je neki reporter zaspao za stolom nekog kafića u borgholmskoj luci. Naravno, najgori su bili njemački reporteri. Međutim, dok god su plaćali, naručivali su što su htjeli. Jednostavno nije bilo nikakvih granica.

Kilometar i pol dalje sjedili su kralj i kraljica Silvia sa svojom novorođenom kćeri, na sigurnoj udaljenosti od meteža koji se odvijao u centru Borgholma. Smireno su prihvatili gužvu, uživali u toplini ljeta i nisu dopustili da na njih utječe pritisak medija.

„Mi ćemo odlučiti kada ćemo pokazati Victoriju“, kralj bi smireno i odlučno objasnio kada bi mu njegovi suradnici postavili pitanje.

Međutim, kralj, koji je bio naviknut na masovne medije, ubrzo je počeo uviđati da je situacija neodrživa. Bili su prisiljeni pokazati Victoriju Švedskoj i okolnom svijetu. Nije dolazilo u obzir da se fotografe pusti u palaču Solliden. Kralj i kraljica naposljetku su donijeli odluku da će se kraljica slikati s Victorijom i da će se ta fotografija zatim podijeliti svim novinskim redakcijama. Izbor fotografa pao je na iskusnog Claesa Lewenhaupta.

Fotografija Silvije u svijetlo crvenoj haljini s Victorijom u naručju ispala je odlično. Kralj i Silvia dobro su razmislili gdje će se fotografiranje održati. Silvia je željela da bude jasno da je fotografija nastala u palači Solliden pa je izbor pao na prizemlje palače. Na pozadini fotografije vidjelo se cvijeće iz vrta palače. I Silvia i kralj bili su i više nego zadovoljni rezultatom i fotografija je poslana novinskim redakcijama. Otada pa nadalje pritisak je medija popustio i kraljevski je par ostatak ljeta proveo u miru sa svojom malenom Victorijom.

Fotografi su se vratili svojim kućama. Mnogi od njih bili su ljuti. Smatrali su da je Silvia mogla na nekoliko minuta izaći iz palače i dopustiti im da sami snime svoje fotografije. Međutim, ona je donijela svoju odluku i čvrsto je se držala. To je bio prvi, no nikako ne i zadnji put da su mediji osjetili Silvijinu željeznu ruku i snažnu volju.

Kralj i Silvia to su ljeto rekordno dugo ostali na Ölandu. Nisu željeli napustiti svoj raj. Nije bilo drugog razloga. Victoria se dobro osjećala i u palači Solliden imali su svoj mir.

Sredinom rujna malena se obitelj vratila u Stockholm. Bilo je vrijeme za sljedeći veliki događaj: krštenje u crkvi Slottskyrkan.

Prema tradiciji krštenje je trebao predvoditi nadbiskup. Tadašnji se nadbiskup zvao Olof Sundby, a pored krstionice stajao je i glavni propovjednik dvora, Hans Åkerhielm. Oni su godinu dana prije vjenčali kralja i kraljicu Silviu u crkvi Storkyrkan.

Victoria je bila odjevena u kraljevsku krsnu odjeću na dnu koje su bila ušivena imena sve djece koja su tu odjeću nosila na svojem krštenju. U njoj su kršteni i kralj i sve njegove sestre.

Victoria je 14. srpnja 1978. godine napunila godinu dana i tog su dana kralj i Silvia započeli s tradicijom koja traje i danas.

U parku palače Solliden okupilo se stotine znatiželjnih posjetitelja u nadi da će barem nakratko vidjeti slavljenicu Victoriu. Takvo što nikako nije bilo najavljeno i posjetitelji su ubrzo počeli gubiti nadu da će vidjeti svoju malu princezu. Međutim, neposredno nakon ručka kralj i Silvia izašli su na stube s prednje strane dvorca. Kralj je u naručju ponosno držao Victoriju. Bila je blaženo nesvjesna da su se svi okupili kako bi vidjeli nju.

„Sretan prvi rođendan Victoriji!“ viknuo je kralj i svi okupljeni počeli su klicati.

Navečer je kralj prijateljima ispričao sve o uspješnom čestitanju ispred palače.

U tom je razdoblju Victoria dobila nadimak kojime je i danas zovu njezina obitelj i prijatelji.

Silvia se jednog ranog jutra igrala s Victorijom u palači Solliden. Pokušavala je nagovoriti Victoriju da za njom ponavlja riječi. Prvo je pokušala s Victorijinim imenom, no kada je malena Victoria pokušala izgovoriti svoje ime, izgovorila je „Oja“.

Nekoliko je godina Victoria samu sebe nazivala samo „Oja“.

Za Švedsku je 1. siječnja 1980. godine bio povijesni dan. Tog je dana Victoria postala prijestolonasljednica. Godinu dana ranije švedski je parlament donio prijeko potrebnu odluku o izmjeni Zakona o nasljeđivanju prijestolja koji je tada bio na snazi.

Prethodne godine, 7. studenoga, odluka je u parlamentu donesena sa 165 glasova za i 21 glasom protiv. Rekordan broj zastupnika suzdržao se od glasovanja, njih 147. Švedska je tako postala prva zemlja u svijetu s tzv. apsolutnom primogeniturom¹. To znači da najstarije dijete, nevezano kojeg je spola, nasljeđuje prijestolje.

Na dan kada Victoria postane kraljica, postat će i četvrta žena na čelu švedske monarhije. Prije nje tu su ulogu obnašale: Margareta, koja je vladala od 1389. do 1412., Kristina, 1632. – 1654. i Ulrika Eleonora, 1719. – 1720.

Nisu svi bili radosni zbog izmjene. Kralj je bio bijesan. Nikako nije mogao shvatiti zašto bi itko mijenjao nešto što je dosad tako dobro funkcioniralo. Kralja je iznimno ljutilo što je time Carlu Philipu oduzeta titula prijestolonasljednika.

Svega pola godine ranije Victoria je dobila brata. Carl Philip rodio se 13. svibnja 1979. godine i nekoliko je mjeseci bio švedski prijestolonasljednik, a kralj je želio da tako i ostane.

Međutim, kralj nije mogao ništa reći kada je parlament donio odluku, mogao je jedino prihvatiti tu odluku. Mnogo je godina zbog toga bio ljut, a njegovi se prijatelji još uvijek sjećaju kako im se znao žaliti i nakon što je odluka već dugo vremena bila na snazi.

Neki od komentara javnosti bili su sljedeći:

„S pravom je bio bijesan. Želio je da Carl Philip bude prijestolonasljednik i naslijedi tron.“

„Kralj može biti neviđeno zlopamtilo kada je riječ o takvim stvarima. Doista ne voli kada stvari ne idu po njegovome. Pogotovo kada misli da je riječ o pogrešci. Odluku parlamenta smatrao je jednom.“

Victorijine prve godine života obilježili su sigurnost i sklad, unatoč tome što mama i tata nisu uvijek bili kod kuće. Victoria i njezin maleni brat Carl Philip često su bili sami s jednom od dviju dadilja čiji je posao bio puno radno vrijeme brinuti se za njih.

¹ *Kognatička primogenitura* u hrvatskome jeziku označava tradiciju nasljeđivanja prijestolja u kojoj se favorizira najstarije muško dijete, a žensko dijete može naslijediti prijestolje ako monarh nema sina. Objašnjenju termina *kognatisk primogenitur* koje autor koristi, kao i prava koja navodi da pripadaju ženskom djetetu, u ovom bi slučaju odgovarao termin *apsolutna primogenitura*.

Silvia i kralj često su odlazili na dugačka putovanja. Kralj je to podnosio bolje nego Silvia, koja se svojim prijateljicama mnogo puta žalila na dugačka razdoblja kada je bila prisiljena biti daleko od svoje djece. Čak i kada su bili kod kuće, često je bilo večeri kada je Silvia jedva imala vremena svojoj djeci na brzinu zaželjeti laku noć prije nego što je morala otići na službenu večeru koja se održavala u palači. Kada bi se kraljevski par vratio s večere, Victoria i Carl Philip čvrsto su spavali. Priče za laku noć većinu im je vremena čitala jedna od dadilja. Silvia je bila razočarana što ne može biti uz svoju djecu, ali istovremeno je shvaćala koje dužnosti mora obnašati i uspijevala se prilagoditi. Dane bez obaveza koristila je kako bi s djecom nadoknadila sve propušteno vrijeme. Tih bi se dana obitelj neprestano družila.

Prve četiri godine Victoria je s roditeljima živjela u kraljevskoj palači u Stockholmu. Nakon nekog vremena kralj i kraljica zaključili su da se ondje ne može živjeti s djecom. Jedini travnjak koji se nalazio u blizini bio je onaj u srcu iznimno prometne ulice Skeppsbron.

Kralj i Silvia odrasli su okruženi prirodom. Kralj je tijekom godina često govorio o svom sretnom djetinjstvu koje je proveo u okolici palače Haga.

Kada su željeli izaći s djecom, bili su prisiljeni ići do Djurgårdena, otoka u središtu Stockholma, a također su često automobilom odlazili do palače Drottningholm. U to se vrijeme u palači Drottningholm nije boravilo, ali kralj i Silvia brzo su uvidjeli da bi upravo ta palača mogla biti idealan dom za njihovu obitelj. Nakon opsežne renovacije, njihove su stvari postupno preseljene iz palače u Stockholmu u palaču Drottningholm.

Silvia je bila presretna. Dugo joj je vremena nedostajala blizina prirode. Kralj je također bio zadovoljan preseljenjem, ali smatrao je da će biti naporno voziti se na posao svakoga dana. Dotad bi svakoga jutra samo prošao hodnicima koji su vodili od privatnog stana kraljevske obitelji do njegova ureda koji se nalazio u drugom krilu palače. Smatrao je to vrlo praktičnim.

Štoviše, štedjelo mu je to mnogo vremena. Kralj je osoba koja cijeni vrijeme i smatra da su među najgorim osobama one koje se ne pridržavaju dogovorenog vremena.

„To zna biti doista neugodno“, znao je reći prijateljima.

Carl Philip i Victoria brzo su se priviknuli na život u palači Drottningholm, gdje su se često slobodno igrali u velikom parku. U to vrijeme nije postojao nikakav sigurnosni rizik kada ih je trebalo pustiti da slobodno trčkaraju parkom. Danas, imajući u vidu neprestane prijetnje prema kraljevskoj obitelji, to bi bilo nemoguće.

Dani u palači bili su dugi. Silvia je voljela sama smišljati priče za Victoriju. Prijetvorni majmun Micki brzo je postao Victorijin miljenik i Silvia još uvijek zna pitati Victoriju želi li čuti priču o Mickiju. Sada se Victoria obično nasmije kada Silvia govori o Mickiju, ali u školskim joj danima nije bilo tako smiješno kad bi pred njezinim školskim prijateljima mama Silvia pitala želi li tko čuti priču o Victorijinom omiljenom majmunu Mickiju. Victoria bi se tada zasramila i molila mamu da prestane sa svojim pričama.

U to je vrijeme Victoria počela nalaziti sigurnost u svim zaposlenicima palače. Više je voljela igrati se s osobljem nego družiti se s vršnjacima. Članovi osoblja još se uvijek sjećaju kako je Victoria znala satima boraviti u kuhinji i pomagati uoči pripremanja službenih večera. Osobito je voljela biti prisutna dok je osoblje pripremalo kolače. Carl Philip je pak volio pomagati osoblju koje se brinulo za golemi vrt.

Naravno, mama i tata bili su dvije najvažnije osobe u Victorijinu životu. Zatim su to bile dvije dadilje i baka Alice, Silvijina majka. Victoriji je također velik uzor bila jedna osoba izvan obitelji – danska kraljica Ingrid. Ingrid je rođena kao švedska princeza, kći Gustava VI. Adolfa i prijestolonasljednice Margarete, koja je kasnije postala kraljicom Danske. Victoria i Ingrid često su sjedile i razgovarale te je s godinama Ingrid postala Victorijina osoba od povjerenja koja ju je oko mnogo toga savjetovala.

„Ne znam što bih bila učinila u određenim situacijama da nije bilo nje“, ispričala je Victoria. „Ona je vjerojatno najpametnija osoba koju sam ikada upoznala.“ Kada bi došlo do zamršenih situacija, a Victoria je imala pitanja na koja je željela dobiti pametan odgovor, mogla se osloniti na kraljicu Ingrid i njezino znanje.

Kraljeva stara dadilja Ingrid „Nenne“ Björnberg također je imala važnu ulogu u Victorijinu životu. Živjela je u kraljevskoj palači i za vrijeme Victorijina odrastanja preuzela je ulogu Victorijine bake s očeve strane koju Victoria nikada nije imala. Victorijina prava baka s očeve strane, princeza Sibylla, preminula je 1972. godine, pet godina prije Victorijina rođenja. Victorijin djed s očeve strane, prijestolonasljednik Gustaf Adolf, poginuo je 1947. godine u avionskoj nesreći u zračnoj luci Kastrup u Kopenhagenu.

Victoria se u palači povremeno osjećala usamljeno. Velike su sobe djelovale zastrašujuće na dijete, a ne treba ni spominjati velike uljane portrete preminulih članova kraljevske obitelji. Budili su u Victoriji osjećaj nelagode. Međutim, ona i Carl Philip često su se igrali skrivača u tim velikim sobama. Kada bi se mama i tata vratili s putovanja, i oni su se igrali s njima.

Victoria je već tada voljela vragolije. Znala se ušuljati u mamin ormar i odijevati razne suknje i bluže. Za vrijeme intimnih večera s rodbinom ili prijateljima uvijek je Victoria bila zadužena za zabavu.

Kada sam razgovarao s prijateljima kraljevske obitelji, svi su svjedočili o istome: Victoria je odmalena bila iznimno zrela. „Pametna i pristojna“ mišljenje je koje se ponavlja. „Uvijek obzirna i draga“ riječi su kojima mnogi prijatelji kraljevskoga para opisuju Victoriju.

Svoje pozitivne osobine Victoria je iskazivala prema svim članovima obitelji, a prije svega prema bratu i sestri. Victorijina mlada sestra Madeleine rodila se 10. lipnja 1982. godine. Na svijet je došla u palači Drottningholm, a ponosni su brat i sestra ušli u spavaću sobu kako bi vidjeli svoju novu, malenu sestru. Sada ih je bilo troje i Victoria je brzo preuzela svoju ulogu najstarije sestre.

Madeleine je bilo najteže prihvatiti da roditelji često navečer nisu kod kuće. Mnogo je puta Victoria tješila i smirivala mlađu sestru kada su mama i tata izbivali iz kuće zbog nekog službenog zadatka. Madeleine je jedino željela da roditelji budu s njima i često je iz protesta urlala. Victoria je tada bila odgovorna starija sestra i smirivala je situaciju.

Victorijino odrastanje uglavnom je proteklo mirno. Još je uvijek bila potpuno nesvjesna tereta koji će kasnije pasti na njezina leđa. Sve do polaska u školu Victoria nije znala da je posebna, da je prijestolonasljednica. Kralj i Silvia neizmerno su željeli da se Victoria osjeća kao i njezine vršnjakinje. Željeli su što je dulje moguće držati je dalje od službenih događanja. Načelno se Victoria pojavljivala samo na događanjima poput božićnog fotografiranja i rođendanske proslave na Ölandu.

Božićno fotografiranje u palači bilo je garancija uredništvima dnevnih novina da će doći do Victorijine fotografije. Svi su brzo uvidjeli da je malena prijestolonasljednica prava pozerica. Svakoga bi Božića na fotografiranju preuzela glavnu ulogu i izvodila ludorije pred kamerama. Više su je puta kralj i Silvia morali smirivati. Granice su morale postojati.

Kada je napunila pet godina, kralj i Silvia odlučili su da će Victoria odraditi svoj prvi službeni zadatak. Odabir je pao na Dan švedske zastave koji se obilježavao u Skansenu, stockholmskom muzeju na otvorenom sa zoološkim vrtom. Večer prije kralj i Silvia isplanirali su kako će se Victorijino pojavljivanje odvijati. Već su prije odlučili da će biti odjevena u zavičajnu nošnju švedske pokrajine Västergötland jer je ona vojvotkinja te pokrajine.

Poslijepodne su kralj, Silvia i Victoria u pratnji policije stigli u Skansen gdje se okupilo nekoliko tisuća ljudi i nastao je pravi metež. Svi su željeli vidjeti prijestolonasljednicu Victoriju. Silviju je uhvatila panika i čitava joj se situacija učinila napornom. Bila je naviknuta na tako velika okupljanja od svojih putovanja po Švedskoj i Europi, ali ovo je bilo sasvim drugačije. Ovoga je puta bila riječ o njezinoj kćeri Victoriji.

Sve je najbolje podnijela Victoria. Izašla je iz blindiranog dvorskog automobila i zaustavila se kod vrata. „Bok, bok“, vikala je, a svi okupljeni počeli su klicati. Odmaknula se od automobila i krenula pozdravljati ljude koji su došli kako bi joj dali cvijeće. Victoria je imala pet godina i to je bio njezin prvi službeni zadatak na kojemu je predstavljala kraljevsku obitelj. Svi koji su toga dana bili ondje mogli su lako utvrditi da se Victoria doimala kao doista rođena za taj zadatak.

Victorijin prvi ozbiljan susret s medijima dogodio se 1984. godine. Victoria i kraljevski par odlučili su prisustvovati premijeri dugometražnog filma „Ronja Rövardotter“ koji je režirao Tage Danielsson. Victoria je bila ushićena uoči svog prvog odlaska na filmsku premijeru. Naime, trebala se susresti sa svojim velikim idolom, Astrid Lindgren. Međutim, ni kraljevski par ni Astrid Lindgren nisu računali s ogromnom gužvom koja je nastala u kinu u centru Stockholma.

Svi su željeli razgovarati s Victorijom. Unatoč svojoj ranoj dobi, Victoria je već tada bila mudra i sama se pobrinula za nasrtljive reportere. Kada je jedan televizijski reporter po drugi puta ispružio mikrofon i pitao je: „Kakav je osjećaj biti na premijeri filma?“, Victoria ga je pogledala i kratko odgovorila: „Glupa pitanja traže glupe odgovore.“

U kolovozu iste godine Victoria je krenula u školu. Dotad je život u predškolskoj ustanovi u župi Västerled bio jednostavan. Nije bilo nikakvih velikih zahtjeva, a sada je Victoria u školi trebala naučiti čitati i računati. Tada su počeli i pravi problemi koji će Victoriju pratiti mnogo godina.

Taj je dan u kolovozu 1984. godine bio poseban za Victoriju. Fotografi su čekali ispred škole, a ušli su i u malenu učionicu za vrijeme prozivke.

Kralj i Silvia dugo su razmišljali prije nego što su odlučili Victoriju upisati u osnovnu školu Smedslättsskolan u predgrađu Bromma. Kraljevski je par, suprotno očekivanjima mnogih, odabrao državnu, a ne privatnu školu. Još su uvijek silno željeli da Victorijino odrastanje bude što je normalnije moguće i nipošto nisu željeli da krene u privatnu školu. Kralj je po tom pitanju bio najodlučniji, a najčešće je bilo onako kako on kaže. Ovoga se puta

s njegovom odlukom slagala i Silvia. Ni ona nikako nije željela, ni za što na svijetu, da Victoria ima poseban tretman. Činjenica da je Victoria princeza nije igrala nikakvu ulogu, odlučeno je da će pohađati državnu školu.

Prvoga dana škole održana je mala ceremonija ispred učionice. Ravnatelj škole Bo Löfgren bio je iznimno ponosan i ispred škole je stajao u stavu mirno kada je stigla Victoria s roditeljima.

Nitko tada nije znao da će škola brzo postati pravi pakao za Victoriju. Na više će načina opaziti da nije poput svojih školskih kolega, i to ne samo zato što je princeza.

U početku su svi u njezinoj okolini mislili da je Victoriji možda malo teško prilagoditi se na školu. Ipak su to bile nove rutine i velika promjena. Međutim, mama Silvia bila je prva koja je naslutila da nešto nije u redu. Uvidjela je da je vjerojatno riječ o puno ozbiljnijem problemu nego što je to prilagodba na novo okruženje. Silvia je primijetila da Victoria zaostaje za svojim školskim kolegama. Dadilje su također rekly Silviji da im se čini da Victoria baš i ne voli učiti slova. Međutim, Silvia je pričekala. Nije željela ništa unaprijed govoriti, ali znala je da je kralj u školi imao velikih poteškoća u čitanju i pisanju. Imao je disleksiju, nasljedni poremećaj u učenju.

Problemi su ubrzo postali očiti. Kada su drugi učenici počeli čitati slova i slagati riječi, Victoria to nikako nije mogla. Kasnije je rekla da joj se činilo da „sve zajedno pluta i tvori ogromnu lokvu mulja“. Nije mogla pročitati što piše u knjigama.

Silvia i kralj obavili su diskretne razgovore s upravom škole. U to je vrijeme znanje o disleksiji bilo ograničeno, ali svi su brzo uvidjeli da Victoria doista ima velikih problema s disleksijom. Javnost nikako nije smjela ništa saznati. Saznanje je stavljeno pod ključ i u početku nije pozvan ni učitelj za djecu s posebnim potrebama koji bi pomogao Victoriji. Tek kada Victoria više uopće nije mogla pratiti nastavu, kralj i Silvia shvatili su da moraju nešto ozbiljno poduzeti.

Prva godina škole bila je stoga iznimno naporna za Victoriju. Veselila se što će krenuti u školu, ali zbog poteškoća u čitanju i pisanju, školski su zadaci postali nesnosni. Osjećala se glupo. Kada su njezini školski kolege počeli pisati, a zatim i čitati, ona nije mogla sastaviti niti jednu jedinu rečenicu.

Victoria i ja mnogo smo puta razgovarali o njezinoj disleksiji. Kroz naše sam razgovore shvatio da je prestano patiti.

„Isprva sam mislila da sam glupa, da nešto ne shvaćam i da su svi moji prijatelji mnogo pametniji. A tko nije to mislio? Nisam se osjećala dovoljno dobrom“, ispričala mi je

Victoria u jesen 2007. godine kada smo se sreli u Stockholmskom obrazovnom institutu. Bila je tamo kako bi podijelila stipendiju koju u borbi protiv disleksije financira Bertil Hult, osnivač međunarodnog obrazovnog poduzeća *Education First* (EF) koje organizira jezična putovanja. On se, baš kao i Victoria, odmalena bori kako bi savladao disleksiju, a prije svega zahtjeve okoline. Victoria mi je otkrila da je tek sada, u odraslim godinama, pročitala prvu knjigu.

„U školskim danima to nikako nije dolazilo u obzir. Nisam svojevrijem otvarala knjigu. Sjećam se samo kako su svi u školi sjedili i čitali, okretali stranicu za stranicom, a ja nisam ništa uspijevala. Nije išlo. Nisam ništa shvaćala.“

Victorijin spas bio je učitelj za djecu s posebnim potrebama. Promijenila je osnovnu školu, otišla je iz državne škole u predgrađu Bromma u privatnu školu koja se u sklopu gimnazije nalazila pored parka Tegnérlunden u Stockholmu. U kolovozu 1990. godine upisala se u novu školu koja joj je odmah dodijelila dva učitelja za djecu s posebnim potrebama. U javnosti su se članovi dvora i kralj pravili da se ništa ne događa. Nitko nije jednom riječju odao da je Victoria školu promijenila zbog disleksije. Školovanje je Victoriji odmah postalo lakše. Bila je okružena učiteljima koji su bili stručnjaci i više nije bila jedina u razredu koja je imala disleksiju.

Victoria se ipak morala namučiti kako bi donekle mogla ići u korak s drugim učenicima. Svako jutro prije i svako poslijepodne nakon škole vježbala je pisanje. Gotovo sat vremena sjedila je sama i ispisivala riječi koje su joj učitelji zadali za domaći rad. Škola je još uvijek predstavljala borbu i Victoria je sama sebi počela postavljati sve veće zahtjeve. Nije željela da je okolina smatra glupom. Željela je, kao prijestolonasljednica, pokazati da je dovoljno dobra. Nakon nekog vremena Victoria je razvila male trikove kako bi naučila različite tekstove.

„Primjerice, stavila bih ravnalo ispod teksta. Zatim bih svaki red čitala više puta. Na kraju bih napokon uspjela. Ravnalo sam posvuda nosila sa sobom.“

Neke su tonske knjige također uvelike koristile Victoriji. Trik je bio u tome da istovremeno sluša tonsku knjigu i gleda u tekst. Danas često u audio formatu kupuje novoizdane švedske krimice koje potpisuju autori poput Camille Läckberg i Stiega Larssona. Victoriji je još uvijek suviše velika bitka pročitati čitavu knjigu. Može to učiniti, ali to joj uzima previše vremena.

Kralj i Silvia brzo su uvidjeli da i Carl Philip ima disleksiju. Nakon Victorijinih poteškoća, svi su bili pripremljeniji i na scenu su ponovno stupili učitelji za djecu s posebnim

potrebama. Princa su također upisali u SAD-u u obrazovnu ustanovu specijaliziranu za rad s disleksičarima, a kasnije ju je pohađala i Victoria za vrijeme svog boravka ondje.

Disleksija nije bila jedini Victorijin problem. Kada je po završetku školovanja s majkom i ocem počela službeno predstavljati Švedsku, kralj je uvidio da im kćer ima problema s pamćenjem lica i imena. Kroz godine su svi u Victorijinoj okolini primijetili da brzo zaboravlja imena, a dosta se često događalo i da ne prepoznaje ljude koje je upoznala nekoliko tjedana prije. Čak se znalo događati da upozna osobu i svega nekoliko sati kasnije zaboravi i izgled i ime te osobe.

Nakon razgovora s liječnicima utvrđeno je da Victoria boluje od prosopagnozije. Neobično je da osobu koja ima disleksiju zadesi i nemogućnost prepoznavanja lica. Međutim, Victoria ipak ima sreće – neki ljudi ne mogu prepoznati članove svoje najuže obitelji. Postoje čak i slučajevi kada oboljeli ne mogu prepoznati svoj odraz u ogledalu.

Kralj i Silvia borili su se kako bi pomogli svojoj kćeri s disleksijom, ali nitko nije želio da javnost za to sazna. Kralj je oduvijek silno želio sakriti vlastite probleme. Javnost je za njegove poteškoće u čitanju i pisanju saznala tek 1973. godine kada je posjetio stari rudnik bakra Falu. Nakon što je pozdravio sve prisutne predstavnike općina, otišao je u rudnik ostaviti svoj potpis. Potpisao se kao „Cal Gustf“. Kralj se osjećao poniženo i izvrgnuto ruglu. Malen je broj ljudi znao da je riječ o funkcionalnom ograničenju, većina je jednostavno mislila da novi kralj ne zna pisati. Po svaku je cijenu želio izbjeći da se tako nešto dogodi njegovoj djeci, prije svega Victoriji. Kralj i Silvia složili su se da javnost ne smije saznati za Victorijinu disleksiju. Kada je Victoria promijenila školu, njezini novi učitelji morali su potpisati ugovor o tajnosti podataka. Mnogi Victorijini školski kolege bili su njezini prijatelji iz djetinjstva i čuvali su njezinu tajnu. Čak ni u televizijskom intervjuu održanom 2000. godine Silvia nije željela priznati da joj kći ima disleksiju. Na izravno pitanje je li netko od djece naslijedio kraljevu poteškoću, Silvia je odgovorila: „U... sitnim naznakama.“ Otada Silvia više nije željela govoriti o tome. Dvije godine kasnije, 2002. godine, na konferenciji o zlostavljanju, sama Victoria odlučila je otkriti svoj problem. Osobe koje su se okupile u dvorani Sveučilišta u Örebro, njih 300, očekivalo je uobičajen Victorijin govor. Bila je tamo kako bi svečano otvorila konferenciju. Umjesto toga, od srca je održala potpuno spontani govor o disleksiji i svojim školskim danima:

„Školski su mi dani bili vrlo zabavni, ali i dosta zahtjevni. Kada čovjek ima poteškoća u čitanju i pisanju, ponekad zna biti naporno... To može zvučati kao nebitan problem, ali to nije tako. Ja znam.“

Victoria je nastavila govoriti o svim vježbama koje je prošla: „Nije uvijek bilo fora sjediti i provoditi dodatne sate vježbajući pisanje i čitanje. Međutim, danas vidim da ja imam sreće, pruženo mi je mnogo pomoći i podrške u borbi s disleksijom. Zato bez ikakvih problema otvoreno govorim o tome. Postoje mnogi koji nisu imali takvu podršku.“

Ni danas nitko ne zna zašto je Victoria odabrala baš tu priliku i taj trenutak kako bi javnosti otkrila svoje poteškoće u pisanju i čitanju. Mnogi njezini prijatelji s kojima sam razgovarao misle da je Victoria tada prvi puta tijekom svih tih godina pronašla određenu sigurnost i vjeru u samu sebe. Nedavno je bila napunila dvadeset i pet godina, upoznala svoju veliku ljubav Daniela Westlinga i konačno se riješila poremećaja u prehrani. Po prvi je puta osjećala sklad i odlučila je pokazati tko ona zapravo jest: djevojka s poteškoćom koju je moguće nadvladati.

Više sam puta pitao Victoriju je li to vrijeme, ljeto 2002. godine, označilo prekretnicu u njezinu životu. Svaki mi je puta odgovorila osmijehom.

Text 2

Arbetsmarknadsdepartementet. *Svensk Invandrar och Flyktingpolitik*. Helsingborg: Schmidts Boktryckeri, 1988., str. 83-93.

JÄMLIKHET

Jämlikhetsmålet i den svenska invandrapolitiken innebär lika rättigheter och skyldigheter, också rätt till sjukvård. Foto: Georg Sessler/Bildhuset

Det invandrapolitiska målet om jämlikehet innebär att invandrare skall ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter som den övriga befolkningen.

Även om detta låter sig sägas förutsätter det ett medvetet reformarbete för att avskaffa hinder för att rättigheter och förmåner av skilda slag skall tillkomma alla, oberoende av medborgarskap och kulturell bakgrund. I vissa fall krävs dock en kvalifikationstid för att en rättighet skall bli tillgänglig, exempelvis barnbidrag, rösträtt, folkpension eller rätten till studiestöd.

Det finns naturligtvis gränser i varje samhällssystem som gör att man inte kan likaställa alla i rättsligt och annat avseende. I vissa avseenden kan inte total jämlikhet gälla men detta mål är en viktig drivkraft i reformarbetet för att uppnå reell jämlikhet. Sålunda har endast svenska medborgare en oavvislig rätt att vistas i riket, en svensk medborgare kan inte heller berövas sitt medborgarskap eller utvisas ur landet. Det är också en självklarhet att utländska medborgare kan inte få sådana tjänster, som särskilt förbehålls svenska medborgare, exempelvis inom försvaret eller vapenindustrin, eller ha obegränsat tillträde till militära skyddsområden. Uppfattningarna förändras dock över tid, förhållandena likaså, vilket gör det nödvändigt att revidera lagstiftningen från tid till annan.

För de nordiska medborgarna, som bor eller vistas i annat nordiskt land, har jämlikhetsarbetet pågått i många decennier. Den viktiga grunden lades under 1950-talet då den nordiska konventionen om social trygghet och överenskommelsen om den gemensamma nordiska arbetsmarknaden tillskapades. Dessa och andra nordiska överenskommelser av betydelse för den fria rörligheten i Norden har senare vid ett flertal tillfällen reviderats. Det finns emellertid fortfarande områden som inte anses tillfredställande lösta för de nordiska medborgarna när det gäller rättslig jämlikhet vid bosättning i annat nordiskt land. För

närvarande pågår exempelvis en diskussion om den nordiska trygghetskonventionens giltighet vad gäller den kommunala socialtjänsten.

Rättsställning vid bosättning i Sverige

Utlänningar som har rätt att bosätta sig i Sverige är i praktiken likställda med svenska medborgare när det gäller rättigheter och skyldigheter. Genom ändringar i regeringsformen år 1976 är numera utlänningars grundläggande fri- och rättigheter inskrivna i grundlagen.

Utlänningar i Sverige har enligt grundlagen yttrandefrihet, religionsfrihet, förenings- och församlingsfrihet på samma sätt som svenska medborgare. De har samma rätt att ta del av allmänna handlingar. De har samma skydd för sin person och sin egendom och får på samma sätt som svenska medborgare rättshjälp. På bostadsmarknaden, och i fråga om rätt till undervisning och utbildning, är utlänning som är bosatt i Sverige likställd med svensk medborgare.

Även i fråga om rätt till hälso- och sjukvård är utlänningar med tillstånd att stanna i Sverige jämställda med svenska medborgare. De har även samma rätt till de flesta sociala förmåner som svenska medborgare. Det gäller bl a rätten till socialhjälp, allmän tilläggspension, sjukförsäkring, yrkesskadeförsäkring, arbetslöshetsförsäkring, barnbidrag och bostadstillägg.

För att få vissa förmåner krävs emellertid en viss väntetid för utländska medborgare. Det gäller t ex barnbidrag, som för utländska barn utgår efter sex månaders vistelse i Sverige eller studiestöd där särskilda bestämmelser gäller.

En av de viktigaste skillnaderna i svenska och utländska medborgares rättställning har gällt rätten till folkpension. Endast svenska medborgare hade fram till år 1979 rätt till svensk folkpension. Sedan år 1979 har alla utländska medborgare som är bosatta i Sverige sedan minst 5 år, och efter fyllda 16 år är bosatta i Sverige i sammanlagt minst 10 år rätt till svensk folkpension i form av ålderspension. För förtids- och efterlevandepensioner gäller kortare väntetider.

Regeringsformen från år 1974 stadgar att alla statliga tjänster i princip är öppna för utländska medborgare, med vissa undantag. Undantagen är domartjänster, ämbeten som lyder omedelbart under regeringen, uppdrag som chef för myndighet som lyder direkt under riksdagen och regeringen eller som ledamot av styrelsen vid sådan myndighet. Undantagen gäller också tjänster i regeringskanslitet närmast under statsråd, tjänst som svenskt sändebud

utomlands och som huvudsekreterare i riksdagens utskott samt alla tjänster och uppdrag som tillsätts genom val av riksdagen. Vidare stadgas i regeringsformen att endast den får vara statsråd som är svensk medborgare sedan minst tio år. Därutöver har utländska medborgare inte tillträde till känsliga arbeten inom totalförsvaret som omfattas av säkerhetskontroll. Utländsk medborgare får inte bli polis. I jämförelse med andra länder är de svenska bestämmelserna om utländska medborgares rätt till statliga och kommunala tjänster mycket liberala.

Andra bestämmelser som begränsar utländska medborgares rättigheter är kravet på tillstånd från länsstyrelsen för rätten att förvärva fast egendom i Sverige.

Skyldigheterna

De största skillnaderna i utländska och svenska medborgare rättställning är att utländska medborgare inte får göra värnplikt i Sverige, och att de inte har rätt att delta och vara valbara i riksdagsval. Rätt att delta i kommunalval och vara valbar till kommunala organ infördes från och med 1976 års val.

Alla som bor i Sverige har oavsett medborgarskap samma skyldigheter, fränsett värnplikten. Alla måste följa svensk lag. En del invandrare kommer från länder med annan rättsuppfattning, traditioner och sedvänjor som skiljer sig från ”den svenska”, och det kan vara svårt för dem att veta och förstå vilka lagar och regler som gäller i det svenska samhället och som även de måste följa.

Myndigheterna har därför ett stort ansvar att informera om svensk lagstiftning, svenska regler, värderingar och grundläggande principer för mänsklig samlevnad. Invandrade liksom svenskar har skyldighet att hålla sig informerade om gällande lagar och regler.

Socialförsäkringsförmåner m m efter utflyttning från Sverige

I princip förutsätter rätten att uppbära svenska sociala förmåner att vederbörande är bosatt i Sverige. Vissa undantag finns främst vad gäller pensionsförmåner.

Utländska medborgare får intjänad ATP-pension utbetald utomlands på samma sätt som svenska medborgare. Om socialkonventionen saknas med landet i fråga har vederbörande ingen rätt till folkpension under bosättning utanför Sverige. Socialkonventioner, dvs ömsesidiga avtal mellan länder om rätt till sociala förmåner i vistelselandet, har ingåtts mellan Sverige och ett tjugotal länder.

Barnbidrag och bidragsförskott utgår oavsett medborgarskap endast under bosättning i Sverige.

Den svenska socialtjänsten omfattar alla som vistas i Sverige oavsett medborgarskap. Förmåner enligt socialtjänstlagen kan inte utges utanför Sverige.

För att omfattas av den svenska arbetsskadeförsäkringen fordras i och för sig inte bosättning i Sverige, men väl att försvarsarbete utförs i Sverige. Kontanta förmåner (sjukpenning eller livränta efter arbetsskada liksom ersättning för sjukvård på grund av arbetsskada) utges oavsett medborgarskap även utanför Sverige.

Ersättning från arbetslöshetsförsäkringen och kontant arbetsmarknadsstöd utgår bara till den som står till den svenska arbetsmarknadens förfogande, dvs kan ta arbete i Sverige. Ersättning kan i princip inte utges utanför Sverige.

Sjukvård utomlands på den svenska sjukförsäkringens bekostnad medges inte i princip. Även när konvention finns upphör en utvandrare från Sverige att omfattas av svensk sjukförsäkring i och med utflyttningen.

Sverige har inte i några avtal gått med på att utge svensk sjuk- och föräldrapenning efter utvandring från Sverige. Detta kan dock med försäkringskassans medgivande ske vid tillfällig utlandsvistelse.

Pågående reformarbete

I början av 1980-talet gjorde diskrimineringsutredningen en kartläggning av utlänningars rättsliga ställning i då gällande lagstiftning. Utredningen visade att skillnader på grund av medborgarskap gjordes i ett åttiotal lagar. Vissa av utredningens förslag resulterade i en proposition, som antogs av riksdagen år 1985, då krav på svenskt medborgarskap för vissa befattningar och offentliga tjänster slopades. En del andra förslag är fortfarande under övervägande av bl a olika utredningar.

En omfattande nordisk kartläggning gjordes år 1985 som avsåg nordbors rättigheter vid bosättning i annat nordiskt land. En rekommendation från Nordiska rådet i frågan har resulterat i bl a en analys av de hindrade regler som gäller nordbors tillträde till offentliga tjänster och förvärv av fast egendom i annat nordiskt land.

Lagstiftning mot etnisk diskriminering och hets mot folkgrupp

Jämlikhet är inte bara en fråga om att medborgarskap inte skall leda till sämre behandling jämfört med svenska medborgare. Jämlikhet är i lika hög grad en fråga om likvärdig behandling vad gäller service och andra åtgärder där kompletterade insatser kan vara nödvändiga, exempelvis tolkhjälp.

Desvärre finns det risk för diskriminering överallt, även i Sverige, i de mest skilda sammanhang – på arbetsplatserna, vid tillsättning av tjänster, på bostadsmarknaden, vid myndigheter och bland näringsidkare. Det förekommer ibland hets mot folkgrupper även i Sverige. Det finns därför en lagstiftning som skyddar den enskilde och grupper mot diskriminering i sådana situationer och övergrepp mot gruppen. När det gäller brott mot enskilda personer med inslag av rasism och etniska konflikter rör det sig om exempelvis förolämpning, ofredande, misshandel, olaga intrång och skadegörelse. Det är alltid polisens sak att utreda brott.

De viktigaste bestämmelserna om diskriminering återges här. Den som vill veta mer kan rekvirera skriften ”Etnisk diskriminering” från Diskrimineringsombudsmannen.

Grundlagen bygger på tanken om alla människors lika värde, vilket stadgas i 2 kap 2 § regeringsformen (RF). Enligt samma paragraf skall etniska, språkliga och religiösa minoriteter särskilt stödjas.

Domstolar och myndigheter skall beakta allas likhet inför lagen samt iakttäcka saklighet och opartiskhet (1 kap 9 § RF). Det direkta förbudet mot etnisk diskriminering finns i 2 kap 15 § RF.

Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare missgynnas därför att han med hänsyn till ras, hudfärg eller etniskt ursprung tillhör minoritet.

Regler som direkt eller indirekt kan motverka etnisk diskriminering finns på skilda håll i lagstiftningen.

Lagen mot etnisk diskriminering trädde i kraft den 1 juli 1986. Lagen innehåller i 1 § en definition av begreppet etnisk diskriminering.

*...Med **etnisk diskriminering** avses att en person eller en grupp av personer missgynnas i förhållande till andra eller på annat sätt utsätts för orättvis eller kränkande behandling på*

grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse.

Om hets mot folkgrupp stadgas i brottsbalken 16 kap 8 §. Detta brott kan begås genom tryckt skrift eller genom uttalande i television, radio eller närradio. Då gäller särskilda regler med hänsyn till tryck- och yttrandefriheten.

*Den som offentligen eller eljest i uttalande eller annat meddelande som sprids bland allmänheten hotar eller uttrycker missaktning för folkgrupp eller annan sådan grupp av personer med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse, döms för **hets mot folkgrupp** till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.*

From 1 januari 1989 skärps bestämmelsen. För straffbarhet skall det vara tillräckligt att yttrandet sprids t ex inom en organisation.

ARBETE OCH BOSTAD

En princip på svensk arbetsmarknad är att alla arbetstagare skall ha samma rättigheter och skyldigheter i arbetsrätliga och andra avseenden. Ett övergripande arbetsmarknadspolitiskt mål är allas möjlighet till arbete och utkomst. Ingen skall kunna avskedas på grund av medborgarskap eller därför att man tillhör en viss etnisk grupp. Den som friställs skall ha samma rätt till socialt och ekonomiskt skydd som andra. Utländska arbetstagare skall ha samma tillgång till vidareutbildning och omskolning som den inhemska arbetskraften. Invandrarnas delaktighet i det fackliga arbetet är ett viktigt inslag i demokratin på arbetsplatsen.

Detta är principer som Sverige alltid har hävdad i det internationella migrationssamarbetet. Sverige har aldrig accepterat den s k gästarbetarpolitiken, som praktiserats av ett antal västeuropeiska länder. Gästarbetarpolitiken går ut på att värdlandet under tider av arbetskraftsbrist tar in utländska arbetstagare men försöker förmå dessa att återvända till sina ursprungsländer, när konjunkturerna viker. Länder som upprätthåller en gästarbetarpolitik har inget större intresse av att familjerna bosätter sig i värdlandet.

Förändringar på svensk arbetsmarknad

Under de senaste tio åren har den svenska arbetsmarknaden genomgått en markant förändring – strukturellt och tekniskt – som för många människor inneburit stora omställningsproblem. Arbeten som tidigare var tillgängliga för nykomma invandrare, t ex inom tillverkningsindustrin, har i stor utsträckning rationaliserats bort eller ersatts av ny processteknik, som kräver särskild utbildning. Även minskningen av utbyggnadstakten av den offentliga sektorn har haft effekter för invandrarnas sysselsättning. Den registrerade arbetslösheten hos utländska medborgare har under en lång följd av år varit högre än för arbetskraften i övrigt. Invandrarnas andel av arbetsmarknadsutbildning och andra sysselsättningspolitiska åtgärder har tidvis varit betydligt större än deras andel av arbetskraften. Många invandrare, som har varit verksamma i det svenska näringslivet sedan 1960-talet, har haft svårigheter att klara omställningen på arbetsmarknaden. Förändringarna i svenskt näringsliv har medfört negativa effekter både för invandrare som verkat länge på den svenska arbetsmarknaden och för de nykomma.

Hur många invandrare på arbetsmarknaden?

Invandringens sammansättning har naturligtvis haft betydelse för situationen på arbetsmarknaden. Tidigare rekryterades arbetskraft med erfarenhet och utbildning som lätt passade in i den svenska industritraditionen. Tillgången på arbetstillfällen var dessutom så god att det sällan förelåg svårigheter att erbjuda invandrare arbete, och de som inbjöds att komma hade ett arbete som väntade på dem. I dag har arbetskraftinvandringen ersatts av flyktinginvandring, i många fall från avlägsna länder och kulturer. Skillnaderna i utbildningsbakgrund är möjligen större än tidigare, från lågutbildade till mycket högt utbildade akademiker, även om sådana skillnader fanns även tidigare. Många kommer dessutom från lågindustrialiserade länder och avlägsna kulturer och saknar sådan yrkeserfarenhet och utbildning som efterfrågas på den svenska arbetsmarknaden.

Antalet utländska medborgare i åldern 16-64 år i Sverige var år 1987 cirka 290 000. Cirka 215 000 utländska medborgare var i arbetskraften (dvs antingen sysselsatta eller arbetslösa) år 1987. Det var cirka 5 procent av den totala arbetskraften (4,4 miljoner) i Sverige. Invandrare som är svenska medborgare kan inte urskiljas i statistiken.

Av de utländska medborgarna i åldern 16-64 år tillhörde år 1987 74,2 procent arbetskraften mot 83,4 procent för hela befolkningen. Trots en fördelaktigare

Åldersammansättning är det alltså betydligt färre utländska medborgare som förvärvsarbetar. Försöker man korrigera siffrorna med hänsyn till åldersammansättningen skulle jämförelsen bli 71,1 procent bland utlänningarna mot 83,4 för hela befolkningen.

Sysselsättningsintensiteten har sjunkit bland utlänningarna under 1980-talet, medan den här ökar bland svenska medborgare. Särskilt markant är minskningen bland kvinnorna. Det är svårt att förklara utlänningarnas låga deltagande i arbetskraften på ett tillfredsställande sätt. En bidragande orsak är det stora inslaget av studerande bland utlänningarna.

De utländska medborgarna arbetar i större utsträckning än svenskar inom tillverkningsindustrin. Även inom vårdsektorn är de utländska medborgarna relativt sett flera än svenskarna.

JEDNAKOST

Cilj je useljeničke politike u borbi za jednakost postizanje jednakih prava i obveza, uključujući i prava na zdravstvenu skrb. Slika: Georg Sessler/Bildhuset

Kada je riječ o jednakosti, cilj je useljeničke politike useljenicima osigurati iste mogućnosti, prava i obveze kakve imaju i drugi stanovnici.

Iako je to lako reći, da bi se taj cilj ostvario, potrebno je svjesno pokrenuti niz reformi kojima bi se uklonile prepreke kako bi svi, bez obzira na nacionalnost ili kulturu iz koje dolaze, ostvarili svoja prava i povlastice. U nekim slučajevima mora proći određeno vrijeme da bi se ostvarilo neko od prava poput prava na dječji doplatak, prava glasa, prava na narodnu mirovinu² ili prava na novčanu potporu za školovanje.

U svakom društvenom sustavu postoje naravno granice zbog kojih ne mogu svi biti izjednačeni, kako u pravnom, tako i u svim ostalim pogledima. U određenim situacijama možda ne postoji potpuna jednakost, ali taj je cilj useljeničke politike važan pokretač reformi pomoću kojih se može ostvariti stvarna jednakost. Na primjer, samo švedski državljani imaju neotuđivo pravo na boravak u Švedskoj, odnosno, švedski državljani ne mogu biti lišeni državljanstva ili protjerani iz zemlje. Također se podrazumijeva da strani državljani ne mogu konkurirati za radna mjesta rezervirana samo za švedske državljane, kao što su npr. poslovi u obrani ili industriji oružja. Također ne mogu imati neograničen pristup vojnim zonama. Međutim, stavovi se s vremenom mijenjaju, kao i okolnosti, zbog čega je s vremena na vrijeme potrebno revidirati zakone.

Državljanima nordijskih zemalja koji žive ili privremeno borave u nekoj drugoj nordijskoj zemlji već dugu godinu rade na pitanju jednakosti. Čvrsti su temelji postavljeni 1950-ih godina kada je usvojena Nordijska konvencija o socijalnoj zaštiti, kao i sporazum o zajedničkom tržištu rada nordijskih zemalja. Ti i drugi nordijski sporazumi koji su od važnosti za slobodu kretanja u nordijskim zemljama kasnije su više puta revidirani. Međutim, još uvijek postoje područja koja nisu riješena na zadovoljavajući način kada je u pitanju pravna jednakost prilikom preseljenja u drugu nordijsku zemlju. Primjerice, trenutačno se raspravlja

² Oblik mirovine koji se ostvaruje u Švedskoj. Jednaka je za sve i prava na tu vrstu mirovine mogu ostvariti starije osobe, invalidi i najbliža rodbina preminuloga.

o valjanosti Nordijske konvencije o socijalnom osiguranju s obzirom na socijalne usluge u općinama.

Pravna jednakost kod useljenja u Švedsku

Kada je riječ o pravima i obvezama, strani državljani kojima je dopušteno naseliti se u Švedskoj zapravo su izjednačeni sa švedskim državljanima. Zahvaljujući promjenama koje su 1976. godine unesene u Instrument vlade³, u temeljnim su zakonima, tj. Ustavu Kraljevine Švedske, utvrđene slobode i prava stranih državljana.

Prema Ustavu stranim su državljanima u Švedskoj zajamčena ista prava kao i švedskim državljanima: pravo na slobodu izražavanja, vjerske slobode, slobodu udruživanja i okupljanja, pravo na pristup javnim dokumentima, a zajamčeno im je i pravo na zaštitu privatnosti i imovine, kao i pravo na pravnu pomoć.

Kada je riječ o stambenom tržištu i pitanjima prava na obrazovanje i osposobljavanje, strani državljani koji žive u Švedskoj izjednačeni su sa švedskim državljanima.

Kada je riječ o pravima na zdravstvenu zaštitu i njegu, stranim državljanima s dozvolom za boravak u Švedskoj zajamčena su jednaka prava kao i švedskim državljanima, a imaju i jednaka prava na većinu socijalnih naknada. To se, između ostaloga, odnosi na prava na socijalnu pomoć, opću dodatnu mirovinu⁴, zdravstveno osiguranje, osiguranje od ozljeda na radu, na osiguranje u slučaju nezaposlenosti, dječji doplatak i stambenu potporu.

Kako bi strani državljani ostvarili određene povlastice, mora proći određeno vrijeme. To se primjerice odnosi na dječji doplatak, koji se djeci stranih državljana može početi isplaćivati tek nakon šest mjeseci provedenih u Švedskoj. Kako bi strani državljani ostvarili prava na novčanu potporu za školovanje, također mora proći određeno vrijeme, a moraju se ispoštovati i određena pravila.

Jedna od glavnih razlika u pravnom statusu švedskih i stranih državljana tiče se prava na mirovinu. Do 1979. godine samo su švedski državljani mogli ostvariti pravo na švedsku mirovinu. Od 1979. godine svi strani državljani koji u Švedskoj žive posljednjih pet godina i

³ Ustav Kraljevine Švedske sastoji se od četiri temeljna zakona:

Instrument Vlade - *Regeringsformen*

Zakon o nasljeđivanju - *Successionsordningen*

Zakon o slobodi medija - *Tryckfrihetsförordningen*

Zakon o slobodi izražavanja - *Yttrandefrihetsgrundlagen*

⁴ Oblik mirovine koji se ostvaruje u Švedskoj i dopunjuje prethodno spomenutu narodnu mirovinu. Temelji se na prihodima od rada i nije uvjetovan državljanstvom korisnika kao ni državom u kojoj korisnik boravi.

koji nakon svoje šesnaeste godine u Švedskoj žive najmanje deset godina ukupno imaju pravo na švedsku narodnu mirovinu u obliku starosne mirovine. Vrijeme čekanja kraće je kada je riječ o prijevremenim i nasljednim mirovinama⁵.

Instrumentom vlade iz 1974. godine propisano je da načelno gledano strani državljani mogu raditi u svim državnim službama, uz određene iznimke. Iznimke se odnose na sudačke poslove, poslove državnih dužnosnika koji odgovaraju izravno vladi ili parlamentu i na članstvo u upravnom odboru takvih službi. Iznimke uključuju i poslove dužnosnika u vladinim uredima koji odgovaraju resornom ministru, posao švedskog veleposlanika, posao glavnog tajnika parlamentarnog odbora te sve poslove čija se radna mjesta popunjavaju odlukom parlamenta. Nadalje, Instrumentom vlade propisano je da ministar može postati samo onaj strani državljanin koji švedsko državljanstvo ima najmanje deset godina. Povrh toga, strani državljani ne mogu obavljati osjetljive poslove u sigurnosno-obavještajnim službama u kojima vrijede stroge mjere sigurnosti. Strani državljani ne mogu biti policijski službenici. U usporedbi s drugim zemljama, švedske odredbe o pravima stranih državljana na rad u državnim i općinskim službama vrlo su liberalne.

Druge odredbe koje ograničavaju prava stranih državljana tiču se županijske uprave koja nalaže da je za stjecanje nekretnine u Švedskoj potrebno prvo dobiti dozvolu.

Obveze

Najveće su razlike u pravnom statusu stranih i švedskih državljana u tome što strani državljani ne mogu odraditi vojnu obvezu u Švedskoj i što nemaju pravo glasovati niti ući na izbornu listu na parlamentarnim izborima. Pravo sudjelovanja na općinskim izborima i mogućnost ulaska na izbornu listu za općinska tijela vlasti uvedeno je na izborima 1976. godine.

Svi koji žive u Švedskoj, bez obzira na državljanstvo, imaju iste obveze, izuzev vojne. Svi moraju poštovati švedske zakone. Neki useljenici dolaze iz zemalja u kojima vrijede pravna shvaćanja, tradicije i običaji koji se razlikuju od „švedskih“ i može im biti teško znati i razumjeti koji zakoni vrijede u švedskom društvu, a kojih se i oni moraju pridržavati.

Na tijelima je vlasti stoga velika odgovornost da pruže potrebne informacije o švedskom zakonodavstvu, pravilima, vrijednostima i osnovnim načelima koja omogućavaju

⁵ Vrsta mirovine unutar švedskog općeg osiguranja koja obuhvaća isplatu mirovine preminulih osoba njihovoj djeci i supružnicima.

ljudski suživot. Useljenici, kao i Šveđani, obvezni su informirati se o aktualnim zakonima i pravilima.

Prava na povlastice socijalnog osiguranja i dr. nakon iseljenja iz Švedske

Načelno se podrazumijeva da prava na socijalne povlastice mogu ostvariti oni koje u Švedskoj žive. Određene se iznimke prvenstveno odnose na mirovinske povlastice.

Prava na dodatnu mirovinu koja se isplaćuje u inozemstvu strani državljani mogu ostvariti na jednak način kao i švedski državljani. Ako između zemlje u koju je osoba odselila i Švedske ne postoji međunarodni sporazum o socijalnom osiguranju, osoba ne može ostvariti prava na isplatu narodne mirovine izvan Švedske. Međunarodne sporazume o socijalnom osiguranju, tj. dogovore koje zemlje sklapaju kada je riječ o pravima na ostvarenje socijalnih povlastica u zemlji boravka, Švedska je sklopila s dvadeset zemalja.

Dječji doplatak i državna alimentacija isplaćuju se neovisno o državljanstvu pod uvjetom da osoba boravi u Švedskoj.

Švedske socijalne službe na usluzi su svima koji borave u Švedskoj, neovisno o državljanstvu. Prema Zakonu o socijalnim službama, socijalne povlastice ne mogu ostvariti osobe koje žive izvan Švedske.

Kako bi se ostvarila prava na osiguranje od ozljeda na radu, nije potrebno imati prebivalište u Švedskoj već je najvažnije da osoba u Švedskoj privređuje. Novčane naknade (bolesnička naknada ili doživotna renta nakon ozljede na radu, kao i naknada za medicinsku skrb zbog ozljede na radu) isplaćuju se neovisno o državljanstvu i izvan Švedske.

Naknada od osiguranja u slučaju nezaposlenosti i novčana naknada za nezaposlene isplaćuju se samo onima koji stoje na raspolaganju švedskom tržištu rada, odnosno onima koji mogu raditi u Švedskoj. Naknade se u načelu ne mogu isplaćivati izvan Švedske.

Načelno se zdravstvena skrb u inozemstvu ne može pružati na račun švedskog zdravstvenog osiguranja. Ako međunarodni sporazum o socijalnom osiguranju postoji, nakon što osoba iseli iz Švedske, prava na zdravstveno osiguranje prestaju.

U nekoliko sporazuma Švedska nije potpisala da će isplatiti bolesničke naknade i roditeljsku hranarinu nakon što osobe isele iz Švedske. Međutim, uz suglasnost Blagajne socijalnog osiguranja Švedske, navedeno može biti isplaćeno za vrijeme privremenog boravka u inozemstvu.

Reforme u tijeku

Početak 1980-ih godina, istraga o diskriminaciji dala je prikaz pravnog statusa useljenika prema tadašnjim zakonima. Istraživanja su pokazala da su u zakonima bile prisutne razlike temeljene na državljanstvu. Određeni prijedlozi istraživačke komisije rezultirali su prijedlogom zakona koji je švedski parlament usvojio 1985. godine kada je švedsko državljanstvo ukinuto kao jedan od uvjeta za rad u javnim službama. Neke od prijedloga još uvijek razmatraju, između ostalog, razna povjerenstva.

Prava koja građani nordijskih zemalja imaju dok borave u drugoj nordijskoj zemlji iznesena su u opsežnom prikazu izrađenom 1985. godine. Preporuka Nordijskog vijeća rezultirala je između ostaloga i analizom ograničenih prava koja se tiču zapošljavanja nordijskih građana u javnim službama i stjecanja vlastite nekretnine u drugoj nordijskoj zemlji.

Zakoni protiv etničke diskriminacije i poticanja na mržnju prema etničkim skupinama

Pitanje jednakosti ne odnosi se samo na činjenicu da državljanstvo ne bi smjelo biti razlogom lošijeg postupanja sa stranim državljanima u odnosu na švedske državljane. Pitanje jednakosti uvelike se odnosi i na istovrijedno postupanje kada je riječ o uslugama i ostalim situacijama u kojima dodatne mjere – kao, na primjer, pomoć prevoditelja – mogu biti nužne.

Nažalost, opasnost od diskriminacije prisutna je svugdje, i u Švedskoj, u najrazličitijim sustavima – na radnom mjestu, pri imenovanju u službu, na stambenom tržištu, u tijelima vlasti i među poduzetnicima. U Švedskoj također ponekad dolazi do poticanja na mržnju prema etničkim skupinama. Stoga postoji zakon koji u takvim situacijama štiti pojedince i skupine od diskriminacije i nasilja. Najčešća kaznena djela protiv pojedinaca u kojima ima elemenata rasizma i sukoba na etničkoj bazi su vrijeđanje, uznemiravanje, zlostavljanje, provale i vandalizam. Odgovornost je policije da istraži prekršaje.

Najvažnije odredbe o diskriminaciji navedene su u ovom tekstu. Oni koji žele znati više mogu naručiti publikaciju „Etnička diskriminacija“ koju potpisuje pučki pravobranitelj za ravnopravnost.

Ustav se temelji na ideji da su svi ljudi jednako vrijedni, kao što je navedeno u 2. članku 2. poglavlja Instrumenta vlade. Prema navedenom u tom članku, posebnu je podršku potrebno pružiti etničkim, jezičnim i vjerskim manjinama.

Sudovi i tijela vlasti moraju paziti na jednakost pred zakonom, kao što moraju biti objektivni i nepristrani (9. članak 1. poglavlja Instrumenta vlade).

Izravna zabrana etničke diskriminacije navedena je u 15. članku 2. poglavlja Instrumenta vlade.

U zakonu ili nekoj drugoj odredbi ne može se nalaziti sadržaj kojime se dopušta nepravedno postupanje temeljeno na rasi, boji kože ili etničkoj pripadnosti nekoj manjini.

Pravila koja izravno ili neizravno sprječavaju etničku diskriminaciju navedena su u različitim dijelovima zakona.

Zakon protiv etničke diskriminacije na snagu je stupio 1. srpnja 1986. godine. U 1. članku Zakona definiran je pojam etničke diskriminacije.

*... **Etnička diskriminacija** odnosi se na nepravedno postupanje prema osobi ili skupini ljudi u odnosu na druge osobe ili skupinu ljudi, kao i bilo koje drugo nepravedno ili uvredljivo postupanje temeljeno na rasi, boji kože, nacionalnom ili etničkom podrijetlu ili vjeri.*

Predviđene kaznene mjere kod poticanja na mržnju prema etničkim skupinama navedene su u 8. članku 16. poglavlja Kaznenog zakona Švedske. Navedeno kazneno djelo može biti počinjeno putem tiska, izjave na televiziji ili radiju. Tada vrijede određena pravila s obzirom na slobodu medija i slobodu govora.

*Osoba koja javno ili na bilo koji drugi način putem izjave ili nekog drugog priopćenja dostupnog svekolikoj javnosti zaprijeti ili izrazi nepoštovanje prema etničkoj ili bilo kojoj drugoj skupini aludirajući na rasu, boju kože, vjersku pripadnost i nacionalno ili etničko podrijetlo bit će osuđena zbog **pozivanja na mržnju prema etničkim skupinama** na najviše dvije godine zatvora ili će, ako prijestup nije velik, biti novčano kažnjena.*

Odredba je proširena 1. siječnja 1989. godine. Kako bi osoba bila kažnjena, dovoljno je da se izjava proširi unutar neke organizacije.

ZAPOSLLENJE I STANOVANJE

Načelo švedskog tržišta rada temelji se na ideji da svi radnici moraju imati jednaka prava i obveze, kako u radno-pravnom, tako i u svim ostalim pogledima. Sveobuhvatni cilj politike tržišta rada je da rad i dohodak budu jednako dostupni svima. Nitko ne smije biti otpušten na osnovu državljanstva ili zato što pripada određenoj etničkoj skupini. Otpušteni radnici moraju imati jednaka prava na socijalnu i ekonomsku zaštitu kao i svi ostali. Strani radnici moraju imati jednak pristup daljnjem školovanju i prekvalifikaciji kao i domaća radna snaga. Sudjelovanje useljenika u radu sindikata važan je dio stvaranja demokracije na radnom mjestu.

Načela su to koja je Švedska oduvijek njegovala kada je riječ o međunarodnoj migracijskoj politici. Švedska nikada nije prihvatila tzv. gastarbajtersku politiku koja se učestalo provodila u mnogim zemljama zapadne Europe. Gastarbajterska politika temelji se na ideji zapošljavanja stranih radnika u razdoblju kada nedostaje domaće radne snage, a kada dođe do promjene u ekonomskom kretanju, radnike se pokušava nagovoriti da se vrate svojim domovima. Zemljama koje podržavaju gastarbajtersku politiku nije od prevelikog interesa da se s radnicima dosele i njihove obitelji.

Promjene na švedskom tržištu rada

Proteklog su se desetljeća na švedskom tržištu rada dogodile značajne promjene – strukturne i tehničke – koje su za mnoge uključivale velike probleme u prilagodbi. Poslovi koji su prije bili dostupni novim useljenicima, kao na primjer poslovi u prerađivačkoj industriji, u velikoj su mjeri racionalizacijom ukinuti; ili su zamijenjeni novim tehnologijama i kako bi ih se moglo obavljati, potrebno je proći određenu obuku. Čak je i usporavanje rasta javnog sektora utjecalo na zapošljavanje stranih državljana. Registrirana stopa nezaposlenosti stranih državljana dugi je niz godina bila veća od cjelokupnog broja radno sposobnih stanovnika. Broj useljenika na stručnom osposobljavanju i prekvalifikacijama za potrebe tržišta rada i ostalim programima vezanima uz zapošljavanje bio je s vremena na vrijeme značajno veći od broja useljenika koji su bili u radnom odnosu. Brojni useljenici koji u švedskom gospodarstvu rade od 1960-ih godina imali su problema s prilagodbom na švedsko tržište rada. Promjene u švedskom gospodarstvu negativno su se odrazile i na useljenike koji su već duže radili u Švedskoj i na nove useljenike.

Broj stranih državljana na tržištu rada

Dakako da su sposobnosti stranih državljana utjecale na tržište rada. Ranije se nastojalo pridobiti radnike s iskustvom i obrazovanjem koje se lako uklapalo u švedsku gospodarsku tradiciju. Štoviše, mogućnost zapošljavanja bila je toliko dobra da je rijetko bio problem useljenicima ponuditi posao, a radno je mjesto zatim čekalo one kojima se posao ponudio. Danas je radna imigracija zamijenjena izbjegličkom, a u mnogo je slučajeva riječ o ljudima koji dolaze iz dalekih zemalja i kultura. Razlike u obrazovanju možda su veće nego prije, od slabije obrazovanih pa sve do visokoobrazovanih osoba, iako su te razlike postojale i ranije. Štoviše, mnogi dolaze iz gospodarski slabije razvijenih zemalja i dalekih kultura i nedostaje im radno iskustvo i obrazovanje koje se na švedskom tržištu rada traži.

U Švedskoj je 1987. godine broj stranih državljana u dobi od 16 do 64 godine iznosio 290 000. Oko 215 000 stranih državljana bilo je 1987. godine radno sposobno (zaposleni i nezaposleni), što obuhvaća otprilike 5% cjelokupne radne snage (4,4 milijuna) Švedske. U statističkoj obradi nije moguće odrediti koji su od tih useljenika već imali švedsko državljanstvo.

Postotak radno sposobnih stranih državljana u dobi od 16 do 64 godine iznosio je 1987. godine 74,2% u odnosu na 83,4% za čitavo stanovništvo. Dakle, unatoč povoljnoj dobnoj strukturi, broj stranih državljana koji privređuju značajno je manji. Ako se brojke isprave s obzirom na dobnu strukturu, postotak radno sposobnih useljenika iznosi 71,1% u odnosu na 83,4% za čitavo stanovništvo.

Stopa zaposlenosti stranih državljana pala je 1980-ih godina, dok je stopa zaposlenosti švedskih državljana narasla. Iznimno je upečatljiv pad stope zaposlenosti ženskog stanovništva. Teško je objasniti zašto tako malen broj useljenika sudjeluje na tržištu rada na zadovoljavajuć način. Jedan od uzroka je što među useljenicima ima velik broj studenata.

U proizvođačkoj industriji radi veći broj stranih nego švedskih državljana. Taj je broj razmjerno veći i u zdravstvenom sektoru.

Text 3

Pele, Milan. *Renesansa*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007., str. 23-25.

Gradovi u znaku obrane

Pojam i narav renesansnoga grada u Hrvatskoj, jednako kao i drugdje u Europi, ne može se precizno odrediti. Većina gradova utemeljena je ranije, neki u doba antike, drugi u srednjem vijeku. Stoga su u većini slučajeva gabariti i urbano tkivo hrvatskih gradova u doba renesanse u znatnoj mjeri određeni naslijeđem iz prethodnoga razdoblja. Dapače, u svojim bitnim urbanim odrednicama gradovi se ne mijenjaju sve do prestanka turske opasnosti u 17. stoljeću, odnosno početka industrijskoga doba. Ipak, u tome višestoljetnom vremenskom tijeku razdoblje renesanse specifična je faza transformacije s određenim vlastitim značajkama, odnosno urbanim i arhitekturnim novinama koje u skladu sa zahtjevima vremena najčešće imaju tri cilja: ojačati obrambenu moć grada, povećati reprezentativnost i poboljšati funkcionalnost gradskih prostora i građevina.

Teoretskih spisa na temu idealnog grada, tipičnih za talijansku renesansu, u Hrvatskoj nije bilo, no u praksi im, barem donekle, odgovara koncepcija dva novoutemeljena grada – Paga kao primjera prihvaćanja geometrijski pravilne i funkcionalne gradogradnje kakva se propagira u spisima renesansnih teoretičara, i Svetvinčenta kao ostvarenja u kojem se renesansno poimanje perspektive pretače u oblikovanje glavnoga gradskog trga. Osim njih, posebno valja istaknuti novoutemeljenu tvrđavu – grad Karlovac, kao remek–djelo pragmatične vojne „urbanizacije“ sjevernohrvatskih pograničnih krajeva, koja će se nastaviti i u kasnijem razdoblju.

Gradska žarišta jadranske Hrvatske utemeljena u antičko doba, od Poreča i Pule do Zadra, Trogira, Raba ili Splita, tijekom srednjovjekovnog razdoblja kontinuirano održavaju određeno stupanj gospodarskog i kulturnog života. Neki su gradovi, doduše, gotovo zamrli u previranjima seobe naroda, ali je u srednjem vijeku započela njihova revitalizacija i novi uspon. Istodobno, tijekom srednjovjekovnih stoljeća duž čitave obale i na otocima, često na antičkoj podlozi, razvija se niz novih vitalnih naselja poput Dubrovnika, Stona, Korčule, Hvara, Šibenika, Senja ili Rijeke. Za unutrašnjost Istre i sjeverne hrvatske krajeve srednji je vijek razdoblje širokog vala mikrourbanizacije, koja se očituje u podizanju velikog broja burgova svjetovnih i crkvenih gospodara. Neki od tih burgova, kurija, odnosno kaštela, ostaju

izolirani, dok se drugi proširuju podgrađima što postaju jezgre većih ili manjih naselja kojih se gospodarstvo ne temelji samo na agrarnoj proizvodnji već i na zanatstvu, trgovini, odnosno obavljanju upravnih i uslužnih djelatnosti.

Međutim, nakon sredine 15. st. proces uznapredovale srednjovjekovne urbanizacije zamrzava se zbog osmanlijske opasnosti za dulje razdoblje: predgrađa i podgrađa nastala tijekom 14. i prve polovice 15. st. zaštićuju se zidinama ili se ruše radi gradnje većih tvrđavskih kompleksa poput, primjerice, zadarske Varoši, porušene u drugoj polovici 16. st. Postojeći burgovi, kašteli i tvrđavi ojačavaju se novim kulama, zidinama i bastionskim sustavima. Tijekom renesanse gradovi su jače negoli u srednjem vijeku čvrsto zatvorene i nepristupačne volumetrijske tvorbe. U svojoj unutrašnjosti, iza čvrstih bedema i zidina, oni su poput košnica u kojima se odvijaju sve životne funkcije i zadovoljavaju sve potrebe pojedinaca i zajednice.

Podaci o broju stanovnika u hrvatskim gradovima toga razdoblja indikativni su u odnosi na druge europske zemlje. Oni su u velikoj mjeri pokazatelji gospodarske moći gradova, a na njoj se pak temelji gustoća i kakvoća umjetničkih narudžbi svih vrsta i oblika. Najveći je hrvatski renesansni grad Dubrovnik, no broj njegovih stanovnika može se tek približno utvrditi. Gradski učitelj i pisac elegije o Dubrovniku, Filip de Diversis oko 1440. navodi da grad s okolicom ima 40.000 duša. Prema jednom izvoru iz 1553. grad ima 30.000, a okolica 25.000 stanovnika, dok 1570. godine dubrovačka vlada navodi da Republika ima 50–60 tisuća stanovnika. Iz 1575. potječe podatak prema kojemu sam grad ima 15.000 stanovnika. Sve su to, kako se čini, preuveličane brojke. Noviji povjesničari smatraju da u 15. st. u Dubrovniku nije bilo više od 10.000 ljudi. Prema nekima bilo ih je potkraj 15. st. oko 6000 dok je na čitavom području Republike bilo 20–25.000 stanovnika. Zahvaljujući relativno preciznim izvještajima mletačkih upravitelja, poznati su približni podaci o broju stanovnika u dalmatinskim gradovima. Zadar je početkom mletačkoga razdoblja, oko 1410., s predgrađem Varoš imao oko 7540 stanovnika, 1533. njih 6536, a pri kraju 16. stoljeća oko 5200. Broj stanovnika opada iz političkih i ekonomskih razloga: primicanje turske granice, nesigurnost koja ometa trgovinu, drastično stanjivanje ruralnog zaleđa i agrarne opskrbe. Slično je i u Šibeniku, najnapučenijem gradu pod mletačkom upravom u Dalmaciji u 16. st. U njemu je 1533. živjelo 8220 stanovnika, ali taj se broj nakon Ciparskoga rata (1570.–1573.) smanjio na oko 5700. Split je sredinom 16. st. imao oko 3100 stanovnika, a Trogir 3450.

Navedeni primjeri pokazuju da najveći gradovi jadranske Hrvatske imaju razmjerno malen broj stanovnika, no u sjevernoj Hrvatskoj njihov je broj još manji. Primjerice, Varaždin je kao najveći grad sjeverne Hrvatske sredinom 15. st. mogao imati oko 1750 stanovnika. Nakon prvih navala Turaka i pojačane opasnosti početkom 16. st. broj građana još se više smanjio. Gradec je kao obrtničko–trgovačka varoš sa znatnim udjelom poljoprivredne proizvodnje na početku renesansnog razdoblja imao oko 3500 stanovnika a pri kraju, zbog stagnacije i opadanja gospodarske moći, između 1500 i 2000. Na susjednom Kaptolu broj se stanovnika povećao nakon utvrđivanja naselja početkom 16. st. s oko 1000 na oko 1500. Premda leže u neposrednom susjedstvu, povezani mnogim gospodarskim i kulturnim potrebama, ta su dva naselja, svjetovno i crkveno, u upravnom smislu bila posve odvojena, a tek su 1850. službeno objedinjena u „slobodan kraljevski grad Zagreb“.

Veličina gradova u Hrvatskoj tijekom srednjeg vijeka i renesanse podudara se sa srednjoeuropskim, odnosno s mediteranskim prosjekom, kojemu odgovara i prosječno solidna razina umjetničkih narudžbi. U Hrvatskoj, međutim, nije bilo velikih i napučenih prijestolnica poput Beča, Budima, Praga ili Krakova, pa ni onih srednjih poput Graza, Innsbrucka ili Münchena, u kojima se za naručitelje iz elitnih staleža ili za tijela gradske uprave u pravilu ostvaruje natprosječna umjetnička kakvoća. Aristokratski naručitelji velike gospodarske moći – bilo svjetovnog, bilo crkvenog staleža – u Hrvatskoj su rijetki, a razmjerno mali gradovi nisu u svojim narudžbama mogli držati korak s velikim i moćnim centrima u mirnijem susjedstvu. Količina i kakvoća narudžbi u njima nije mogla privući i zadržati umjetnike velikog formata. Oni su djelovali na dvorovima i u metropolama poput Venecije i Firence, koji su već prije 1500. godine imali više od 100.000 stanovnika, ili u gradovima poput Brescie, Bologne, Rima, Augsburga, Kölna itd., koji su sredinom 16. st. brojili 40–60.000 stanovnika. Prema suvremenim saznanjima i izračunima, oko 1500. u Europi su 154 grada imala više od 10.000 stanovnika, ali nijedan od tih gradova, osim Dubrovnika, nije bio na hrvatskom govornom području.

U doba rasta i gospodarskog procvata mnogih europskih gradskih središta, hrvatski se gradovi na sjeveru i na jugu zbog permanentne ratne opasnosti nisu mogli znatnije razvijati. Aristokratski svjetovni i crkveni staleži gube posjede, redovnici napuštaju velike opatije poput Topuskoga, srednji gradski slojevi trgovaca i zanatlija ostaju bez izdašnih izvora zarade. Međutim, premda se širenje samih gradova zaustavlja, život u njima nije zamro, a čitavo se društvo prilagođava novim i težim uvjetima opstanka. Stoga se i u arhitekturi pojedinih

građevina i njihovih sklopova, te u ciljanim, funkcionalnim i reprezentativnim zahvatima u urbana tkiva, zbivaju važne promjene u kojima se očituju potrebe i duh novoga, renesansnoga doba.

Graditeljska djelatnost koja je tijekom toga razdoblja ponajviše odredila opću sliku grada jest podizanje novih utvrda i njihovo neprestano, ekonomski iscrpljujuće prilagođavanje zahtjevima obrane od sve razornijega topništva. Zbog uporabe vatrenog oružja, upravo u razdoblju renesanse dolazi do korjenitih promjena u fortifikacijskoj arhitekturi, koja se od nekadašnjeg zaštitnog prstena oko grada sve više pretvara u ratni stroj sa složenim obrambenim mehanizmom kula, bedema, kazamata i bastiona. Srednjovjekovne četverokutne ili poligonalne kule u burgovima, kaštelima i gradskim bedemima zamjenjuju se potkraj 15. i u 16. st. kružnima, otpornijima na udarce topovskih kugli. Kružne kule postaju glavni znak prepoznavanja renesansnih fortifikacija u prvom razdoblju. Njihova su daljnja obilježja skošen donji dio (eskarpa) i zaobljen kordonski vijenac, a kruništa na konzolama sve su rjeđa. U drugoj fazi, sredinom 16. vijeka i poslije, zbog jačanja razorne moći i preciznosti topništva, nastavlja se snižavanje svih fortifikacijskih objekata, započeto još u drugoj polovici 15. stoljeća. Od sredine 16. st. uglavnom se više ne grade visoke kule koje bi mogle služiti kao najlakši cilj i „orijentiri“ za gađanje, kojih se rušenjem ugrožava obrana, nego počinju prevladavati niski, gotovo prizemni, razvučeni tvrđavski elementi: izbačeni, šiljasti bastioni, odnosno razvedeni bastionski kompleksi građeni od kamena, zemlje i opeke, s potpuno zaštićenim skloništima – kazamatima u unutrašnjosti. Ta se promjena događa i u priobalnom i na kontinentalnom području Hrvatske. Potkraj 16. st. zaokružuje se sustav granične obrane hrvatske i slavonske Vojne krajine, koji se sastoji od niza ulančanih fortifikacija različite veličine i snage. Naporom imućnijih plemićkih obitelji i crkvenih dostojanstvenika, odricanjima lokalnih zajednica te nastojanjima dubrovačke vlade i mletačke uprave u priobalju i na otocima, odnosno carske vlasti u kontinentalnom dijelu Hrvatske – u razdoblju renesanse sagrađen je velik broj novih fortifikacija i obnovljeno mnogo postojećih. Zahvaljujući njima, Hrvatska je pošteđena potpunoga osvajanja islamske vojske.

Översättning 3

Städer som försvarsheter

I Kroatien, liksom i övriga Europa, är det svårt att fastställa exakt vad en renässansstad är och hur den är beskaffad. De flesta städerna etablerades tidigare – en del under antiken och andra under medeltiden. Således definierades mallar och urban vävnad för kroatiska renässansstäder i de flesta fall av arv från den föregående perioden. Dessutom förändrades städerna inte när det gäller deras viktiga urbana riktlinjer förrän i slutet av det turkiska hotet på 1600-talet, dvs. början av den industriella eran. Å andra sidan vad som var specifikt för denna period av flera århundraden av renässans var en transformationsfas med vissa egna funktioner, dvs. urbana och arkitektoniska innovationer som, i enlighet med epokens krav, oftast hade tre mål: att stärka stadens defensiva makt, öka representativiteten och förbättra stadsrummets och byggnadernas funktionalitet.

Teoretiska skrifter om idealstaden som är typiska för den italienska renässansen fanns inte i Kroatien, men i praktiken motsvarar konceptet hos två kroatiska städer som grundades under renässansen dessa skrifter åtminstone i viss utsträckning. En av dessa två städer är Pag, som är ett exempel på acceptansen för en geometriskt korrekt och funktionell stadskonstruktion som det propageras för i renässanssteoretikernas skrifter och den andra är Svetvinčec, som ses som en uppfyllelse i vilken renässansuppfattningen av perspektiv förvandlas i utformningen av det stora torget. Bortsett från dem är fästningen, dvs. staden Karlovac särskilt anmärkningsvärd; den är ett mästerverk av pragmatiskt militär ”urbanisering” av gränsregionerna i norra Kroatien och denna kom att fortsätta under den därpå följande perioden.

Under medeltiden upprätthöll de viktigaste städerna vid Adriatiska havet som grundades under antiken – från Poreč och Pula till Zadar, Trogir, Rab eller Split – ständigt en viss ekonomisk och kulturell nivå. Vissa städer försvann nästan i folkvandringstidens turbulens, men under medeltiden började deras återhämtning och nya uppgång. Samtidigt utvecklades under de medeltida århundradena ett antal nya orter som Dubrovnik, Ston, Korčula, Hvar, Šibenik, Senj och Rijeka längs kusten och på öarna. Ofta byggde sådana orter på den antika arvet. För det inre av Istrien och några delar av norra Kroatien var medeltiden en period av omfattande mikrourbanisering som yttrade sig i uppförandet av ett stort antal borgar, både för

värdsliga och kyrkliga stormän. En del av dessa borgar, herrgårdar eller slott blev isolerade, medan andra integrerades med förstäderna som blev kärnan av större eller mindre orter vars ekonomi vilade inte bara på jordbruksproduktion, men också på hantverk och handel eller administrativ verksamhet och tjänsteverksamhet.

Den avancerade medeltida urbaniseringsprocessen stannade upp efter mitten av 1400-talet på grund av det ottomanska hotet under en längre tid. Förstäderna som byggdes under 1300-talet och första halvan av 1400-talet skyddades med fästningsvallar eller revs ner för att bygga större fästningskomplex såsom till exempel kvarteret Varoš i Zadar som revs under andra halvan av 1500-talet. Befintliga slott, borgar och befästa städer förstärktes med nya torn, fästningsvallar och bastionssystem. Under renässansen var städerna mer slutna och ogenomträngliga volymetriska formationer än de var i medeltiden. I det inre, bakom fasta bålverk och fästningsvallar, fungerade städerna som bikupor där alla vitala funktioner utspelade sig och där alla behov som individen eller samhället hade, tillgodosågs.

Uppgifter om hur många invånare bodde i kroatiska städerna under denna period är angivande i jämförelse med andra europeiska länder. De indikerar till stor del städernas ekonomiska makt, och på den vilas täthet och kvalitet på konstbeställningar av alla slag. Den största kroatiska renässansstaden är Dubrovnik, men antalet av dess invånare kan bestämmas bara approximativt. Omkring 1440 angav Filip de Diversis, stadens lärare och skribenten av lovtalet om Dubrovnik, att i staden och dess omgivning bodde 40 000 själar. Enligt en källa från 1533, bodde i själva staden 30 000 invånare och ytterligare 25 000 i omgivningen. År 1570 påstod regeringen i Dubrovniks Republik att 50–60 000 invånare bodde där. Från 1575 härstämmer uppgiften att 15 000 invånare bodde då i staden. Det tycks att alla dessa siffror är överdrivna. Nyare historiker tycker att i 1400-talet fanns det inte mer än 10 000 invånare i Dubrovnik. Enligt vissa, i slutet av 1400-talet fanns det omkring 6000 invånare, medan i hela Republiken fanns det 20–25 000 invånare. Tack vare relativt precisa rapporter av venetianska guvernörer, ungefärliga uppgifter om antalet invånare som bodde i dalmatiska städerna under renässansen är kända i dag. I början av den venetianska perioden, cirka 1410, hade Zadar tillsammans med förorten Varoš cirka 7540 invånare. År 1533 hade Zadar 6536 invånare, och i slutet av 1500-talet fanns det runt 5200 invånare. Antalet föll av politiska och ekonomiska skäl: turkiska gränserna var ännu närmare, det fanns osäkerhet som hindrade handeln och också fanns det drastisk uttuning av landsbygdsinlandet och jordbrukstillförsel. Det var liknande i Šibenik, den folkrikaste staden i Dalmatien under venetianskt styre i 1500-talet. År

1533 bodde där 8220 invånare, men efter Cypern kriget (1570–1573) föll antalet till cirka 5700. I mitten av 1500-talet hade Split cirka 3100 invånare och Trogir hade 3450 invånare.

Dessa exempel visar att de största kroatiska städerna vid Adriatiska havet hade ett relativt litet antal befolkningen, och i norra Kroatien var detta antal ännu lägre. Till exempel, som den största staden i norra Kroatien i mitten av 1400-talet, kunde Varaždin ha cirka 1750 invånare. Efter de första turkiska anfällen och ökade risken i början av 1500-talet föll antalet invånare ännu mer. Gradec, som var en köpstad med en betydande andel av jordbruksproduktionen i början av renässansen, hade cirka 3500 invånare och i slutet av renässansen, på grund av stagnation och minskningen av ekonomisk makt, hade Gradec mellan 1500 och 2000 invånare. I angränsande Kaptol ökade antalet invånare från 1000 till cirka 1500 i början av 1500-talet när orten etablerades. Även om dessa två orter låg bredvid varandra och var anslutna genom många ekonomiska och kulturella behov, var de i administrativa termer både sekulära och kyrkliga helt åtskilda. Endast i år 1850 blev de förenade i ”en fri kunglig stad” som fick namnet Zagreb.

Storleken på städerna i Kroatien sammanföll under medeltiden och renässansen med det centraleuropeiska genomsnittet, dvs. medelhavområdets genomsnitt. Ett tillfredsställande antal konstbeställningar motsvarade detta genomsnitt. I Kroatien fanns det varken inte stora och trånga huvustäderna som Wien, Buda, Prag och Kraków, eller medelstora städerna som Graz, Innsbruck och München där enastående konstnärliga kvalitet uppnåddes för kunder som tillhörde elitklasser eller för stadens myndigheter. I Kroatien var det inte så många aristokratiska kunder som hade stor ekonomisk makt – antingen de tillhörde den sekulära eller den kyrkliga klassen – och de relativt små städerna kunde inte med deras beställningar hänga med de stora mäktiga städer som fanns i omkringliggande områden. Beställningarnas kvantitet och kvalitet kunde inte inbjuda och behålla begärliga konstnärer. De höll till på domstolar och i metropoler som Venedig och Florens, som hade mer än 100 000 invånare före 1500, eller i städer som Brescia, Bologna, Rom, Augsburg, Köln osv., som hade 40–60 000 invånare i mitten av 1500-talet. Enligt nutida kunskaper och beräkningar, 154 europeiska städer hade mer än 10 000 invånare omkring år 1500, men ingen av dessa städer, förutom Dubrovnik, var i Kroatien.

I tiden när många europeiska stadskärnor upplevde tillväxt och ekonomisk utveckling, kroatiska städer i norr och söder kunde inte avsevärt utveckla på grund av det permanenta

krigshotet. Aristokratiska sekulära och kyrkliga klasser förlorade egendomar, munkar gick ifrån stora klosterkyrkor som Topusko, affärsmän och hantverkare som tillhörde medelklassen förlorade rikliga inkomstkällor. Även om utbyggnaden av städerna stannade, livet i dem fortsatte och hela samhället borde anpassa sig till nya, svårare överlevnadsförhållandena. Således, i arkitektur av vissa byggnader och deras församlingar, likaså vissa funktionella och representativa projekt i stadens urban vävnad, inträdde viktiga förändringarna i vilka återspeglades behoven och andan av den nya tiden, dvs. renässansen.

Konstruktionen som bestämde stadens totala bilden under denna period var resning av nya befästningar och deras ständigt, ekonomiskt ansträngande anpassning till försvarskraven mot ännu mer destruktiva artilleri. På grund av användningen av skjutvapen, just i renässansen tilldrog sig radikala förändringar i befästningsarkitektur, som förvandlades från forna skyddande ring runt staden till en krigsmaskin med komplexa försvarsmekanismen i form av torn, bålverk, kasematter och bastioner. De medeltida fyrkantiga eller polygonala tornen på borgar, slott och stadsmurar ersattes i slutet av 1400- och 1500-talet med cirkelformade tornen som var mer beständiga mot kanonkulor. Cirkelformade tornen blev den centrala erkännande av renässansbefästningen i den första perioden. Tornens ytterligare egenskaper var avfasade botten (sluttning) och rundade kordongkrans, medan kranslister på konsoler fanns ännu mindre. I den andra perioden, i mitten av 1500-talet och senare, på grund av den förstärkningen av artilleriets destruktiva kraft och precision, fortsattes det med sänkningen av alla befästningsobjekt – denna process börjades långt i andra halvan av 1400-talet. Från mitten av 1500-talet byggdes inte mer höga torn som skulle kunna ses som det enklaste målet och ”riktpunkter” för skjutningen, och som hotade försvaret när de störtade. De ersattes med låga och avsevärda element som fanns nästan på bottennivå i form av fästningen: buktade, vassa bastioner, dvs. frånskilda bastionskomplex byggda av sten, jord och tegel, med helt skyddande skyddsrum – kasematterna – inuti. Denna förändring skedde både på Kroatians kust och kontinentala område. I slutet av 1500-talet avrundades systemet för gränsförsvar av kroatiska och slavonska Militärgransen, vilket bestod av en rad kopplade befästningar av olika storlek och kraft. Tack vare ansträngningen av rika aristokratiska familjer och religiösa dignitärer, avstående av lokalsamhällen och bemödandet av Dubrovniks regering och det venetianska styret på kusten och öarna, respektive den kejserliga regeringen i kontinentala Kroatien, byggdes i renässansen ett stort antal nya befästningar och många befintliga renoverades. Tack vare dem var Kroatien inte erövrade av den islamiska armén.

Text 4

Drvo znanja, br. 55. *Alergije*. SysPrint d.o.o. Zagreb: svibanj 2002., str. 3-6.

POTEŠKOĆE U PROLJEĆE

Alergije

Kakvog li zadovoljstva uživati u proljetnim čarima prirode! Ta šarolika paleta mirisa, boja i zvukova prava je gozba za naša osjetila. Ali ipak, ne dijele svi ovo oduševljenje. Po cijeli dan brisati suze, kihati i češkati se baš i nije neka zabava. Pogadate, riječ je o alergijama! One, naravno, nisu rezervirane samo za proljeće, ali su tada ipak nešto češće nego u druga godišnja doba.

Gotovo petina svjetskog stanovništva boluje od nekog oblika alergije. Brojna epidemiološka istraživanja pokazala su da je obolijevanje od ove bolesti u porastu, i to ponajviše u djece. Alergije se mogu pojaviti u bilo kojoj životnoj dobi, ali se većinom, osobito atopijski dermatitis, peludna hunjavica i astma, javljaju već u djetinjstvu. Sklonost alergijama se nasljeđuje. Djeca čija su oba roditelja alergičari imaju 80% izgleda da i oni to postanu, a ako je samo jedan roditelj alergičar, vjerojatnost da će to biti i dijete iznosi 25%.

Što su alergije i kako nastaju?

Jednostavno rečeno, alergije su pretjerana reakcija obrambenog sustava na inače neškodljive tvari. Kao posljedica ponovljenog kontakta organizma s određenim tvarima iz okoline, u tijelu se pokreću specifične imunološke reakcije. Pritom se oslobađaju tvari koje izazivaju simptome alergije. Tvari koje mogu potaknuti imunološku reakciju nakon unošenja u organizam zovu se *alergeni*.

Imunološki sustav štiti organizam od svih potencijalno štetnih stranih tvari koje nazivamo antigeni.

Najčešći nutritivni alergeni su mlijeko, jaja, žitarice, rajčice, svinjetina, čokolada, jagode, kikiriki, orasi, školjke i škampi. Ose, pčele, stršljeni, pa čak i neke vrste mrava ubodom mogu izazvati vrlo teške alergijske reakcije, a ponekad i smrt.

Te velike molekule, obično proteini, nalaze se na površini mikroorganizama (bakterija, virusa, gljivica), a mogu biti i toksini, lijekovi te razne strane čestice. Imunološki sustav prepoznaje ih kao strane i uništi. Postoji više mehanizama obrane. Jedan od njih je stvaranje specifičnih antitijela. To su molekule imunoglobulina, kojih ima pet klasa (IgG, IgA, IgM, IgD, IgE), a razlikuju se po strukturi i funkciji. Nakon ulaska antigena u organizam, određene stanice (plazma stanice) sintetiziraju antitijela. Ona se vežu za dotični antigen i pokreću mehanizme kojima on biva razoren i odstranjen iz organizma.

Alergija ili imunološka preosjetljivost nastaje kada se iz nekog razloga imunološki sustav poremeti i reagira na tvari inače bezopasne za većinu drugih ljudi. Reakcija se može pojaviti u rasponu od nekoliko minuta do nekoliko sati nakon ponovnog unosa alergena ili tek nakon nekoliko dana.

Najčešće alergije odvijaju se po tipu rane preosjetljivosti. Konkretno je to *tip I* ili *anafilaktična reakcija*. Pri prvom kontaktu organizma s alergenom, plazma stanice (završni zreli stadij limfocita B) sintetizira antitijela IgE, koja se vežu za membranu mastocita. To su stanice u tkivima koje sadrže biološki aktivne tvari. Kod ponovnog susreta organizam prepoznaje spomenuti antigen, koji se sad veže za antitijela na mastocitima te se iz njih oslobađaju tvari koje uzrokuju alergijsku upalu i nastale simptome.

Nažalost, iako relativno jednostavni za izvođenje, kožni testovi nisu apsolutno pouzdani.

Vrste alergena

Budući da se terapija alergijskih bolesti temelji na izbjegavanju ili eliminaciji uzročnog alergena, od velike je važnosti znati koje tvari u našoj okolini imaju alergijski potencijal. U prirodi ih je mnogo, a s napretkom industrije i kemijske tehnologije umjetnim su putem sintetizirani i neki novi. Razlikuju se po načinu ulaska u organizam, o čemu ovise i simptomi koje izazivaju.

Alergene koje u organizam unosimo udisanjem nazivamo *inhalacijski alergeni*. To su pelud biljaka, spore plijesni, prhut životinja, kućna prašina te raznorazne čestice što kolaju zrakom. Nadražuju sluznicu očiju, nosa, ždrijela i bronha, pa uglavnom izazivaju simptome vezane uz dišni sustav.

Poznavanje sezone cvjetanja pojedinih biljaka i flore određenog podneblja pridonijelo je lakšem liječenju nekih alergija na pelud. U tu su svrhu stručnjaci izradili peludni kalendar stabala, trava i korova koji najčešće izazivaju alergijske reakcije. Najčešći krivci za nastanak alergija među stablima su breza, lijeska, bagrem, lipa, čempresi i borovi. Najiritanije trave su ridobrada, mačji rep, livadarka, zob i raž. Biljke koje stvaraju probleme alergičarima kroz dulje vremensko razdoblje su korovi (crkvina, limundžik, crni pelin, zlatnica, trputac).

„Kućni“ alergeni

Plijesni, kućna prašina, prhut životinja te materijali ili kemikalije nastali u industrijskim postupcima alergeni su koje je teško izbjeći jer se nalaze posvuda u čovjekovoj okolini. Osim toga, njihova prisutnost u zraku nije vezana za godišnja doba. Upravo se zato i simptomi koje izazivaju očituju više-manje tijekom cijele godine. Plijesan nastaje u zemlji ili u raspadnutim organskim tvarima pa je često ima u vlažnim podrumima i skladištima.

U kućnoj su prašini najsnažniji alergen grinje (*Dermatophagoides pteronyssinus*), odnosno njihovi proteinski produkti. Smatra se da je količina od 100 grinja u jednom gramu prašine rizični faktor za senzibilizaciju na taj alergen, a 500 grinja u jednom gramu prašine može izazvati asmatični napadaj u senzibilizirane osobe.

Hrana

Nutritivni alergeni su oni koje u organizam unosimo hranom. Alergiju uzrokuju bjelančevine u hrani ili proizvodi njihove razgradnje. Tijekom probave bjelančevine iz hrane razgrađuju se u nealergijske komponente. Međutim, one nerazgrađene mogu prodrijeti kroz sluznicu probavnog trakta i izazvati imunološki odgovor i na kraju alergiju. Osim bjelančevina, alergijski potencijal u hrani imaju još ugljikohidrati, masti te razni aditivi poput boja, konzervansa, aroma. Moguće su i unakrsne reakcije nekih *inhalacijskih i nutritivnih* alergena. Primjerice, osobe osjetljive na korov limundžika mogu razviti unakrsnu reakciju ako jedu lubenicu ili bananu. Isto tako, orasi ili kikiriki mogu dovesti do unakrsne reakcije s peludom breze.

Alergije na dlaku i perje životinja zapravo su alergije na prhut (odljuštene epitelne stanice površinskog sloja kože životinja).

Lijekovi

Parenteralni alergeni su tvari koje dospijevaju direktno u krv ubrizgavanjem putem injekcija. To su uglavnom serumi, vakcine, lijekovi te dijagnostička sredstva. Najveći alergijski potencijal među lijekovima imaju antibiotici (penicilini, cefalosporini, amfotericin B, nitrofurantoin), nesterodini antireumatici, acetisalicilna kiselina, neki lokalni anestetici (prokain, lidokain), vitamini (B1, folna kiselina).

Alergeni otrova insekta i razni pripravci (kozmetika), metali i sintetički materijali čine skupinu *kožnih alergena*. Neke osobe reagirat će po tipu alergijske reakcije i na pojedine fizikalne podražaje izvana, npr. hladan zrak, Sunčeve zrake, napor, emocionalni stres i sl.

Vrste alergijskih bolesti

Neophodno je poznavati vrste alergena i njihov put ulaska u organizam, jer o tome ovisi manifestacija bolesti. Inhalacijski i kožni alergeni obično izazivaju lokalnu reakciju, dok nutritivni, parenteralni i ponekad ubodi insekta dovedu do generalizirane manifestacije.

Kod djece s alergijskom predispozicijom često je prva alergijska bolest *atopijski dermatitis*. Ta kronična upala kože može se manifestirati kao *infantilni egzem* i *juvenilni dermatitis*. Egzem obično nastaje između 3. i 6. mjeseca života, a iščezava poslije 2. ili 3. godine. Često se prvi simptomi javljaju nakon uvođenja neke nove hrane u jelovnik dojenčeta. Koža je crvena, sa sitnim mjehurićima koji pucaju, a zbog jakog svrbeža i češanja česte su dodatne infekcije. Najčešće se javlja na obrazima, a rjeđe na trupu i ekstremitetima. *Juvenilni dermatitis* ili *neurodermitis* nastaje obično tek nakon prve godine života ili kasnije u djetinjstvu, s tim da može potrajati do puberteta. Uzrokuju ga inhalacijski ili kontaktni alergeni, a tipična lokalizacija su prečubne površine u laktu, koljenu, preponama i na vratu. Koža je crvena, suha i jako svrbi.

Bronhijalna astma nije uvijek alergijskog porijekla, ali alergijske su obično uzrokovane nekim od inhalacijskih (grinje, pelud, plijesni, životinjska dlaka, perje) ili, kod mlađe djece, nutritivnih alergena (jaje, meso, ribe, mlijeko, orasi, jagode). Astma je epizodna bolest u kojoj se izmjenjuju periodi bez simptoma s periodima pogoršanja. Manifestira se osjećajem nedostatka zraka, kašljem, a pri disanju se čuju brojni zvukovi slični zviždukanju.

Hunjavice

Najrašireniji oblik alergije je *alergijski rinitis*. Procjenjuje se da u Hrvatskoj od njega boluje oko 400 000 ljudi. Kliničkom slikom dominira vodeni iscjedak i draženje u nosu, uzastopno kihanje, začepljen nos, svrbež i crvenilo očiju, suze te svrbež u ždrijelu i ušima. Bolesnik osjeća umor, razdražljiv je i teže se koncentrira. Nastanak bolesti ovisi o prisutnosti uzročnog alergena u zraku. Peludne hunjavice tipične su za sezone cvjetanja određenih biljaka, zbog visoke koncentracije peludi u zraku. Također, više im pogoduju suhi i vjetroviti dani, negoli hladni i vlažni, kada kiša ispere pelud sa zemlje. Međutim, osoba alergična na grinje, spore plijesni, dlake i perje životinja može imati epizode alergijskog rinitisa tijekom cijele godine odnosno uvijek kada je u kontaktu s nekim od tih alergena. Takvi cjelogodišnji rinitisi zovu se *perenijalni*, a češći su u odrasloj dobi, i to u žena.

Kožne reakcije

Urtikarija ili *koprivnjača* alergijska je bolest koja zahvaća samo kožu. Najčešće je izazvana nekom hranom (jagode, jaja, riba), lijekovima, inhalacijskim alergenima, kozmetičkim sredstvima te ubodom insekta. Očituje se pojavom tipičnih promjena (*urtike*) svjetlocrvene boje s bljedilom u sredini. Oštro su ograničene od okolne kože i izazivaju jak svrbež. u 20 - 30% slučajeva uz urtikariju se može pojaviti *angioedem*, koji se manifestira kao oteklina vjeđa, usnica, jezika, vanjskih genitalija. Ukoliko oteklina zahvati sluznice ždrijela i grkljana, dolazi do suženja ili potpune opstrukcije gornjih dišnih putova, što u najtežim slučajevima može završiti gušenjem.

Alergijske reakcije na ubod insekta znatno variraju po obliku i po težini. U blažim slučajevima na mjestu uboda nastaje samo oteklina i crvenilo. Oteklina može biti velika svega nekoliko centimetara ili pak toliko da zahvaća cijeli ekstremitet ili glavu. U težim slučajevima nastaje generalizirana urtikarija, angioedem, astma ili čak anafilaktički šok.

Po život opasna alergijska reakcija koja nastaje unutar nekoliko minuta nakon kontakta s uzročnim alergenom je *anafilaksija*. Tipičan je brz nastanak simptoma koji, ako se ne reagira na vrijeme, vode u šok i na kraju u smrt. Može početi s jakim svrbežom, urtikama, osjećajem „knedle“ u grlu. Bolesnik teže diše, nemiran je, blijed. Mogući su bolovi u trbuhu, mučnina, povraćanje. Uskoro nastupa šok, a bez brze liječničke intervencije bolesnik umire.

Alergeni koji najčešće izazivaju ovakav tip reakcije su lijekovi, i to uglavnom primijenjeni u obliku injekcije, zatim ubodi insekta te rjeđe neke vrste hrane.

Cupressus semp. – Čempres
Corylus av. – Lijeska
Dactylis glom. – Riđobrada
Phleum prat. – Mačji rep
Poa prat. – Livadarka
Betula verr. – Breza
Quercus robur – Hrast
Olea eur. – Maslina
Parietaria off. & jud. – Crkvina
Ambrosia elat. – Obični limundžik
Artemisia vulg. – Crni pelin

Dijagnostika alergijskih bolesti

Da je neka bolest alergijske prirode nije baš uvijek jednostavno dokazati, a pogotovo utvrditi o kojem se alergenu radi. Fizikalnim pregledom treba utvrditi izgled promjena i njihovu težinu te poduzeti laboratorijske i druge pretrage.

Kožnim testovima izazivamo lokalnu alergijsku reakciju na koži, koja je inače neobično pogodna za ovakva ispitivanja jer je bogata antitijelima, a istovremeno je pristupačna oku za promatranje. Kožni testovi izvode se tako da se u kožu, obično podlaktice, ubrizga određena količina otopine alergena. Nakon 15-30 minuta promatra se reakcija. Ako se na mjestu injiciranja pojavi blijedi mjehurić promjera najmanje 0,5 cm, s okolnim crvenilom, reakcija je pozitivna. Jačina reakcije proporcionalna je veličini mjehurića.

Pokus ekspozicije izvodi se tako da se bolesnik namjerno izlaže djelovanju štetnog alergena. Pojava simptoma pouzdan je dokaz da postoji alergija na ispitivani alergen. Međutim, izazvana reakcija ponekad može biti tako teška i po život opasna da se ovaj pokus u praksi vrlo rijetko koristi.

Za razliku od njega, *pokus eliminacije* potpuno je bezopasan i vrlo podnošljiv za bolesnika. Obično se koristi kod alergija na hranu, a sastoji se u izbjegavanju kontakta s

uzročnim alergenom i praćenjem nestajanja simptoma. Međutim, prilično je nepouzdan jer kod alergija nije rijetkost da se spontano povuku, pa nestajanje simptoma može biti spontano, a ne posljedica prekida kontakta s alergenom.

Radioimunotestovi najspecifičnije su metode dijagnostike alergija. To su radioimunosorbentni test (RIST) i radioalergosorbentni test (RAST). Prvim se određuje ukupna količina IgE antitijela u krvi, a drugim količina IgE specifičnih za određeni alergen.

Prvi susret s alergenom – alergen – alergen – plazmocit

Drugi susret s alergenom – alergen – Fo-receptor – IgE – mastocit – unakrsno vezan IgE – derangulacija (kontrakcija glatke muskulature, bronhokonstrikcija, astma); vazodilatacija, akutna upala, oštećenje tkiva

Pri prvom kontaktu s alergenom organizam se senzibilizira, ali još nema simptoma ili su vrlo blagi, dok se kod ponovnog susreta oslobađaju biološki aktivne tvari (histamin, triptaza, adenozin, leukotrijeni, prostaglandini, faktor aktiviranja trombocita, faktor privlačenja eozinofila) i javljaju se simptomi.

Kako liječiti alergije?

U osnovi, najuspješnija terapija alergijskih bolesti jest uklanjanje ili izbjegavanje utvrđenog uzročnog alergena. To nije uvijek lako i ponekad zahtijeva korjenite promjene životnih navika.

Sezone cvjetanja težak su period za osobe alergične na pelud, pa je u to vrijeme preporučljivo izbjegavati šetnje po prirodi. Često se u slučaju ovih alergija i alergija na kućnu prašinu provodi *hiposenzibilizacija*. Tom specifičnom preventivnom mjerom postiže se smanjena reaktivnost organizma na dotični alergen. Naime, pod kožu bolesnika daju se male doze alergena, koje se postepeno povećavaju, što izaziva porast razine antitijela (IgG) u krvi. Oni blokiraju reakciju između alergena i IgE antitijela, pa ne dolazi do oslobađanja histamina i ostalih biološki aktivnih tvari odgovornih za nastanak alergije. Hiposenzibilizaciju treba započeti najmanje dva mjeseca prije početka cvjetanja i istu proceduru ponoviti naredne dvije godine.

Kod alergije na prašinu i čestice iz onečišćenog zraka, alergene je teško izbjeći. Stoga je iz prostorija u kojima alergičar boravi poželjno ukloniti sve ono na čemu se prašina može skupljati (tepisi, zavjese, prostirke, slike na zidu, knjige), a valja voditi računa i o vlažnosti zraka.

Sve ove mjese uglavnom su preventivne, dakle sprečavaju nastanak simptoma. Međutim, kada se alergija razvije, simptomi se mogu ublažiti određenim lijekovima. Obično su to antihistaminici, kortikosteroidi i bronhospazmolitici.

I slina nekih životinja, pogotovo mačaka, sadrži protein koji ima alergensko djelovanje, pa je ponekad za nastanak alergijske reakcije dovoljno da životinja lizne čovjeka.

Översättning 4

VÅRPROBLEM

Allergier

Vad underbart det är att njuta av naturens förtrollning under våren! Denna brokiga palett av dofter, färger och ljud är en riktig fest för våra sinnen. Inte alla delar dock denna entusiasm. Att torka tårar, nysa och klia sig hela dagen är egentligen inte så roligt. Du gissar rätt, det handlar om allergier! Naturligtvis är de inte reserverade endast för våren, men då dyker de upp oftare än under andra årstider.

Nästan en femtedel av världens befolkning lider av någon form av allergi. Omfattande epidemiologisk forskning har visat att förekomsten av denna sjukdom ökar, främst hos barn. Allergier kan uppstå i alla åldrar, men vanligen förekommer de redan i barndomen, särskilt atopisk dermatit, hösnuva och astma. Disposition för allergier ärvs. För barn vars båda föräldrar är allergiska, är sannolikheten att de också blir allergiska 80%, och för barn vars ena förälder är allergisk, är sannolikheten 25%.

Vad är allergier och hur uppstår de?

Enkelt uttryckt är allergier en överreaktion i kroppens immunsystem på annars oskadliga ämnen. Som en konsekvens av organismens upprepade kontakt med vissa ämnen från omgivningen, dyker specifika immunologiska reaktioner upp i kroppen. Därmed frias ämnen som orsakar allergiska symptom. Ämnen som kan utlösa en immunologisk reaktion efter införandet i kroppen kallas *allergener*.

De vanligaste matallergenerna är mjölk, ägg, spannmål, tomater, fläsk, choklad, jordgubbar, jordnötter, nötter, skaldjur och räkor. Getingar, bin, bålgetingar och även vissa arter av myror kan med sina sting orsaka mycket allvarliga allergiska reaktioner, ibland även dödsfall.

Immunförsvaret skyddar kroppen från alla potentiellt skadliga främmande ämnen och dessa kallas antigener. Dessa stora molekyler, vanligen proteiner, finns på ytan av mikroorganismer (bakterier, virus och svamp), men de kan också vara toxiner, läkemedel och

olika främmande partiklar. Immunförsvaret identifierar dem som främmande och förstör dem. Det finns flera försvarmekanismer. En av dem är bildandet av specifika antikroppar. Dessa är immunoglobulinmolekyler som delas i fem klasser (IgG, IgA, IgM, IgD, IgE) och som skiljer sig åt i struktur och funktion. Efter att antigenet gått in i organismen syntetiserar vissa celler (plasmaceller) antikroppar. Antikroppar binder sig till det respektive antigenet och utlöser mekanismer som förstör antigenet och avlägsnar det från organismen.

Allergi eller immunologisk överkänslighet förekommer när immunförsvaret störs av någon anledning och reagerar mot ämnen som annars är ofarliga för de flesta andra människor. Reaktionen kan ske i intervallet av några minuter till ett par timmar efter att allergenet har igen trängt in i kroppen, eller först efter några dagar.

De vanligaste allergierna betraktas som överkänslighet. Om man ska vara exakt kallas det *typ I* eller *anafylaktisk reaktion*. Vid den första kontakten som organismen har med ett allergen, syntetiserar plasmaceller (mogna B-lymfocyter i sitt sista stadium) IgE-antikroppar som binder sig till mastcellernas membran. Mastceller är celler som finns i vävnader och som innehåller bioaktiva substanser. Vid ett andra "möte" identifierar organismen det respektive antigenet, som nu binder sig till antikropparna på mastcellerna, och ämnen som orsakar en allergisk inflammation och de resulterande symptomen frigör sig från dem.

Hudtester är relativt enkelt att utföra, men tyvärr är de inte helt tillförlitliga.
--

Typer av allergener

Eftersom behandlingen av allergiska sjukdomar bygger på undvikande eller elimination av det orsakande allergenet, är det mycket viktigt att veta vilka ämnen i vår miljö har allergisk potential. I naturen finns det massor, och i och med utvecklingen av industri och kemiteknik har nya syntetiserats på ett artificiellt sätt. De skiljer sig åt beroende på de sätt på vilka de tränger in i organismen, och beroende på det ankommer symptom som de orsakar.

Allergener som tränger in i kroppen genom inandning kallas *inhalationsallergener*. Dessa är pollen, mögelsporer, djurmjäll, damm och olika partiklar som cirkulerar i luften. De irriterar slemhinnan i ögonen, näsan, svalget och luftrören, och därför orsakar de symptom som till övervägande del är relaterade till respirationssystemet.

Kunskapen om när växter i vissa klimat blommar har bidragit till enklare behandling av vissa allergier mot pollen. För detta ändamål har experterna utarbetat ett pollenkalender för träd, gräs och ogräs som oftast orsakar allergiska reaktioner. Bland träden är de vanligaste bovarna när det gäller allergier björk, hassel, robinia, lind, cypress och tall. Gräs som irriterar allergiska personer mest är hundäxing, kattsvans, timotej, havre och råg. Växter som orsakar problem för allergiska personer under längre perioder är ogräs (väggört, malörtambrosia, gråbo, gullris, groblad).

Allergener som finns hemma

Mögel, husdamm, djurmjäll och material eller kemikalier som bildas i industriprocesser är allergener som är svårt att undvika eftersom de finns överallt i den mänskliga miljön. Dessutom är deras närvaro i luften inte knutna till årstiderna. Det är precis därför att symptom som de orsakar syns mer eller mindre under hela året. Mögel förekommer i jorden eller i nedbrutna organiska ämnen och det är därför att det finns ofta i fuktiga källare och förråd.

Det starkaste allergenet i husdamm är kvalster (*Dermatophagoides pteronyssinus*), dvs. deras proteinprodukter. Det anses att mängden av 100 kvalster i ett gram damm är riskfaktorn för allergi mot detta allergen, och att 500 kvalster i ett gram damm kan orsaka att en allergisk person får ett astmaanfall.

Mat

Matallergener är allergener som ingår i organismen genom mat. Proteiner i mat eller produkter av deras nedbrytning orsakar allergi. Proteiner i mat bryts ned till icke-allergiska komponenter under matsmältningen. Komponenterna som inte bryts ned kan emellertid penetrera i magtarmkanalens slemhinna och orsaka ett immunsvaret och slutligen, allergi. Förutom protein, födoämnen som har en allergisk potential är kolhydrater, fetter och olika additiv såsom färgämnen, konserveringsmedel och aromämnen. En korsreaktion mellan några *inhalationsallergener* och *matallergener* kan också utvecklas. Till exempel, personer som är allergiska mot ogräset malörtsambrosia kan utveckla en korsreaktion om de äter vattenmelon eller banan. Dito kan valnötter eller jordnötter leda till en korsreaktion med björpollen.

Allergier mot djurhår och fjädrar av djur är egentligen allergier mot mjäll (exfolierad epitelceller i ytlagret av huden på djur).

Läkemedel

Parentala allergener är ämnen som går in i blod direkt genom injektioner. Dessa är mestadels serum, vacciner, läkemedel och diagnostiska medel. Bland läkemedel, den största allergiska potentialen har antibiotika (peniciliner, cefalosporiner, amfotericin B, nitrofurantoin), icke-steroida antireumatika, acetylsalicylsyra, vissa lokalbedövningsmedel (prokain, lidokain) och vitaminer (B1, folsyra).

Allergener i insektsgift och olika preparat (kosmetika), metaller och syntetiska material tillhör *hudallergener*. Vissa personer får en typ av allergisk reaktion mot vissa fysiska stimuli som kommer utifrån, som till exempel kall vind, solstrålar, ansträngning, emotionell stress osv.

Typer av allergiska sjukdomar

Det är nödvändigt att veta vilka typer av allergener finns det och hur de inträder i kroppen eftersom på dessa kunskap beror det hur sjukdomen ska manifesteras sig. Inhalations- och hudallergener orsakar oftast en lokal reaktion, medan matallergener, parentala allergener och ibland insektsbett leder till en allmän reaktion.

Atopsik dermatit är ofta den första allergiska sjukdomen hos barn med allergiska anlag. Denna kroniska hudinflammation kan manifesteras som *infantil eksem* och *dermatit juvenil*. Eksem uppstår mestadels mellan 3 och 6 månaders ålder och försvinner efter 2 eller 3 års ålder. De första symptomen visar sig ofta efter införandet av nya livsmedel i spädbarnets kost. Huden är röd, med små blåsor som spricker och ofta finns det också ytterligare infektioner på grund av starka klådan som gör att barn kliar sig. Eksem finns mestadels på kinder och mindre på bål och extremiteter. *Juvenil dermatit* eller *neurodermatit* uppstår oftast först efter det första levnadsåret eller senare i barndomen, men den kan bestå till puberteten. Inhalations- eller kontaktallergener orsakar neurodermatit som är typisk lokaliserad på böjda områden på armbåge, knä, ljumskar och hals. Huden är röd, torr och kliar mycket.

Bronkialastma har inte alltid ett allergiskt ursprung, men dessa som har allergiskt ursprung orsakas ofta av några inhalationsallergener (kvalster, pollen, mögel, djurhår, fjädrar) eller, hos yngre barn, matallergener (ägg, kött, fisk, mjölk, nötter, jordgubbar). Astma är en episodisk sjukdom i vilken växlar perioder utan symptom med perioder av försämring. Astma manifesteras genom andnöd, hosta; och hos andningen hörs många ljud som påminner om visslingen.

Snuva

Den vanligaste formen av allergi är *allergisk rinit*. Det bedöms att 400 000 människor i Kroatien lider av allergisk rinit. Kliniska bilden domineras av utsläpp av vatten och irritation i näsa, upprepade nysningar, nästäppa, klåda och rodnad i ögonen, samt tårar och klåda i halsen och öronen. Patienten känner sig trött, irriterad och har svårt att koncentrera sig. Uppkomsten av sjukdomen beror på närvaron av det orsakande allergenet i luften. *Hösnuva* är typiska för tiden när vissa växter blommar eftersom koncentrationen av pollen i luft är då höga. Tillika bidrar torra och blåsiga dagar till uppkomsten av hösnuva mer än källa och blöta dagar när regnet sköljer pollen från jorden. En person som är allergisk mot kvalster, mögelsporer och fjädrar kan dock ha episoder av allergisk rinit under hela året, dvs. alltid när han eller hon är i kontakt med några av dessa allergener. Sådana rinit som påstår hela året kallas *perren rinit* och är vanligare hos vuxna, speciellt hos kvinnor.

Hudreaktioner

Urtikaria eller *nässelutslag* är en allergisk sjukdom som dyker upp bara på huden. Urtikaria orsakas oftast av vissa livsmedel (jordgubbar, ägg, fisk), läkemedel, inhalationsallergener, kosmetiska och insektsbett. Den manifesteras genom uppkomsten av typiska ljusröda förändringar (*kvaddlar*) som är bleka i mitten. De är kraftigt begränsade av den omgivande huden och orsakar svår klåda. *Angioödem*, vilket yttrar sig som svullnad av ögonlock, läppar, tunga och yttre genitalier, kan uppträdas med urtikaria i 20 till 30% av fallen. Om svullnad sprider sig till svagslemhinna och struphuvudslemhinna, förekommer en förträngning eller fullständig obstruktion av de övre luftvägarna, vilket kan i de svåraste fallen hamna i kvävning.

Allergiska reaktioner mot insektsbett varierar avsevärt både i form och vikt. I lindriga fall vid bettstället förekommer bara svullnad och rodnad. Svullnaden kan vara bara ett par centimeter stor eller så stor att den finns på hela extremiteten eller huvudet. I allvarliga fall förekommer generaliserad urtikaria, angioödem, astma eller till och med anafylaktisk chock.

Livshotande allergisk reaktion som inträffar inom några minuter efter kontakten med den orsakande allergenet kallas *anafylaxi*. Det är typiskt att symptomen uppträder snabbt och det är viktigt att reagera i tid, annars leder dessa symptom till chock och slutligen död. Reaktionen kan börja med en stark klåda, kvaddlar, känsla av ”klump” i halsen. Patienten andas hårdare, är nervös och blek. Det kan också finnas buksmärta, illamående och kräkning. Snart framträder chock och utan snabba medicinska ingrepp avlider patienten. Allergener som oftast orsakar denna typ av reaktion är läkemedel, mestadels dessa som ges i form av injektion, sedan insektsbett och sällan vissa typer av livsmedel.

Cupressus semp. – Cypressväxter

Corylus av. – Hassel

Dactylis glom. – Hundäxing

Phleum prat. – Timotej⁶

Poa prat. – Ängsgröe

Betula verr. – Vårtbjörk

Quercus robur – Eksläktet

Olea eur. – Olivträd

Parietaria off. & jud. – Väggört

Ambrosia elat. – Malörtsambrosia

Artemisia vulg. – Gråbo

Diagnostik av allergiska sjukdomar

Det är inte alltid lätt att bevisa att en sjukdom har ett allergiskt ursprung. Särskilt är det inte lätt att bestämma vilket allergen handlar det om. Utseende av förändringarna och deras vikt bör fastställas genom en fysisk undersökning, och både laboratorie- och andra undersökningar bör genomföras.

⁶ I originalet står det att *Phleum pratense* är *kattsvans* (*Acalpyha hispida*), men det är egentligen *timotej*, ö.a.

Hudtester används för att orsaka en lokal allergisk reaktion på huden. Huden är ovanlig lämpad för dessa undersökningar eftersom huden är rik på antikroppar och man kan också lätt observera den. Hudtester utförs så att en viss mängd allergenlösning injiceras i huden, vanligtvis i huden på underarmen. Efter 15 till 30 minuter observeras reaktionen. Om en blek bubbla med diameter på minst 0,5 cm och med omgivande rodnad dyker upp på injektionsstället, reaktionen är positiv. Reaktionens svårighetsgrad är proportionell mot bubblans storlek.

Exponering experiment utförs så att patienten utsätter sig avsiktligt för inverkan av det skadliga allergenet. Om symptomen dyker upp, det är en tillförlitlig bevis att patienten är allergisk mot det testade allergenet. Den inducerade reaktionen kan ibland visserligen vara så allvarlig och livshotande att detta experiment används sällan i praktiken.

Till skillnad mot detta experiment, *elimination experiment* är helt ofarlig och mycket draglig för patienten. Det används mestadels vid matallergi. Experimentet antyder att patienten undviker kontakt med det orsakande allergenet, och under varaktigheten av experimentet övervakas försvinnandet av symptomen. Experimentet är dock ganska otillförlitligt eftersom det är inte ovanligt att allergier avtar spontant, dvs. försvinnandet av symptomen kan vara spontant och inte ske på grund av avbrott i kontakt med allergenet.

Radioimmunologiska tester är de mest specifika metoderna som används för bestämning av allergier. Dessa är radio-immuno-sorbent-test (RIST) och radio-allergo-sorbent-test (RAST). Den första bestämmer den totala mängden IgE antikroppar i blodet och den andra bestämmer den mängden IgE som är specifika för en viss allergen.

Första kontakt med allergenet – allergen – allergen – plasmocytom

Andra kontakt med allergenet – allergen – Fo-receptor – IgE – mastcell – tvärbunden IgE – derangulation (sammandragning av glatt muskulatur, bronkokonstriktion, astma); vasodilatation, akut inflammation, vävnadsskada

Organismen blir känslig vid första kontakt med ett allergen, men det finns inga symptom eller, om det finns, är de mycket lindriga. Å andra sidan, vid andra kontakt med allergenet frisätter sig biologiskt aktiva ämnen (histamin, tryptas, adenosin, leukotriener, prostaglandiner, trombocytaktiverande faktor, faktor av dragning av eosinofiler...) och symptomen utvecklas.

Behandling av allergier

I grund och botten, den mest framgångsrika behandlingen av allergiska sjukdomar är att eliminera eller undvika det etablerade orsakande allergenet. Det är inte alltid lätt och kräver ibland radikala förändringar i livsstil.

Blomning säsonger är svåra perioder för personer allergiska mot pollen, och det rekommenderas att undvika promenader i naturen vid denna tid. Personer som är allergiska mot pollen eller damm undergår ofta *hyposensibilisering*. Det är en särskild förebyggande åtgärd som minskar organismens reaktionsförmåga till en viss allergen. Små doser av allergenet administreras under patientens hud och gradvis ökas dessa doser, vilket orsakar ökningen av antikropps-nivåer (IgG) i blodet. IgG-antikroppar blockerar reaktionen mellan allergenet och IgE-antikroppar och därför frisätter inte histamin och andra biologiskt aktiva substanser som är ansvariga för utvecklingen av allergi. Hyposensibilisering bör börjas minst två månader innan början av blomningen och den bör genomföras under hela säsongen. Samma procedur bör upprepas i de kommande två åren.

För personer som är allergiska mot damm och partiklar ur förorenad luft, det är svårt att undvika allergener. Därför är det önskvärt att ta bort alla saker på vilka damm kan samla sig (mattor, gardiner, underlägg, tavlor på väggarna, böcker) från rum i vilka en allergisk person håller till. Det är också viktigt att ta hänsyn till luftfuktighet.

Mestadels är alla dessa åtgärder preventiva, dvs. de förhindrar uppkomsten av symptomen. Emellertid, när allergi utvecklas, symptomen kan minskas genom vissa läkemedel. Vanligtvis är det antihistaminer, kortikosteroider och luftrörsvidgande.

Saliven av vissa djur, speciellt katter, infattar också ett protein som har allergisk inverkan. Därför, för uppkomsten av en allergisk reaktion tar det ibland inte mer än att en djur slickar personen.

Text 5

Drvo znanja, br. 56. *Rak kože*. SysPrint d.o.o. Zagreb: lipanj 2002., str. 37-38.

OPASNO SUNCE

Rak kože

Rak kože je bolest kod koje se kancerogene stanice mogu pronaći u površinskim slojevima kože. Postoji nekoliko različitih oblika ovog oboljenja. Najteži oblik nazivamo melanom.

Koža je najveći ljudski organ. To je „ovojnica“ koja nas štiti od ozljeda, virusa, bakterija, gljivica te općenito različitih vanjskih utjecaja. Aktivnu ulogu ima u toplinskoj regulaciji, kontroli gubitka tekućine te izlučivanju viška soli iz organizma. Upravo preko kože primamo najveći broj podražaja iz okoline, a znanstvena istraživanja pokazala su da ovaj organ ima i prilično značajnu ulogu u procesu disanja (izmjene plinova).

Koža se sastoji od tri osnovna sloja: epiderme, derme i subkutisa. Subkutis je najdublji sloj stanica kože i s najnižim slojem derme čini termoizolacijski sloj koji čuva toplinu tijela. U dermalnom se sloju kože nalaze vezivno tkivo, krvne žile, folikuli dlaka te znojne žlijezde. Ovaj sloj je zaslužan za elastičnost i otpornost naše kože, jer se u njemu proizvodi protein kolagen.

Epidermalni sloj čine skvamozne stanice, bazalne stanice i melanociti. Upravo su melanociti odgovorni za pigmentaciju tijela i tamnjenje kože pod djelovanjem Sunca, jer se u njima proizvodi zaštitni pigment melanin. Osnovna funkcija pigmentacije i tamnjenja kože nije estetska, nego zaštitna. Naime, proizvodnjom veće količine melanina i tamnjenjem površinske stanice štite od štetnih utjecaja svjetla dublje i osjetljivije slojeve kože.

Kad stanice polude

Sve stanice ljudskog tijela prolaze kroz normalan stanični ciklus. Ukratko, to uključuje rast stanice, njezinu diobu i smrt. Broj stanica čovjekova tijela u stalnoj je dinamičkoj ravnoteži – jedne nastaju, a druge nestaju. Ovom ravnotežom rukovode naši geni – upute koje nosi DNK svih stanica. Čitajući upute gena, svaka stanica zna kad treba započeti s procesom dijeljenja.

No, isto tako stanica zna i kad dijeljenje treba zaustaviti. Kad iz nekog razloga prestanu raditi mehanizmi kontrole diobe stanica, nastaju tumori. No, nije svaki tumor rak. Tumori mogu biti maligni (zloćudni) i benigni (dobročudni). Dobročudni se tumori obično mogu odstraniti i liječiti i rijetko se razviju u svoj zloćudni oblik. Zloćudni tumori koji zahvate vitalne organe teško su izlječivi. Od različitih oblika zloćudnog tumora (raka) u svijetu godišnje umre više od 3,5 milijuna ljudi. Znanstvenici još uvijek pokušavaju naći odgovor na pitanje što uzrokuje nastanak raka. Najnovija istraživanja pokazuju da je to nasljedna bolest koju vanjski čimbenici mogu ubrzati različitim djelovanjem.

Iako je sklonost obolijevanju od raka nasljedna, sve je više dokaza da djelovanje Sunca uzrokuje, odnosno, potiče rak kože. Znanstvenici bilježe alarmantan porast broja oboljelih, a najveći postotak novih oboljenja zabilježen je u Južnoafričkoj Republici i Australiji. Svi dokazi upućuju na povezanost raka kože s „oboljenjem“ ozonskog omotača, tj. ozonskom rupom i povećanom radijacijom Sunca.

Opasni melanociti

Melanociti su odgovorni za nastanak madeža na čovjekovu tijelu. Madeži su zapravo nekancerogene benigne nakupine melanocita i mogu biti ravni ili izdignuti, različitih oblika i veličina. Ipak, valja biti na oprezu: iako sami po sebi madeži ne predstavljaju neku opasnost, mogu postati izvor kancerogenih stanica, a time i raka.

Na koži se razvijaju tri različita oblika raka. To su karcinom bazalnih stanica, karcinom skvamoznih stanica te zloćudni melanom.

Melanom je najrjeđi oblik raka kože, ali i najopasniji. Pojavljuje se u obliku različito obojenih površina na koži, koje su obično veće od 7 mm u promjeru. Ukoliko se dijagnosticira u svojoj početnoj fazi, melanom je izlječiv. Međutim, kad metastazira (proširi se po tijelu) i zahvati limfne čvorove, pluća, mozak ili kosti, postaje smrtonosan. Karcinomi skvamoznih i bazalnih stanica znatno su češći, ali obično nemaju po život opasne posljedice i mogu se uspješno liječiti.

Neprijateljsko Sunce

Sunce emitira svjetlost različitih valnih duljina. Valna duljina zraka svjetlosti daje određena svojstva, pa tako razlikujemo vidljivi spektar, infracrveni spektar i ultraljubičasti spektar. S valnom duljinom povezana je i količina energije koju zraka svjetlosti ima. Istraživanja su pokazala da je za melanocite i kožu najpogubnije UV zračenje, i to takozvano UV-B zračenje. UV-B zračenje označava zrake svjetlosti čija je valna duljina između 280 i 320 nanometara.

Aktivisti i znanstvenici diljem svijeta na različite načine upozoravaju na važnost zaštite od Sunca.

Zahvaljujući svojim fizikalnim svojstvima ozonski omotač apsorbira najveću količinu UV spektra, no upravo su UV-B zrake na donjoj granici apsorpcijske sposobnosti ozona. To ne znači da ih ozon ne apsorbira uopće, nego da ih apsorbira slabije nego zrake s manjom valnom duljinom (recimo UV-C, čija je valna duljina oko 250 nm). Upravo stoga uništavanje ozonskog omotača za posljedicu ima propuštanje veće količine UV-B zraka. Ozon propušta i UV-A zrake, čija je valna duljina veća od 320 nm. Učinci ovog zračenja još se proučavaju.

Mjereći količinu UV-A i UV-B zračenja u područjima nad kojima je zabilježeno smanjivanje ozonskog omotača (ozonska rupa nad Antarktikom), fizičari su primijetili da se ona povećala čak 3 do 4 puta. Ono što zabrinjava je činjenica da je povećanje količine ovog zračenja zabilježeno i u švicarskim Alpama, prilično daleko od Ozonske rupe.

Bolje spriječiti...

Liječnici diljem svijeta još uvijek raspravljaju o utjecaju UV-zračenja na razvoj raka kože. Čini se da postoji izravna veza između povećanja UV-B zračenja i karcinoma kože, no najopasniji oblik (melanom) zasad još uvijek nije doveden u izravnu vezu sa Sunčevim aktivnostima. Naime, za razvoj melanoma potrebno je preko 20 godina, pa znanstvenici smatraju da je još prerano donositi zaključke, budući da ozon još uvijek nije mogao odigrati značajnu ulogu u povećanju broja oboljelih.

Među čimbenike koji povećavaju rizik od obolijevanja od nekog oblika raka kože ubrajaju se porodična sklonost raku (nasljedna komponenta), neke imunološke terapije, razvijanje velikih i neobičnih madeža na tijelu i izlaganje Suncu.

Liječnici upozoravaju da svijetla koža ne uspijeva na vrijeme proizvesti dovoljnu količinu melanina, što dovodi do opekotina od Sunca. Ovaj mehanizam za sobom povlači intenzivnu diobu melanocita, što na kraju može rezultirati nekim oblikom raka kože. Nova istraživanja posebno ukazuju na važnost zaštite od Sunca najmlađe djece. Čini se naime da opekotine od Sunca koje netko „zaradi“ u ranoj mladosti povećavaju vjerojatnost obolijevanja od raka do čak pet puta.

Iako izlaganje Suncu u ljetnim mjesecima predstavlja zadovoljstvo, možda ne bi bilo zgorega imati na umu upute stručnjaka. Sunce je preporučljivo izbjegavati između 11 i 15 sati, uvijek valja koristiti neku od zaštitnih krema, što je moguće većeg izolacijskog faktora, a posebno treba zaštititi najmlađe. Čini se da nam je Sunce, izvor života na Zemlji, polako počelo pokazivati svoju tamnu stranu.

Översättning 5

FARLIG SOL

Hudcancer

Hudcancer är en sjukdom vid vilken cancerogena celler hittas i de ytliga hudskikten. Denna sjukdom dyker upp i flera olika former. Den allvarligaste formen kallas melanom.

Huden är det största mänskliga organet. Den är ”höljet“ som skyddar oss från skador, virus, bakterier, svamp och, i allmänhet, olika yttre påverkan. Vidare har huden en aktiv roll vid temperaturreglering, reglering av vätskeförlust och utsöndring av saltöverskott från kroppen. Just genom huden får vi de flesta stimuli från omgivningen, och vetenskaplig forskning har visat att detta organ har en ganska betydande roll i andningen (gasutbyte).

Huden består av tre grundläggande skikt: epidermis, dermis och subcutis. Subcutis är det djupaste skiktet av hudceller och utgör, tillsammans med det understa skiktet av dermis, det värmeisolerande skiktet som håller kroppsvärmen. I det dermala skiktet finns det bindväv, blodkärl, hårsäckar och svettkörtlar. Detta skikt producerar proteinet kollagen och ansvarar därför för elasticiteten och moståndskraften hos vår hud.

Det epidermala skiktet består av skvamösa celler, basalceller och melanocyter. Det är just melanocyterna som är ansvariga för kroppens pigmentering och hudens solbräna under solens inverkan eftersom det skyddande pigmentet melanin produceras i dem. Den grundläggande funktionen hos hudens pigmentering och solbräna är inte estetisk utan skyddande. När ytliga celler producerar större mängder av melanin, skyddar de nämligen djupare och mer känsliga hudskikt mot ljusets skadliga effekter.

När celler får fnatt

Alla celler i den mänskliga kroppen genomgår en normal cellcykel. I korthet omfattar denna celltillväxt, celledelning och celldöd. Antalet celler i den mänskliga kroppen är i en konstant dynamisk jämvikt – en del uppstår och andra försvinner. Denna jämvikt styrs av våra gener – instruktioner som bärs av cellernas DNA. Varje cell läser dessa instruktioner och vet när den

ska påbörja delningen. Cellerna vet likaså när delningen ska upphöra. När mekanismer för kontroll av celledelning av någon anledning slutar fungera, uppkommer tumörer. Å andra sidan är varje tumör inte cancer. Tumörer kan vara maligna (elakartade) eller benigna (godartade). Godartade tumörer kan vanligtvis tas bort och behandlas och utvecklas sällan till sin elakartade form. Elakartade tumörer som sprider sig till vitala organ kan knappast botas. Mer än 3,5 miljoner människor dör varje år av olika typer av elakartade tumörer. Forskare försöker fortfarande att hitta ett svar på vad som orsakar uppkomsten av cancer. Den senaste forskningen visar att det är en ärftlig sjukdom som kan påskyndas av olika yttre faktorer och deras inverkan.

Även om tendensen att få cancer är ärftlig, det finns ännu mer bevis på att solens inverkan orsakar, dvs. uppmuntrar hudcancer. Forskarna noterar en alarmerande ökning av nya cancerpatienter. Ökningen är högst i Sydafrika och Australien. Alla bevis tyder på att det finns ett samband mellan hudcancer och "sjukdom" av ozonlagret, dvs. ozonhålet och den ökade solstrålningen.

Farliga melanocyter

Melanocyter är ansvariga för uppkomsten av födelsemärken på den mänskliga kroppen. Födelsemärken är egentligen icke-cancerogena (benigna) kluster av melanocyter. De kan vara platta eller upphöjda, och ha olika former och format. Man bör dock vidta försiktighetsåtgärder: även om de utgör ingen fara, kan de bli källor av cancerogena celler och därmed också cancer.

Tre olika cancerformer utvecklar på huden. Dessa är basalcellscancer, skivepitelcancer och malignt melanom.

Melanom är den minst vanliga formen av hudcancer, men det är också den farligaste. Melanom uppträder som olika färgade områden på huden som är vanligtvis större än 7 mm i diameter. Om melanom upptäcks i sitt tidigt skede, det kan botas. När melanom metastaserar (sprider sig på kroppen) och anfaller lymfkörtlar, lungor, hjärna eller ben, blir det dödligt. Skivepitelcancer och basalcellscancer uppträder mycket vanligare, men oftast har inte livshotande konsekvenser och kan behandlas effektivt.

Fientlig sol

Solen sänder ut ljus av olika våglängder. Vågländen ger ljusstrålen vissa egenskaper och därför skiljer vi det synliga spektrumet, infraröda spektrumet och ultravioletta spektrumet. Det finns ett samband mellan våglängden och mängden energi som en ljusstrål har. Studier har visat att UV-strålning, dvs. UVB-strålning, skadar melanocyter och huden mest. UVB-strålning innehåller ljusstrålar vars våglängd är mellan 280 och 320 nanometer.

Aktivister och forskare runt om i världen varnar på olika sätt att solskydd är mycket viktigt.

Tack vare sina fysikaliska egenskaper, ozonlagret absorberar den största mängden av UV-spektrum. Däremot är det precis UVB-strålar som finns på den nedre gränsen av ozonets absorptionskapacitet. Det betyder inte att ozonet absorberar strålarna inte alls, utan att det absorberar dem svagare än strålar med en kortare våglängd (t.ex. UVC, vars våglängd utgör cirka 250 nm). Det är just på grund av detta att förstörelsen av ozonlagret resulterar i läckan av större mängder av UVB-strålar. Ozonet läcker också UVA-strålar, vars våglängd är längre än 320 nm. Effekter av denna strålning forskas fortfarande.

Genom att mäta mängden UVA och UVB-strålningen i områdena över vilka ozonet har tunnats ut (ozonhålet över Antarktis), fysikerna har märkt att hålet har blivit ännu tre till fyra gånger större. Ett oroande faktum är att ökningen av denna strålning registreras i de Schweiziska Alperna, som är ganska långt borta från ozonhålet.

Det är bättre att ta det säkra...

Läkare runt om i världen diskuterar fortfarande om effekterna som UV-strålning har på utvecklingen av hudcancer. Det verkar som om det finns ett direkt samband mellan ökningen av UVB-strålning och hudcancer, men den farligaste formen av hudcancer (melanom) har ännu inte bringats i direkt samband med solens aktiviteter. Nämligen, det bör vara över 20 år för melanom att utveckla och forskarna tycker att det är för tidigt att dra slutsatser eftersom ozonet kunde fortfarande inte spela en viktig roll i ökningen av hudcancerpatienter.

Bland de faktorerna som ökar risken att drabbas av någon form av hudcancer finns en familj tendens till cancer (ärfilig komponent), några immunologiska behandlingar, utveckling av stora och ovanliga födelsemärken på kroppen och exponering för solen.

Läkare varnar för att ljus hud inte lyckas att producera tillräckliga mängden av melanin i god tid, vilket resulterar i solbrännskador. Denna mekanism ger upphov till intensiv uppdelning av melanocyter, vilket kan leda till någon form av hudcancer. Nya forskningar fäster stor vikt vid solskydd för de minsta barnen. Det verkar som om solbrännskador som någon "tjänar" i sin tidig ungdom ökar risken för att utveckla cancer så mycket som fem gånger.

Även om solexponering på sommaren utgör nöjet, kanske är det inte en dålig idé att ha experternas råd i åtanke. Det rekommenderas att undvika solen mellan klockan 11 och 15, att alltid använda någon solskyddskräm med högsta möjliga faktorn, och att särskilt skydda barnen. Det förefaller som om solen, källan till livet på jorden, har börjat att visa oss sin mörka sida.

Text 6

Hrvatska enciklopedija. *Atena*. Leksikografski zavod Miroslava Krležje. Web. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4410>

Atena (grč. *Ἀθήναι*, *Athenai*, novogrč. **Athínai** [aθi'ne]), glavni grad Grčke, smješten u Atičkome polju, 5 km istočno od najbliže morske obale i 7 km od luke Pireja, u pokrajini Atici; političko, kulturno i industrijsko središte Grčke. Razvila se na mjestu antičke Atene, od gradića s 11 000 st. (1821.) u grad sa 748 110 st. (1991.), a s predgrađima i lukom Pirej (Velika Atena) 3 096 775 st. Okružena je brežuljcima (Akropola, Areopag, Likabet, Pniks i dr.) s ostatcima antičkih spomenika. Mnogi muzeji, među kojima se ističu Nacionalni muzej (osnovan 1866.) s nalazima iz Mikene i Tirinta, Akropolski muzej te Bizantski muzej; dva sveučilišta, Akademija znanosti, arheološki instituti i nekoliko knjižnica, od kojih su najznačajnije Narodna knjižnica (osnovana 1842.) i Knjižnica parlamenta. Uz Pirej, Atena je najjače industrijsko središte Grčke: rafinerija nafte, brodogradnja, tekstilna, kemijska, prehrambena, kožarska industrija, proizvodnja papira, alkoholnih pića, tiskarstvo. Velika je važnost Atene u grčkom turizmu, trgovini i bankarstvu. Važno prometno čvorište; međunarodna zračna luka. U okolici ležišta mramora i boksita.

Središte grada → [Akropola](#) (od 1987. na [UNESCO-ovu popisu](#) svjetske kulturne baštine), nastanjeno je već u III. tisućljeću pr. Kr. U drugoj polovici VI. st. pr. Kr. na Akropoli se uz *Atenin* hram grade i hram *Artemide Brauronije*, *Propileji* te mali *Dionizov* hram, a započinje gradnja *Zeusova Olimpijejon*. U ratu s Perzijancima (480. do 479. pr. Kr.) razorena je Akropola; nakon rata obnavlja se i proširuje.

U drugoj polovici V. st. pr. Kr., u tzv. Periklovo doba, Atena doživljava klasično razdoblje svojega razvoja. Oko 460. pr. Kr. sagrađen je zid koji je povezivao Atenu s lukom u Pireju; na Akropoli je postavljen Fidijin kip Atene. God. 447–438. pr. Kr. Iktin i Kalikrat grade → [Partenon](#), za koji figuralnu dekoraciju izrađuje Fidija sa svojim pomoćnicima. Mneziklo započinje 437. pr. Kr. graditi *Propileje*; otada se čitava Akropola pretvara u monumentalno svetište. Na njoj se gradi mali hram *Nike*, ispod nje drveni *Odejon*, blizu → [Agore](#) tzv. *Tezejon*, a nedaleko od tržnice *Aresov* hram. Potkraj V. st. pr. Kr. Filoklo gradi na Akropoli *Erehtejon*, a na tržnici tzv. *Zeusov trijem*. Iz helenističkoga je doba nekoliko javnih spomenika, *Gimnazij* i *Diogenejon*, a iz I. st. pr. Kr. *Horologijon* (javni sat, poznatiji kao *Toranj vjetrova*).

Važna je graditeljska baština iz doba cara Hadrijana; podignuto je nekoliko hramova, *Gimnazij*, knjižnica s golemim trijemom (tzv. Hadrijanov trijem), a 129. dovršen je *Olimpijejon*. Herod Atik nakon 160. obnavlja u mramoru *Stadion* (rekonstruiran za I. olimpijske igre 1896) i gradi (oko sredine II. st.) podno Akropole novi *Odejon* (danas u upotrebi). U VI. st. car Justinijan I. pretvara Partenon u crkvu *sv. Sofije*. Od srednjovjekovnih crkava ističu se crkva *Apostola* na Agori (XI. st.), *Kapnikarea* (XI. st.). Sredinom XV. st. Turci Partenon pretvaraju u mošeju, a Propileje u vojarnu; 1687. Partenon je razoren eksplozijom baruta. Nakon 1990. važni reljefi, skulpture te dijelovi arhitekture zamijenjeni su vrsnim replikama kako bi se originali zaštitili od propadanja.

Povijest. Uz Spartu, Atena je najistaknutiji polis antičke Grčke i njezino duhovno središte. Najstariji tragovi naselja na Akropoli potječu iz III. tisućljeća pr. Kr. U II. tisućljeću pr. Kr. na području Atene naseljuju se Jonjani; u to vrijeme Akropola postaje utvrđeno sjedište plemenskoga glavarara (1600. do 1200. pr. Kr.). Vjerojatno u VIII. st. pr. Kr. ujedinjuju se naselja u Atici s Atenom i ustrojava se polis, u kojem je vlast najprije bila usredotočena u rukama kralja. U VII. st. pr. Kr. sva vlast prelazi na aristokratski kolegij od 9 arhonata. Oko 621. pr. Kr. Drakon je kodificirao atensko običajno pravo, a 594. pr. Kr. arhont Solon proveo je niz reformi. God. 560. pr. Kr. preuzeo je u Ateni vlast tiranin Pizistrat. U doba vladavine Pizistrata i njegovih nasljednika Atena doživljuje nagli gospodarski i kulturni uspon; trgovačku ekspanziju atenskoga polisa prati osnutak niza kolonija, osobito na Crnome moru. Zbacivši tiranina Hipiju, Klisten 508. pr. Kr. provodi reformu ustava na demokratskoj osnovi. Nakon pobjede nad Perzijancima (kod Maratona 490. pr. Kr., Salamine 480. pr. Kr. i Plateje 479. pr. Kr.) i nakon osnutka Prvog atičkoga pomorskog saveza (477. pr. Kr.) Atena je na vrhuncu moći; Periklovo doba najsajnije je razdoblje njezine povijesti. Zbog postupaka atičkoga pomorskog saveza na gospodarskom i vojnom planu počinje izbijati sve jače neprijateljstvo drugih grčkih polisa (u prvome redu Sparte) prema Ateni, koje kulminira u Peloponeskom ratu (431. do 404. pr. Kr.). Poražena, Atena gubi svoje dotadašnje političko značenje. Osnivanje Drugog atičkoga pomorskog saveza (377. pr. Kr.) ostalo je bez većeg učinka. U helenističko doba Atena je formalno sačuvala autonomiju, ostavši i dalje istaknuto kulturno središte. Nakon ratova za samostalnost, koje je vodila protiv Makedonaca i Rimljana, naposljetku je 86. pr. Kr. došla pod vlast Rimljana. U doba prvih rimskih careva (osobito za Augusta i Hadrijana) grad se i dalje izgrađuje. Kultura antičke Atene bila je temelj na kojem se, posredovanjem Rima, razvila zapadnoeuropska civilizacija. U toku rimske vladavine

Atena postupno gubi važnost kulturnog središta, a konačno 529., kada je bizantski car Justinijan I. ukinuo atensku akademiju. Otada je Atena beznačajno pokrajinsko mjesto Bizantskoga Carstva. U jednom trenutku, približno poč. VII. st., zauzimaju je Slaveni, a bizantska je vlast bila obnovljena osnutkom teme krajem VIII. st. U IX. st. postaje sjedište metropolita; njegova je katedralna crkva bila nekadašnji Partenon. God. 1205. Atena postaje središtem Atenskoga Vojvodstva pod vojvodom Otonom de la Rocheom, a 1458. osvajaju je Osmanlije. U Morejskom ratu Partenon je velikim dijelom razoren (1687). Nakon oslobođenja od turske vlasti Atena je 1834. proglašena glavnim gradom Grčke.

Översättning 6

Aten (klassisk grekiska: *Ἀθῆναι*, *Athēnai*; nygrekiska: **Athínai**, uttal: [aθi'ne]), Greklands huvudstad, ligger på det atenska fältet, 5 km öster om den närmaste kusten och 7 km väster om hamnen i Pireus, i provinsen Attika. Greklands politiska, kulturella och industriella centrum. Inom gränserna för antikens Aten utvecklades Aten från en liten stad med 11 000 invånare (1821) till en stad med 748 110 invånare (1991). Med förorter och hamnen i Pireus (Stor-Aten) har det 3 096 775 invånare. Aten är omgivet av berg (Akropolis, Areopagen, Lykabettos, Pnyx osv.) där det finns antika lämningar. I Aten finns det många museer och bland dessa utmärker sig det Arkeologiska Nationalmuseet (grundat 1866) med föremål från Mykene och Tiryns; Akropolismuseet och Bysantiska museet; två universitet; Vetenskapsakademien; det arkeologiska institutet och flera bibliotek bland vilka de viktigaste är Nationalbiblioteket (grundat 1842) och Parlamentsbibliotek. Tillsammans med Pireus är Aten det största industriella centrumet i Grekland: man arbetar i oljeraffinaderier, med skeppsbyggnad, textil-, kemisk-, livsmedel- och läderindustri, papperstillverkning, tillverkning av alkoholhaltiga drycker, tryckning. Aten är en mycket viktig faktor i Greklands turism, handel och när det gäller banktjänster. Vidare är Aten en viktig transportknutpunkt, den internationella flygplatsen ligger i Aten. I Atens omgivning finns det fyndigheter av marmor och bauxit.

Stadens centrum → [Akropolis](#) (listad på [UNESCOs lista](#) över världsarv från 1987) var redan bebodd under den tredje årtusendet f. Kr. På Akropolis byggdes tillsammans med Athenatemplet under den andra halvan av den sjätte århundradet f. Kr. Artemis temenos, Propyléerna, lilla Dionysostemplet och byggandet av det Olympiska Zeus-templet påbörjades. Under de grekisk-persiska krigerna raserades Akropolis, men efter kriget förnyades och utökades byggnaderna där.

I den andra halvan av femte århundradet f. Kr., i det som kallas Perikles gyllene tidsålder, upplevde Aten den klassiska perioden av sin utveckling. Omkring 460 f. Kr. byggdes en mur som förband Aten och hamnen i Pireus. Fidias Athenastaty placerades på Akropolis. Från 447 till 438 f. Kr. byggde Iktinos och Kallikratis → [Parthenon](#), och Fidias och hans assistenter gjorde de figurala dekorationerna. År 437 började Mnesikles att bygga Propyléerna. Då förvandlades hela Akropolis till en monumental helgedom. Athena Nike-templet byggdes på Akropolis; det antika Odeion byggdes nedanför Akropolis; i närheten av → [Agora](#) byggdes

det s.k. Theseustemplet; och i närheten av torget byggdes Arestemplet. Vid slutet av det femte århundradet f. Kr. byggde Philoclus Erechtheion på Akropolis och det s.k. Zeus vapenhus på torget. Några offentliga monument som t.ex. *Gymnasion* och *Diogeneion*, stammar från den hellenistiska tiden, och *Horologion* (offentlig klocka, mest känd som *Vindarnas torn*) stammar från det första århundradet f. Kr.

Arkitektoniska arvet från kejsar Hadrianus tid är viktigt. Då uppförde flera tempel, *Gymnasion*, bibliotek med ett stort vapenhus (s.k. Hadrianus villa), och år 129 avslutades byggandet av Olympiska Zeus-templet. Panathinaikostadion renoverades i marmor efter år 160 på order av Herodes Atticus. Stadion renoverades för att vara huvudarena under Olympiska spelen 1896. I mitten av det andra århundradet uppfördes också den nya Odeion nedanför Akropolis som är fortfarande i bruk. Kejsar Justinianus I förvandlade Parthenon i Sankt Sofias kyrka i det sjätte århundradet. Heliga apostlar kyrkan vid den antika Agora (1000-talet) och Panaghia Kapnikarea kyrkan (1000-talet) är de mest kända av de medeltida kyrkorna. I mitten av 1400-talet förvandlade Turkar Parthenon i en moské, och Propyléer i en kasern. Propyléer raserades av en explosion av krut. Efter 1990 har viktiga reliefer, skulpturer och arkitektoniska komponenter ersatts med storvulna kopior av originalen för att skydda den från förfall.

Historia: Aten var, tillsammans med Sparta, den mest betydande polis i antikens Grekland. Den var också Greklands andliga centrum. De äldsta spåren av bosättning på Akropolis härrör från det tredje årtusendet f. Kr. Jonerna bosatte Aten i den andra årtusendet f. Kr. På den tiden blev Akropolis sätet för stamledaren (från 1600 till 1200 f. Kr.). Förmodligen i det åttonde årtusendet förenade bosättningar i Attika med Aten och polis uppkom. Makt var först i kungens händer. I 600-talet f. Kr. överfördes makt till ett aristokratiskt kollegium som bestod av nio arkonter. Drakon kodifierade runt år 621 f. Kr. Atens lagar, dvs. Atens sedvanerätt. Arkont Solon genomförde en rad reformer år 594 f. Kr. Tyrannen Peisistratos tog makten i Aten 560 f. Kr. Under regeringstiden av Peisistratos och hans efterträdare upplevde Aten snabb ekonomisk och kulturell utveckling. Handeln utvecklades och en rad kolonier upprättades, speciellt vid Svarta havet. När Kleisthenes störtade tyrannen Hippias år 508 f. Kr., genomförde han reformen av konstitutionen och introducerade demokratin i staden. Efter den grekiska segern över Perserna (vid Marathon år 490 f. Kr., Salamina år 480 f. Kr. och Plataiai år 479 f. Kr.) och upprättandet av det attiska sjöförbundet (år 477 f. Kr.), Aten stod på höjden av sin makt. Perikles gyllene tidsålder är den ljusaste perioden i Atens historia. På

grund av ekonomiska och militära handlingar av det attiska sjöförbundet, de andra grekiska poleis (främst Sparta) visade ännu växande fientlighet mot Aten som kulminerade i det Peloponnesiska kriget (från 431 till 404 f. Kr.). Aten förlorade kriget och sin politiska betydelse. Upprättandet av det andra attiska sjöförbundet (377 f. Kr.) hade ingen effekt. I den hellenistiska ålder förblev Aten Greklands framstående centrum och tack vare det, formellt behöll Aten sin självständighet. Efter självständighetskrigen mot makedonierna och romarna, kom Aten under härska av romarna. under regeringstiden av första romerska kejsarna (särskilt Augustus och Hadrianus) fortsatte Aten att byggas. Kultur i antikens Aten var grunden på vilken, genom Roms förmedling, utvecklade den västeuropeiska civilisationen. Under romerska styret förlorade Aten gradvis sin betydelse som Greklands kulturellt centrum. Aten förlorade denna betydelse alldeles år 529, när den bysantinske kejsaren Justinianus I avskaffade Platons akademi. Då blev Aten en obetydlig provinsiell ort i Bysantiska riket. Vid ett tillfälle, cirka i början av 600-talet, Slaverna besatte Aten och bysantiska makt återställdes med upprättandet av Themasystemet i slutet av 700-talet. I 800-talet blev Aten ärkebiskopens högkvarter – Parthenon var hans domkyrka. Aten blev år 1205 centrum av Aten Hertigdömet. Den första hertigen av Hertigdömet var Otto de la Roche. Ottomanerna erövrade Hertigdömet år 1458. Parthenon förstördes till stor del i Moreakrigen (1687). Efter frigörelsen från turkiska makten förklarades Aten år 1834 Greklands huvudstad.

Litteratur

Arbetsmarknadsdepartementet. (1988) *Svensk Invandrar och Flyktingpolitik*. Helsingborg: Schmidts Boktryckeri, 83-93.

Barić, E. et al. (1997) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.

Bolander, M. (2005) *Funktionell Svensk Grammatik*. Stockholm: Liber AB.

Börjeson, A. (2010) *Översättning av svenska passiva sats till ryska*. Stockholms universitet.

Drvo znanja (2002) *Alergije*. Br. 55. Zagreb: SysPrint d.o.o., 3-6.

Ham, S. (1990) *Pasiv i norma*. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. God. 37., br. 3. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 65-96.

Holm, B. – Nylund, E. (1985), *Deskriptiv svensk grammatik*, Stockholm: Skriptor.

Hultman, T. (2008) *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.

Lindwall, J. (2010) *Victoria: Prinsessan Privat*. Stockholm: Bokförlaget Forum, 40-58.

Mårtenson, P. – Fjeldstad, A. (1993) *Svenska för normmän*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Teleman, U. – Hellberg, S. – Andersson, E. (1999) *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Nordstedts.

Težak, S. (1971) *Pasiv u Krležinu "Hrvatskom Bogu Marsu"*. Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, år 18., nr. 4, 97-150. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Viberg, Å. – Ballardini, K. – Stjärnlöf, S. (1986) *Svensk Grammatik*. Stockholm: Natur och Kultur.

Google Books. Web. 15 rujna 2014. <http://books.google.com/>

Hrčak – Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske. Web. 25 rujna 2014. <http://hrcak.srce.hr/>

Hrvatska enciklopedija. Leksikografski zavod Miroslava Krležje. Web. 25. rujna 2014. <http://www.enciklopedija.hr/>

Hrvatski jezični portal. Srce. Web. 10. rujna 2014. <http://hjp.novi-liber.hr/>